

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ІВАНОТЧАК НАТАЛІЯ ІЛЛІВНА

УДК 811.111:159.942.5

ДИСЕРТАЦІЯ

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ І ПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ЕМПАТІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ ЖАНРУ ФЕНТЕЗИ

Спеціальність 10.02.04. – германські мови

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Н.І.Іванотчак

Науковий керівник – Дойчик Оксана Ярославівна, кандидат філологічних
наук, доцент

Харків – 2017

АНОТАЦІЯ

Іванотчак Н.І. Лінгвокогнітивні і прагматичні параметри емпатії в англомовній дитячій прозі жанру фентезі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника МОН України. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна МОН України, Харків, 2017.

Дисертація присвячена вивченню лінгвокогнітивних та прагматичних аспектів вербалізації емпатії в дитячій англомовній прозі фентезі. У роботі розкрито глибинну природу емпатії з позиції когнітивної лінгвістики, лінгвістичної емотіології та прагмалінгвістики. Вивчено особливості вербалізації емпатії в англомовній дитячій прозі фентезі, а саме: лексико-граматичні засоби вербалізації відповідних концептів та емпатійні іллокутивні типи психологічної підтримки в дискурсивних контекстах англомовної дитячої прози фентезі. Залучення результатів як прагматичних так і лінгвокогнітивних досліджень у ракурсі когнітивно-дискурсивної парадигми дозволило повною мірою описати засади концептуалізації емпатії та багатовимірність контексту емпатійних висловлень.

Емпатія є універсальною довербальною когнітивно-афективною формою психічного відображення, що визначає поведінку суб'єкта в ситуації соціальної взаємодії та вербалізується знаком, набуваючи аксіологічних смислів. Будучи з одного боку зверненою на соціальне функціонування, а з іншого – на мислення та емоції, емпатія постає суспільно-психологічним подієвим концептом. Як подієвий концепт, ЕМПАТІЯ виникає у свідомості та вербальній поведінці під впливом людської діяльності в певній комунікативно-прагматичній ситуації, постаючи в різноманітті конститuantів КОГНІТИВНОЇ

та АФЕКТИВНОЇ парцел домену ЕМПАТІЯ та розгортаючись у двох скриптах, які представляють її активні та пасивні прояви.

Інтерпретація смислу емпатії здійснюється шляхом застосування інструментарію схемного та метафоричного когнітивного мапування, а також шляхом встановлення кореляції детермінант емпатії в дискурсивних контекстах, що представляють комунікативну стратегію емпатії. Процес емпатії структурується схемним образом ШЛЯХ, де байдужість (*indifference*) є початковою точкою, активні прояви емпатії (*compassion, tact*) є кінцевою точкою, а пасивні когнітивні та афективні типи є проміжними точками.

Компонентний аналіз значень виявлених у тезаурусах лексем на позначення емоційних та когнітивних станів, що пов'язуються з емпатією (симпатія, розуміння, співчуття та ін.) та їх антонімів, а також визначення ваги та ієрархії сем у словниковому визначенні, показали, що загальноприйнятий та підтверджений емпіричними дослідженнями умовний розподіл емпатії на когнітивну та афективну відображається в мові. Аналіз засвідчує наявність сем, що виражають емоційність (*feeling, sympathy, sorrow*) та когніцію (*knowledge, ability, understanding*) у визначеннях станів емпатії, та дозволяє віднести їх до афективного чи когнітивного типу емпатії відповідно.

Разом з тим, ті стани емпатії, що належать до певного когнітивного чи афективного типу, не є рівнозначними за ступенем вираження емпатії. Поряд з когнітивними чи емотивними семами, деякі з них містять діяльнісні семи (*doing, sharing, saying, showing*) і відповідно виражають вищий рівень когнітивної чи афективної емпатії та структурування емпатії схемним образом ШКАЛА (SCALE), позитивний вектор якої осмислюється як ШЛЯХ (PATH) – рух ВГОРУ (UP) від байдужості до емпатії та ВНИЗ (DOWN) до станів, що характеризуються низьким рівнем вираження когнітивної чи афективної емпатії. Чинником переходу на вищий чи нижчий рівень є дія. Байдужість (*indifference*) в емпатії відображає середню параметричну норму, по обидва боки якої знаходяться протилежні полюси вираження ознаки. Параметрична норма збігається з об'єктивною серединою, є відсутністю ознаки, нейтральною

зоною. Проте аксіологічна норма лежить не в середині шкали, а збігається з її позитивним краєм. Емоційне й раціональне в оцінці виражають два аспекти відношення суб'єкта до об'єкта. Вони співвіднесені з типами емпатії – афективною та когнітивною.

Образи ШКАЛА (SCALE) та ВЕРХ-НИЗ (UP-DOWN) не лише представляють структуру лексичної репрезентації емпатії, а й виражають аксіологічні компоненти її сприйняття, де Up is Good, Down is Bad. Процес емпатії структурується схемним образом ШЛЯХ. Початковою фазою емпатії є сприйняття та резонанс. Тобто когнітивний компонент є базовим: емоційне співпереживання неможливе без попереднього когнітивного сприйняття. Байдужість (*indifference*) є початковою точкою, активні прояви емпатії (*compassion, tact*) є кінцевою точкою, а пасивні когнітивні та афективні (*understanding, pity, sympathy*) типи є проміжними точками.

Образно-ціннісний складник концепту ЕМПАТІЇ осмислюється як сила, ліки, звільнення від тягаря, підняття настрою (EMPATHY IS MEDICINE, EMPATHY IS POWER TO FREE FROM BURDEN, EMPATHY IS POWER TO RAISE SPIRIT). На основі класифікації Г. Баретт-Леннарда та аналізу когнітивних метафор, виявлених у тексті, побудовано когнітивну модель процесу емпатії, що базується на схемному образі ШЛЯХ.

Шляхом функціонально-прагматичного аналізу встановлено іллокутивний потенціал емпатійних висловлень, диференційовано конвенційні та емпатійні експресиви, проаналізовано функціонування детермінант емпатії в емпатійних висловленнях.

Мовленнєві акти, спрямовані на реалізацію певних соціальних ритуалів, належать до категорії експресивів. Вони зазвичай виражаються певними соціальними формулами (вдячність, вибачення, співчуття в зв'язку із втратою, привітання тощо) і дієсловами на позначення відповідних дій, що вживаються як перформативи і завжди розраховані на позитивну емоційну реакцію. Висловлення, спрямовані на емоційну реакцію називаємо оцінними експресивами. Їхньою іллокутивною метою є вираження власного емоційного

стану та/або здійснення певного емоційного впливу на адресата. Оцінні експресиви виражають почуття та ставлення, допомагаючи реалізувати інтенцію емпатії. Емпатійні експресиви спрямовані на зміну емоційного стану адресата, тоді як наративи емпатії описують вираження емоційно-когнітивного резонансу адресанта. Такі оцінні висловлення мало пов'язані з соціальними нормами і стереотипами, їх очікуваним перлокутивним ефектом є зміна емоційного стану адресата та його безпосередня емоційна реакція. Основними рисами оцінних експресивів є оцінність та експресивність. Природа перлокутивного ефекту у власне експресивах та мовленнєвих актах, спрямованих на реалізацію певних соціальних ритуалів, теж різна. У подяках, вибаченнях та інших мовленнєвих актах, що спираються на соціальні конвенції, на перший план виступає раціональне. У власне експресивах превалує емоційний фактор. Перлокутивний ефект конвенційних експресивів є опосередкованим (соціально обумовлена позитивна реакція), в той час як відповідь на оцінний експресив завжди безпосередня.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в роботі розроблено типологію емпатії та встановлено особливості її вербалізації в англійській дитячій прозі фентезі, змодельовано шкалу градування емпатії та побудовано аксіологічну шкалу емпатії; на основі когнітивно-дискурсивного підходу змодельовано подієвий концепт ЕМПАТІЯ, описано концепти, котрі профілюються на фоні домену ЕМПАТІЯ на матеріалі англійської дитячої прози фентезі; описано кореляцію детермінант емпатії в текстах англійської дитячої прози фентезі та встановлено іллокутивний потенціал емпатійних висловлень; диференційовано конвенційні та емпатійні експресиви.

Розкриття змісту концепту ЕМПАТІЯ та визначення іллокутивного й аксіологічного потенціалу емпатійних висловлень є внеском у розв'язання актуальних питань когнітивної лінгвістики, когнітивної аксіології, теорії концептуальної метафори та лінгвопрагматики. Практична цінність роботи полягає в можливості використання її результатів у лекційних курсах когнітивної лінгвістики (розділ “Когнітивна поетика”), теорії мовної

комунікації, лінгвопрагматики (розділ “Прагматика ввічливості”), соціолінгвістики (розділ “Мова і суспільство”), загального мовознавства (розділи “Мова і мислення”, “Мова і мовлення”) та спецкурсів з лінгвістичної аксіології й теорії концептуальної метафори. Пропонована дисертація відкриває перспективи здійснення подальших досліджень у таких напрямках: висвітлення лінгвопрагматичних характеристик втілення емпатії в різних типах дискурсу, вивчення суб’єкта та об’єкта емпатії як мовних особистостей, дослідження гендерних маркерів реалізації емпатії, аналіз інших когнітивно-афективних утворень на основі розробленої методики.

Ключові слова: емпатія, когнітивна емпатія, афективна емпатія, подієвий концепт, дитяча проза фентезі, когнітивно-дискурсивний підхід, експресив.

ABSTRACT

Ivanotchak N.I. Lingual cognitive and pragmatic aspects of empathy in juvenile fantasy prose. – Dissertation, manuscript.

Dissertation for a Candidate Degree in Philology (Ph. D): Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – V. Stefanyk Precarpathian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2017.

The thesis deals with the research of lingual cognitive and pragmatic aspects of empathy in juvenile fantasy prose. It reveals the nature of empathy from the perspective of cognitive linguistics, linguistic emotiology, and pragmalinguistics. The properties of empathy verbalization in juvenile fantasy prose are researched, namely the lexical and grammatical means of verbalization of the corresponding concepts and empathic illocutionary types of psychological support in discursive contexts of the English juvenile fantasy prose. The implementation of both pragmatic and lingual cognitive research findings in the light of cognitive-discursive

paradigm revealed the basis of empathy conceptualization and the multifaceted empathic context.

Empathy is a universal preverbal cognitive-affective form of psychic reflection determining the agent's behavior in social interaction, and is verbalized by symbols adopting axiological meaning. While partly addressing social functioning, empathy is turned to cognition and emotion, thus being framed as a social psychological event concept. As an event concept EMPATHY emerges in consciousness and in verbal behavior under the influence of human activity in a certain communicative-pragmatic situation, arising in a variety of constituents of the COGNITIVE and AFFECTIVE parcels of EMPATHY domain and unfolding in two scripts which reflect its active and passive manifestations.

The interpretation of EMPATHY meaning is performed by means of schematic and metaphoric cognitive mapping, as well as via establishing the correlation of empathy determinants in discursive contexts which present the communicative strategy of empathy.

The componential analysis of definitions of various affective and cognitive states and processes connected with empathy, such as compassion, understanding, sympathy etc. (provided by thesauruses), as well as their antonyms, and determination of weight, status and hierarchy of the corresponding semes in vocabulary definitions, showed that generally accepted and empirically proved division of empathy into affective and cognitive is reflected in the language. The analyses revealed affective (*feeling, sympathy, sorrow*) cognitive (*knowledge, ability, understanding*) semes in the definitions of empathy types attributing them to either affective or cognitive group.

Empathy types belonging to the same affective or cognitive group are not equal in the degree of empathy manifestation. Together with cognitive and affective semes, some of them contain semes expressing activity (*doing, sharing, saying, showing*), and thus, showing a higher level of cognitive and affective empathy. Empathy is structured as SCALE, the positive and negative vectors of which are conceptualized as PATH – movement UP from indifference to high levels of

empathy and DOWN to states lacking empathy. The factor or motive force for upgrading (or downgrading) to a different level is action. Thus, the axiological scale of empathy is built. The scale ranges in two directions: the increase and decrease in empathy. *Indifference* is considered the zero starting point of the scale. The idea of the norm in empathy is put forward. The parametric norm coincides with the objective middle point of the scale which is its neutral zone. The axiological norm is consistent with the positive edge of the scale. Emotional and rational components of evaluation express two aspects of speaker's attitude to a certain object. They correspond to affective and cognitive types of empathy.

Image schema SCALE represents not only structure and lexical representation of empathy but also expresses the axiological values of its perception.

The process of empathy is structured by the image schema PATH, where *indifference* is the starting point, active empathy manifestations are the finishing point (*compassion, tact*), and passive cognitive and affective empathy manifestations are transitional points.

The figurative-evaluative component of the concept EMPATHY is reasoned as power, medicine, relief and healing (EMPATHY IS MEDICINE, EMPATHY IS POWER TO FREE FROM BURDEN, EMPATHY IS POWER TO RAISE SPIRIT). According to G. Barrett-Leonard's classification and the analysis of conceptual metaphors found in the texts, the cognitive model of empathy process based on the image schema PATH was built.

By means of pragmatic and functional analyses, the illocutionary potential of empathic utterances was determined, conventional and evaluative expressive speech acts were distinguished, the functioning of empathy determinants in discursive empathy context was analyzed.

Speech acts aimed at observing social conventions belong to the category of expressive speech acts. They are usually expressed via certain social formulas (such as thanks, greetings, apologies, condolences etc) and performative verbs which always presuppose positive emotional response. The expressive speech acts which convey feeling and attitude manifest empathy. The utterances aimed at emotional

response are evaluative expressives. Their illocutionary aim is to express the speaker's emotional state and/or to produce a specific emotional effect on the addressee. An empathic utterance is aimed at changing the addressee's emotional state, while the narratives of empathy merely describe the expression of the agent's cognitive-affective resonance. They are tenuously linked with social norms and stereotypes, their expected perlocutionary effect being the change of an addressee's emotional state. Evaluation and expressiveness are their major features. The nature of perlocutionary effect in evaluative expressives and conventional expressives is different. In social formulas rational factor prevails, while evaluative expressives presuppose emotiveness. Both types of expressive speech acts produce an emotional effect on the addressee. But the perlocutionary effect of conventional expressives is indirect (conventional positive reaction) while the response to an evaluative expressive is spontaneous.

The academic novelty of the paper lies in establishing the typology of empathy and determining the properties of its verbalization in the English juvenile fantasy prose, building grading and axiological scales of empathy, modeling the event concept EMPATHY on the basis of the cognitive-communicative approach, describing the concepts of EMPATHY domain verbalized in the English juvenile fantasy prose, outlining the correlation of empathy determinants in the English juvenile fantasy prose, and determining the illocutionary potential of empathic utterances, differentiating between conventional and empathic expressives.

The description of EMPATHY event concept and the establishment of the illocutionary potential of empathic utterances address relevant issues of cognitive linguistics, cognitive axiology, the theory of conceptual metaphor, and pragmatics. The practical significance of the research is established by the use of its findings in lecture courses on cognitive linguistics (section "Cognitive Poetics"), communication theory, pragmatics (section "Pragmatics of Politeness"), sociolinguistics (section "Language and Society"), general linguistics (sections "Language and Thought", "Language and Speech"), and specialty courses on linguistic axiology and the theory of conceptual metaphor. The proposed thesis

offers the prospective of further research in the following directions: pragmatic features of empathy in different types of discourse, the study of the subject and the object of empathy as linguistic personae, the research of gender markers of empathy, the analysis of other cognitive-affective phenomena in terms of the proposed procedure.

Key words: empathy, cognitive empathy, affective empathy, event concept, cognitive-communicative approach, juvenile fantasy prose, expressive speech act.

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Іванотчак Н.І. Емпатія в аспекті категорій градуальності, оцінки та норми / Н. І. Іванотчак // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія “Філологія” : збірник наукових праць. – Одеса : “Гельветика”, 2015. – Вип. 16. – С.112–116.
2. Іванотчак Н.І. Когнітивна метафора як засіб вербалізації емпатії в англійській дитячій прозі фентезі / Н. І. Іванотчак // Наукові записки ВДПУ. Серія “Філологія” : збірник наукових праць. – Вінниця, 2015. – С. 133–138.
3. Іванотчак Н.І. Типи емпатії в англійській дитячій прозі фентезі / Н.І. Іванотчак // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна” : збірник наукових праць. – Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2015. – Вип. 56. – С. 120–124.
4. Іванотчак Н. І. Схемні образи як передконцептуальна основа емпатії / Н. І. Іванотчак // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство) : збірник наукових праць. – Том 1. – № 5. – Дрогобич, 2016. – С. 124–127.
5. Іванотчак Н.І. Емпатія та ввічливість у контексті стратегії збереження обличчя / Н. І. Іванотчак // Нова філологія. Збірник наукових праць. Філологічні науки. – Запоріжжя, ЗНУ. – 2017. – № 70. – С. 86–91.
6. Ivanotchak N.I. Concept *Bullying* in Juvenile Fantasy Prose: Cognitive Communicative Approach / N. I. Ivanotchak // Science and Education a New Dimension. Philology. Volume 35. – Issue 125. – Budapest, 2017. – С. 33–35.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Іванотчак Н.І. Емпатія та когнітивна метафора / Н. І. Іванотчак // Актуальні питання та проблеми сучасної мови та літератури : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 14-15 серпня 2015 р. – Одеса : Південноукраїнська організація “Центр філологічних досліджень”, 2015. – С. 55–59.
8. Іванотчак Н.І. Прагматичні аспекти емпатії в англomовній дитячій прозі фентезі / Н. І. Іванотчак // Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів : матеріали міжнародної науково-практичної конференції: 13-14 листопада 2015. – Львів : ГО “Наукова філологічна організація “ЛОГОС””, 2015. – С. 100–102.
9. Ivanotchak. N.I. Linguistic Explorations of Empathy / N.I. Ivanotchak // “П Таврійські філологічні читання” : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 21-21 травня 2016 р. – Херсон : Видавничий дім “Гельветика”, 2016. – С. 196–198.
10. Іванотчак Н.І. Комунікативно-прагматична типологія емпатії / Н. І. Іванотчак // Актуальні питання та проблеми сучасної мови та літератури : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 19-20 серпня 2016 р. – Одеса : Південноукраїнська організація “Центр філологічних досліджень”, 2016. – С. 44–47.
11. Іванотчак Н.І. Категорія оцінки в емпатії / Н. І. Іванотчак // Мова і засоби масової комунікації на сучасному історичному етапі : матеріали міжнародної науково-практичної конференції : м. Львів, 9-10 вересня 2016 р. – Львів : ГО “Наукова філологічна організація “ЛОГОС””. – С. 77–81.
12. Іванотчак Н.І. Empathy as Multidisciplinary Field of Study / N.I. Ivanotchak // Когнітивна лінгвістика у міждисциплінарному контексті : теорія і практика : матеріали міжнародної наукової конференції УАКЛіП / ЧНУ імені Богдана Хмельницького, Черкаси, 8-10 жовтня 2016 [відп. ред. С. А. Жаботинська]. – Черкаси : Видавець ФОП Гордієнко Є. І., 2016. – С. 20.

13. Іванотчак Н.І. Детермінанти емпатії в експресивах / Н. І. Іванотчак // Сьомий міжнародний науковий форум. Сучасна іноземна філологія: дослідницький потенціал : тези доповідей у 2-х ч. / За ред. проф. В.О. Самохіної. – Х. : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2016. – С. 68–70.
14. Ivanotchak N.I. Empathy in Juvenile Fantasy Prose: Cognitive Communicative Approach / N. I. Ivanotchak // Zbior artykulow naukowych. Konferencij Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej “Literatura, socjologia i kulturoznawstwo. East European Conference” (29.11.2016 – 30.11.2016) – Warszawa : Wydawca: Sp. z. o. o. “Diamond trading tour”. – 2016. – С. 32–36.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМПАТІЇ В ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ ФЕНТЕЗІ.....	28
1.1. Емпатія як об'єкт міждисциплінарних студій.....	28
1.2. Лінгвокогнітивні аспекти емпатії.....	35
1.2.1. Концептуалізація та концептуальна структура.....	35
1.2.2. Схемні образи в основі концептуальної структури...	39
1.2.3. Метафора як засіб концептуалізації емоцій та емпатії...	42
1.2.4. Емпатія як царина концептуалізації.....	46
1.3 Дослідження емпатії в лінгвістиці.....	49
1.3.1. Комунікативно-прагматична типологія емпатії.....	50
1.3.2. Категорії емотіології в емпатії.....	51
1.3.3. Емотивність, експресивність та оцінка в експресивах емпатії.....	58
1.4. Англomовна дитяча проза жанру фентезі як сфера реалізації емпатії.....	60
1.4.1. Сутнісні характеристики дитячої прози фентезі.....	60
1.4.2. Поняття дискурсу та дискурсивного контексту емпатії..	64
Висновки до 1 розділу.....	66
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМПАТІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ ФЕНТЕЗІ.....	70
2.1. Методологія дослідження емпатії в дитячій англomовній прозі жанру фентезі	70
2.1.1. Когнітивно-дискурсивний підхід до вивчення емпатії в англomовній дитячій прозі жанру фентезі.....	71
2.1.2. Методика когнітивно-дискурсивної інтерпретації.....	74

	15
2.2. Методика аналізу емпатії в англомовній дитячій прозі жанру фентезі.....	78
2.2.1. Принципи добору матеріалу.....	78
2.2.2. Етапи дослідження	79
Висновки до 2 розділу.....	88
РОЗДІЛ 3. ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ПАРАМЕТРИ ЕМПАТІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ ФЕНТЕЗИ	91
3.1. Об'єктивація когнітивно-афективної структури ЕМПАТІЯ в англійській мові	91
3.1.1. Систематизаційний модус: типологія емпатії.....	91
3.1.2. Категоризаційний модус: схемні образи як передконцептуальна основа ЕМПАТІЇ.....	100
3.1.3. Структура подієвого концепту ЕМПАТІЯ.....	105
3.2. Втілення когнітивно-афективної структури ЕМПАТІЯ в дискурсі англомовної дитячої фентезі.....	112
3.2.1. Концепти парцели КОГНІТИВНА ЕМПАТІЯ.....	112
3.2.1.1. Концепти (ЕМПАТІЙНЕ) РОЗУМІННЯ та НЕРОЗУМІННЯ.....	113
3.2.1.2. Концепти ТАКТ і НЕТАКТОВНІСТЬ.....	119
3.2.1.3. Концепт БУЛІНГ.....	124
3.2.2. Концепти парцели АФЕКТИВНА ЕМПАТІЯ.....	127
3.2.2.1. Концепти СИМПАТІЯ та АНТИПАТІЯ.....	127
3.2.2.2. Концепти СПІВЧУТТЯ та НЕМИЛОСЕРДНІСТЬ.....	132
3.2.2.3. Концепти ЖАЛЬ і БЕЗЖАЛЬНІСТЬ.....	135
3.2.3. Образно-ціннісні складники концептів: метафорична категоризація ЕМПАТІЇ.....	138
Висновки до 3 розділу.....	145
РОЗДІЛ 4. ОЦІННО-ПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ЕМПАТІЇ.....	148

4.1. Оцінка та норма в емпатії.....	148
4.2. Інтенсифікація як засіб зміни модальності в дискурсивному контексті емпатії	155
4.3. Емпатія та ввічливість в контексті стратегії збереження лиця адресата.....	160
4.4. Іллокутивні типи емпатійних висловлень в англomовній дитячій прозі жанру фентезі.....	166
4.5. Інференція емпатії в світлі теорії релевантності	172
Висновки до 4 розділу.....	175
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	184
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	215
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	217
ДОДАТОК А. Компонентний аналіз лексем емпатії.....	219
ДОДАТОК Б. Типи емпатії.....	225
ДОДАТОК В. Структура концептуального домена ЕМПАТІЯ.....	226
ДОДАТОК Г. Список наукових публікацій здобувача за темою дисертації.....	227

ВСТУП

Сучасний етап розвитку лінгвістичних досліджень характеризується посиленням зацікавлення проблемою взаємозв'язку мови та когнітивних процесів. Погляд дослідників зміщується з мови як об'єкта пізнання на суб'єкт: аналізується людина в мові та мова в людині. У контексті антропоцентричної парадигми помітно зросло зацікавлення вивченням різноманітних засобів, за допомогою яких мова репрезентує різні грані й стани особистості.

Емпатія – це ключова соціальна компетентність, необхідна для функціонування в людському суспільстві. Навички розуміння намірів та емоцій інших людей через їх мову, спостереження за їхніми рухами, позами, поглядом тощо, закладені у системі дзеркальних нейронів мозку людини, є необхідними для успішної соціальної взаємодії [246, с. 203]. Дослідження емпатії, проведені нейрологами [161; 182; 232; 246], психологами [33; 35; 52; 162; 216], соціальними психологами [193; 231; 212; 215; 250 та ін.], та лінгвістами [3; 4; 8; 41; 86; 115 та ін.], спрямовані на осмислення механізмів взаємодії людини та світу.

Емпатія є універсальним довербальним когнітивно-афективним утворенням, що визначає поведінку суб'єкта в ситуації соціальної взаємодії та вербалізується знаком, набуваючи аксіологічних смислів. Будучи, з одного боку, зверненою на соціальне функціонування, а з іншого, – на мислення та емоції, емпатія постає суспільно-психологічним подієвим концептом. Як подієвий концепт, ЕМПАТІЯ виникає у свідомості та вербальній поведінці під впливом людської діяльності у певній комунікативно-прагматичній ситуації (І. І. Чесноков, І. С. Шевченко) [157; 169], постаючи у різноманітті конститuantів КОГНІТИВНОЇ та АФЕКТИВНОЇ парцел домену ЕМПАТІЯ.

Явище емпатії потрапило в фокус когнітивних досліджень художнього тексту [41; 147; 151; 153; 258], когнітивної метафори [227] та прагматики діалогічного дискурсу [86; 149]. Питання взаємозв'язку емпатії та інших когнітивних та емоційних станів, що пов'язуються з нею, таких як симпатія,

розуміння, жаль, співчуття тощо, неодноразово ставало об'єктом дослідження нейрологів, соціальних психологів та психотерапевтів [162; 179; 200; 216; 250]. У лінгвістиці було здійснено аналіз сфер вербальної емпатії й емпатійних мовленнєвих актів у французькій мові та виділено співпереживання та співрадість як дві сфери емпатії [93], досліджено іллокутивні типи виявів емпатії у французькому діалогічному дискурсі, такі як розуміння, співчуття, симпатія, підбадьорення та ін. [3; 4; 8].

Як особлива форма психічного відображення, що базується на дії дзеркальних нейронів та охоплює широкий спектр емоційно-когнітивних станів, емпатія є комплексним феноменом. Залучення результатів як прагматичних, так і лінгвокогнітивних досліджень у ракурсі когнітивно-дискурсивної парадигми [90; 91; 92; 104; 106; 112; 116] дозволить повною мірою описати засади концептуалізації емпатії та багатовимірність контексту емпатійних висловлень.

Дисертація присвячена вивченню лінвокогнітивних та прагматичних аспектів вербалізації емпатії в дитячій англійській прозі фентезі. У роботі розкрито глибинну природу емпатії з позицій когнітивної лінгвістики, лінгвістичної емотіології та прагмалінгвістики.

Актуальність обраної теми визначається когнітивно-дискурсивним ракурсом роботи в контексті діяльнісного підходу, що зосереджується на виявленні інтерсуб'єктивних смислів емпатії в ситуації дискурсивної взаємодії, та зумовлена потребою в комплексному дослідженні концептуалізації емпатії як передумови формування емоційного інтелекту та основної соціальної компетентності. Вивчення засобів вербалізації емпатії в дитячій літературі жанру фентезі є необхідним з огляду на високий ступінь дидактичності цього типу дискурсу та можливість спрямованого залучення емпатійних висловлень з метою впливу на суспільну свідомість.

Зв'язок роботи із науковими програмами, темами. Дослідження виконано в рамках наукової проблематики кафедри англійської філології факультету іноземних мов ДВНЗ "Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника” в межах держбюджетної наукової теми Міністерства освіти і науки України “Концептуальна та мовна картини світу” (номер державної реєстрації 0113U001963). Тему затверджено вченою радою ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (протокол №1 від 22 січня 2010 року), тему уточнено (протокол №5 від 28 квітня 2015 року).

Метою дослідження є виявлення лінгвокогнітивних та прагматичних характеристик емпатії в дитячій англomовній прозі жанру фентезі.

Реалізація мети дослідження передбачає виконання таких **завдань**:

- встановити критерії трактування поняття емпатії;
- виявити специфіку емотивності, експресивності, оцінки інтенсивності як детермінант вербалізації емпатії;
- виявити зміст і структуру концепту ЕМПАТІЯ шляхом систематизації синонімів імені концепту та побудувати градаційну шкалу емпатії;
- описати засади концептуалізації емпатії в дитячій прозі жанру фентезі; виявити схемні образи в основі мовної та метафоричної репрезентації емпатії;
- описати розгортання ЕМПАТІЇ як подієвого концепту;
- побудувати аксіологічну шкалу емпатії;
- встановити іллокутивний потенціал емпатійних висловлень, диференціювати конвенційні та емпатійні експресиви.

Об’єктом дослідження є подієвий концепт ЕМПАТІЯ, вербалізований в англomовній дитячій прозі жанру фентезі.

Предметом дослідження є когнітивно-семантичні та прагматичні характеристики мовних засобів вираження емпатії в англomовній дитячій прозі фентезі.

Загальнонауковим та методологічним підґрунтям роботи є антропоцентризм та діяльнісний стиль мислення, що зосереджують увагу на

встановленні інтерсуб'єктивної сутності когнітивних смислів в ситуації дискурсивної взаємодії.

Конкретно-науковою методологією є когнітивно-дискурсивний підхід, який розглядає мову-дискурс як ситуативно обумовлену інтерактивну міжсуб'єктну діяльність, спрямовану на вироблення спільної системи орієнтації на основі мовних знаків (О. М. Благодарна [23], Т. В. Братусь [34], А. А. Залевська [64], А. В. Кравченко [91], О. С. Кубрякова [92], В. В. Кукушкін [95], А. П. Мартинюк [104]; О. І. Морозова [112], М. В. Нікітін [116], І. С. Шевченко [167]).

Методика дослідження є комплексною та поєднує методи семантики, когнітивної лінгвістики, лінгвопрагматики та дискурс-аналізу. В основу дослідження покладена **методика когнітивно-дискурсивної інтерпретації**, що дозволила з'ясувати ознаки концептосфери емпатії як інтерсуб'єктивної сутності та встановити інференції іллокутивного потенціалу емпатійних висловлень. Також були використані такі **методи** як: *компонентний аналіз*, що дозволив визначити елементи лексичних значень типів емпатії; *опозиційний аналіз* – для визначення їх класифікації на підставі семантично релевантної розбіжності за диференційною ознакою активність / пасивність; *концептуальний аналіз* – для виявлення схемних образів в основі концептуальної структури; *інтерпретаційно-текстовий аналіз* – для виявлення дискурсивних контекстів емпатії; *інструментарій теорії когнітивної метафори* – для виявлення конвенційних метафор, які репрезентують концепти ЕМПАТІЇ; *модусне моделювання* – для виявлення операційних модусів, що інтегрують когнітивний і прагматичний зміст концепту; *функціонально-прагматичний аналіз*, що допоміг виявити емпатійну інтенцію та проаналізувати актуалізацію детермінант емпатії в експресивах.

Дослідження проводиться на **матеріалі** текстів англомовної дитячої прози фентезі: К. С. Льюїса “Хроніки Нарнії”, Дж. К. Роулінг “Гаррі Поттер” і Дж. Р. Р. Толкіна “Володар пернів” та “Гобіт” загальним обсягом 6 441 сторінка. Також були залучені лексикографічні джерела (енциклопедичні та

тлумачні словники сучасної англійської мови Macmillan English Dictionary for Advanced Learners; Merriam-Webster's Collegiate Dictionary; The Oxford Universal Dictionary та ін.). Загальна кількість виявлених дискурсивних контекстів емпатії 2524. *Дискурсивний контекст емпатії* визначається як фрагмент дискурсу, рівний висловленню в межах одного чи кількох речень, який містить лексичні та/або синтаксичні засоби вербалізації концептуального домену емпатії та детермінанти її реалізації в дискурсі.

Вибір англomовної дитячої прози фентезі як матеріалу дослідження пояснюється її дидактичною природою, що полягає у використанні різноманіття семіотичних засобів реалізації емоційності та емпатії зокрема, для забезпечення формування емпатії в дітей та підлітків як необхідного чинника ефективної комунікації й соціальної взаємодії, та складника емоційного інтелекту.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній *уперше*

- розроблено типологію емпатії та встановлено особливості її вербалізації в англomовній дитячій прозі фентезі;
- змодельовано шкалу градування емпатії та побудовано аксіологічну шкалу емпатії;
- на основі когнітивно-дискурсивного підходу змодельовано подієвий концепт ЕМПАТІЯ, описано концепти, котрі профілюються на фоні домену ЕМПАТІЯ на матеріалі англomовної дитячої прози фентезі;
- описано кореляцію детермінант емпатії в текстах англomовної дитячої прози фентезі та встановлено іллокутивний потенціал емпатійних висловлень;
- диференційовано конвенційні та емпатійні експресиви.

Наукова новизна отриманих результатів узагальнена в **положеннях, що виносяться на захист:**

1. Подієвий концепт ЕМПАТІЯ є впорядкованою єдністю смислів, що включає “здатність”, “розуміння”, “почуття”, “співпереживання” та ін. Під впливом людської діяльності в певній комунікативно-прагматичній ситуації

ЕМПАТІЯ виникає у свідомості та вербальній поведінці, розгортаючись як поведінкова реакція у двох скриптах, що відображають пасивні та активні прояви емпатії.

2. Подієвий концепт ЕМПАТІЯ існує в єдності статичних (систематизаційного, категоризаційного, образного) та динамічного (ідентифікаційного) модусів. У систематизаційному модусі конститутивними ознаками поняттєвого складника концепту ЕМПАТІЇ є почуття та когнітивна здатність, комунікація, діяльність, відповідно до яких здійснюється категоризація емпатії та виділяються члени концептуальних бінарних опозицій. У категоризаційному модусі концепт ЕМПАТІЯ мотивує категорії субординатного рівня, що структуровані на основі схемних образів ШКАЛА та ШЛЯХ.

3. Концепт ЕМПАТІЯ, як форма психічного відображення, слугує доменом, на фоні якого профілюються емпатійно-марковані та немарковані бінарні концепти. Домен ЕМПАТІЯ має когнітивний та афективний виміри (парцели). Парцела КОГНІТИВНА ЕМПАТІЯ охоплює емпатійно марковані та немарковані концепти – представники бінарних опозицій: РОЗУМІННЯ – НЕРОЗУМІННЯ, ТАКТ – БЕЗТАКТНІСТЬ, а також БУЛІНГ. Парцела АФЕКТИВНА ЕМПАТІЯ включає емпатійно (афективно) марковані та немарковані концепти – представники бінарних опозицій: СИМПАТІЯ – АНТИПАТІЯ, ЖАЛЬ – БЕЗЖАЛЬНІСТЬ, СПІВЧУТТЯ – НЕМИЛОСЕРДНІСТЬ.

4. Образно-ціннісні складники концептів домену ЕМПАТІЯ репрезентовані когнітивними метафорами та базуються на сенсорній, переважно візуальній основі як результат безпосереднього чи опосередкованого чуттєвого досвіду. Розуміння емоцій, думок, намірів та мотивів інших людей метафоризуються як візуальне сприйняття (UNDERSTANDING IS SEEING). Емоційний вплив (EMOTIONAL EFFECT) осмислюється як фізичний контакт (PHYSICAL CONTACT). Образно-ціннісний складник концепту ЕМПАТІЯ як профільованої сутності

осмислюється як сила, ліки, звільнення від тягара, підняття настрою (EMPATHY IS MEDICINE, EMPATHY IS POWER TO FREE FROM BURDEN, EMPATHY IS POWER TO RAISE SPIRIT).

5. На мовному рівні концепти домену ЕМПАТІЯ виражаються певним набором лексико-граматичних засобів (лексемами імен концептів, лексемами їх синонімічного ряду, заперечними граматичними формами відповідних дієслів репрезентантів концептів тощо) та детермінантами емпатії (емотивність, експресивність, оцінка, інтенсивність), що актуалізують відповідні концептуальні ознаки.

6. Детермінантами емпатії є оцінність, емотивність, експресивність, інтенсивність. Оцінний компонент є невід'ємною частиною наративів і експресивів емпатії в діалогічному мовленні. Інтенсифікація в емпатії дозволяє зменшувати чи збільшувати переконливість висловлення. Зменшення іллокутивної сили висловлення досягається шляхом використання модераторів різної прагматичної спрямованості, що передають значення наближення, знецінення, применшення. Оцінні експресиви виражають почуття та ставлення, допомагаючи реалізувати інтенцію емпатії, є не пов'язаними із соціальними нормами й стереотипами, їх очікуваним перлокутивним ефектом є зміна емоційного стану адресата та його безпосередня емоційна реакція.

Теоретичне значення роботи визначене тим, що її результати та висновки сприятимуть кращому розумінню емпатії як складної форми психічного відображення, її актуалізації та інтерпретації в тексті. Розкриття змісту концепту ЕМПАТІЯ та визначення іллокутивного й аксіологічного потенціалу емпатійних висловлень є внеском у розв'язання актуальних питань когнітивної лінгвістики, когнітивної аксіології, теорії концептуальної метафори та лінгвопрагматики.

Практична цінність роботи полягає в можливості використання її результатів у лекційних курсах когнітивної лінгвістики (розділ “Когнітивна поетика”), теорії мовної комунікації, лінгвопрагматики (розділ “Прагматика ввічливості”), соціолінгвістики (розділ “Мова і суспільство”), загального

мовознавства (розділи “Мова і мислення”, “Мова і мовлення”) та спецкурсах з лінгвістичної аксіології й теорії концептуальної метафори.

Основні положення дисертації пройшли апробацію на десяти міжнародних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції “Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної мови та літератури” (Одеса, 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації” (Острог, 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів” (Львів, 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “II Таврійські філологічні читання” (Херсон, 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Актуальні питання та проблеми сучасної мови та літератури” (Одеса, 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Мова і засоби масової комунікації на сучасному історичному етапі” (Львів, 2016 р.), VII Міжнародному науковому форумі “Сучасна іноземна філологія: дослідницький потенціал” (Харків, 2016 р.), II Міжнародній науковій конференції УАКЛіП “Когнітивна лінгвістика у міждисциплінарному контексті: теорія і практика” (Черкаси, 2016 р.), Міжнародній науковій конференції “Literatura, socjologia i kulturoznawstwo. East European Conference” (Poznan, 2016), Міжнародній науковій конференції “Scientific and Professional Conference Philology and Linguistics in the Digital Age – FiLiDA 2017” (Будапешт, 2017) та на звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (2015-2017 рр.)

Публікації. Основні положення дисертації викладені у шести одноосібних статтях (5 – у фахових виданнях України та 1 – за кордоном) та восьми тезах доповідей на конференціях.

Обсяг та структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, списків використаної літератури та лексикографічних джерел, джерел ілюстративного матеріалу та додатків, що містять 11 таблиць

та 2 рисунка. Додатково 2 таблиці та 7 рисунків подаються в тексті дисертації. Загальний обсяг дисертації – 9,3 авторських аркуша, обсяг основного тексту 7,5 авторських аркуша.

У вступі обґрунтовуються актуальність та наукова новизна теми дослідження, її зв'язок з науковими темами факультету, формулюється мета та завдання, окреслюється методологія наукового пошуку, висвітлюється теоретичне значення та практична цінність роботи, вказується використаний матеріал та наводяться дані щодо апробації роботи та публікацій, подаються положення, що виносяться на захист.

У першому розділі “Теоретичні засади дослідження емпатії в дитячій англійській прозі жанру фентезі” окреслюються поняттєві межі емпатії (п. 1.1.), визначається її прагматико-комунікативний потенціал (п. 1.3.1), описуються детермінанти вербалізації емпатії (п.1.3.2) та їх функціонування в експресивах емпатії (п. 1.3.3.). Розглянуто лінгвокогнітивні аспекти емпатії (п.1.2), зокрема засади концептуалізації емпатії (п.1.2.1), роль схемних образів у формуванні передконцептуальної структури (п.1.2.2) та представлено особливості виділення структури домену ЕМПАТІЯ в термінах концептів (п.1.2.4.) та когнітивної метафори (п.1.2.3). Встановлено основні риси дитячої прози жанру фентезі (1.4.1.); визначено поняття дискурсивного контексту емпатії (п. 1.4.2.)

У другому розділі описано методологію та методику дослідження емпатії в дитячій англійській прозі жанру фентезі в руслі когнітивно-дискурсивного підходу. Зокрема, визначено методологію дослідження (п. 2.1.1) та обґрунтовано доцільність вивчення емпатії в дитячій англійській прозі в руслі когнітивно-дискурсивної парадигми (п. 2.1.1). Описано застосування методики когнітивно-дискурсивної інтерпретації (п. 2.1.2), охарактеризовано принципи добору матеріалу (2.2.1) та визначено послідовні етапи дослідження (п. 2.2.2)

У третьому розділі “Лінгвокогнітивні параметри емпатії в дитячій англійській прозі жанру фентезі” здійснено опис декларативних знань

концепту ЕМПАТІЯ в термінах модусної моделі (п.3.1.): досліджено градуальність проявів емпатії в рамках систематизаційного модусу (п.3.1.1.), виявлено схемні образи як основу передконцептуальної структури ЕМПАТІЇ в рамках категоризаційного модусу (п. 3.1.2). Охарактеризовано подієвий концепт ЕМПАТІЯ та змодельовано структуру концептуального домену ЕМПАТІЯ (п. 3.1.3). Описано репрезентацію домену ЕМПАТІЯ лексико-граматичними засобами англійської мови (п. 3.2.). Виявлено концептуальні ознаки емпатійно маркованих та немаркованих членів бінарних концептуальних опозицій, що профілюються на фоні відповідних парцел домену ЕМПАТІЯ: сутнісні ознаки концептів РОЗУМІННЯ та НЕРОЗУМІННЯ (п. 3.2.1.1), концептів ТАКТ і НЕТАКТОВНІСТЬ (п. 3.2.1.2), БУЛІНГ (п. 3.2.1.3), СИМПАТІЯ та АНТИПАТІЯ (п. 3.2.2.1), СПІВЧУТТЯ та НЕМИЛОСЕРДНІСТЬ (п. 3.2.2.2), ЖАЛЬ і БЕЗЖАЛЬНІСТЬ (п. 3.2.2.3). Досліджено образно-ціннісний зміст концептів ЕМПАТІЇ шляхом виявлення корелятивів концептуальних метафор (п. 3.2.3).

У четвертому розділі “Оцінно-прагматичні параметри емпатії в дитячій англомовній прозі жанру фентезі” досліджено об’єктивний та суб’єктивний компоненти оцінки в емпатії, побудовано аксіологічну шкалу емпатії, виявлено норму в емпатії (п. 4.1). Описано роль інтенсифікаторів як засобів зміни модальності в дискурсивному контексті емпатії (п. 4.2). Досліджено взаємовідношення емпатії та ввічливості в контексті стратегії збереження обличчя адресата (п. 4.3), виявлено іллокутивні типи вербальних проявів емпатії в діалогічному мовленні (п. 4.4.), досліджено прагматичні інференції емпатії в світлі теорії релевантності (п. 4.5.).

У висновках надаються узагальнені результати дослідження. Запропоновано його подальші перспективи з огляду на отримані результати.

Список літератури містить 263 використані праці вітчизняних та зарубіжних авторів, 19 лексикографічних джерел і 12 позицій (18 джерел) ілюстративного матеріалу.

У додатках представлено результати компонентного та кількісного аналізів лексем імен відповідних концептів (Таблиці 1-11, Додаток А), наведено рисунки, що унаочнюють розмежування когнітивної та афективної емпатії в концептуальному домені (Додаток Б), структуру концептуального домену ЕМПАТІЯ (Додаток В).

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМПАТІЇ В ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ ФЕНТЕЗІ

1.1. Емпатія як об'єкт міждисциплінарних студій

У межах міждисциплінарної когнітивної парадигми, спрямованої на вивчення мислення як природного механізму опрацювання інформації, когнітивна лінгвістика вивчає взаємозв'язок між мовою та мисленням. Проте дослідження мовних механізмів утілення когнітивних процесів та явищ неможливе без використання відповідного доробку суміжних дисциплін.

Впродовж останнього десятиліття емпатія стала об'єктом міждисциплінарного вивчення, перетнувши межі клінічної та вікової психології та увійшовши до царини провідних досліджень у галузі соціальної психології [60; 183; 212; 232], когнітивної психології та нейрології [161; 182; 208; 246; 251]. Джерелом цих змін стали дані, отримані внаслідок вивчення емпатії еволюційною біологією та психологією. Результати досліджень вказують на те, що здатність до емпатії у людини розвинулась впродовж мільйонів років, на що вказує нейроанатомічна спадковість, а відкриття дзеркальних нейронів дало можливість зрозуміти сутність процесів, що лежать в основі емпатії.

Незважаючи на довгу історію здатності до емпатії та фактичне змістове визначення її класиками світової філософії та медицини (Зенон, Платон, Арістотель, Гіппократ), терміну “емпатія” лише століття. У давньогрецькій натурфілософії стоїків “емпатея” трактувалась як духовна об'єктивна сутність речей, що спонукає людей співчувати один одному, переживання людиною свого єднання з природою [53, с. 5]. Пізніше Платон, з його ідеалістичним сприйняттям людського буття, визначав знання та благо як рушійний фактор створення гармонійного суспільства. Сократ, Платон та Арістотель сформулювали уявлення про калокагатію – всебічний розвиток особистості,

єдність фізичної та духовної досконалості, що є носієм суспільного блага [9]. Відома клятва Гіппократа, що закликає не нашкодити, допомагати природі та жаліти хворого, співчуваючи та співпереживаючи йому, є філософським проголошенням співчуття до іншої людини [там само]. Проте термін “емпатія” вперше з’явився у працях Е. Тітченера та Т. Ліпса в контексті психологічної теорії впливу мистецтва [53]. Одне з перших визначень емпатії належить З. Фрейду, який вважав здатність “думками перенести себе на місце іншої людини, зрозуміти її стан, порівнюючи з власним станом” необхідною умовою розуміння комічного [160]. Як зазначає Т. Д. Карягіна, поява поняття емпатії в психології та філософії є спробою описати специфічний спосіб пізнання людиною іншої людини, акумулюючи знання філософів від давнини до сьогодні: емпатія є синтезом “співпереживання” В. Дільтея, “вчування” Т. Ліпса, “симпатії” та “моралі” європейських філософів (А. Шопенгауера, Т. Ріббо, М. Шелера, Е. Шафтсбурі, Ф. Хатчесона, Д. Х’юма, А. Сміта, Г. Спенсера, А. Бейна) [82; 108; 234]. Цим пояснюється велика кількість суміжних чи синонімічних понять та спроби їх розрізнення [183].

Спершу це було не раціональне пізнання, а “пізнання через переживання в собі чужого досвіду і свій відгук на цей досвід” [82, с. 186]. Продовження цих ідей втілилось у психології представниками емотивного напрямку, що трактували емпатію як емоційний стан, зумовлений відгуком на переживання іншого [51; 123]. Проте поступово акцент зміщується з емоційної реакції на розуміння: розвиток уявлень про емпатію приводить до осмислення її як афективно-когнітивного (Т. П. Гаврилова, О. Бодальов, Р. Селіванов, Л. Стрелкова), чи винятково когнітивного процесу (В. І. Войтко, А. П. Сопіков, Р. Б. Карамуратова). На даний час актуальним є інтегративний напрям, що представляє цілісну концепцію емпатії на засадах поєднання емоційного, когнітивного та поведінкового компонентів [52; 61; 62] та вбачає в ній один з основних механізмів розвитку емоційного інтелекту [54; 63].

Емпатія – явище передовсім суспільне, шлях до гуманізації людських відносин, ключова соціальна компетентність, необхідна для функціонування в людському суспільстві [62, с. 8; 161; 246, с. 203].

У ранніх визначеннях емпатії засновник гуманістичної психології К. Роджерс стверджує, що бути в стані емпатії означає сприймати кут бачення іншої людини повною мірою із збереженням емоційних та смислових відтінків [132, с. 98]. Його найновіше визначення характеризує емпатію радше як процес, аніж стан: “багатогранний, складний та сильний – і все ж ненав’язливий та проникливий – спосіб буття” [243]. Емпатійний спосіб буття передбачає залучення до особистісного світосприйняття іншої людини, чуйність, делікатне і безсторонне “життя її життям”; це включає комунікацію толерантного розуміння внутрішнього світу іншого, підтримку постійного зворотного зв'язку щодо точності цього розуміння та слідування отриманим відповідям [132, с. 98].

Комунікативний компонент як здатність повідомляти про розуміння внутрішнього стану іншої людини, який виділяє К. Роджерс, є важливою складовою процесу емпатії [132, с. 99]. У поглибленому розумінні терміну, емпатія наявна лише тоді, коли співрозмовник відчуває, що його почули, зрозуміли [44]. Таке розуміння приходить у процесі комунікації внаслідок певних слів чи вчинків [там само]. Розглядаючи емпатію у такому вузькому сенсі, користуємося визначенням В. Шварца, який зазначає, що “ми вбачаємо емпатію інших в їхній здатності діяти відповідно до наших цінностей, мотивів, знань, вмінь чи навичок, чи якимось іншим чином прямо чи опосередковано визнавати їх; а особливо тоді, коли це визнання значущості наших дій відбувається у спосіб, що не зачіпає нашої гідності” [247, с. 339]. Тобто толерантність і точність сприйняття та комунікації є визначальними рисами емпатії [246, с. 206]. При цьому, така комунікація може здійснюватися як у вербальній, так і невербальній формах [86; 44].

Комунікативний компонент також характеризує завершальну фазу глибокої, “отриманої” емпатії в емпатійному процесі, коли інша людина дає

зворотній зв'язок, сигналізуючи про усвідомлення, прийняття нашого розуміння. [182, с. 1].

Зважаючи на це, деякі науковці розглядають не лише емотивний та когнітивний компоненти в емпатії, а й наявність процесу діяльнісної взаємодії, що характеризується активністю, допомогою іншій особі, виокремлюють активний компонент як вищу форму її вияву [63; 182].

Залежно від підходу, з позиції якого розглядається це явище в психології, емпатія визначається по-різному. Представники емотивного підходу вважають її емоційним процесом, відносячи до емпатії співчуття та співпереживання: “емпатія може визначатись як особлива емоція, що полягає у відображеному суб'єктом емпатії ставленні... людини до об'єктивної дійсності, виражене в тих же почуттях і виявлене зовні в схожій формі” [123, с. 197]. В інтегративному підході Л. П. Журавльова визначає емпатію особливою формою психічного відображення, що полягає у трансформації суб'єктом емпатії переживань емпата у власні [61, с. 9]. Ця ідея співзвучна з думкою Е. Штайн, яка ще на початку ХХ ст. вважала її сприйняттям особливого типу, психічною функцією, для якої ще не відвели свою нішу класифікації в психології [252, с. 83], характеризуючи її як “окреме за своєю суттю явище в основі різноманітних сенсорних, афективних та емотивних форм емпатії” [233, с. 271; 252, с. 83].

З позиції суміжних дисциплін, існує багато визначень емпатії, що характеризують різні емоційні стани, включаючи турботу про інших людей і прагнення допомогти їм, співпереживання емоцій іншої людини, розпізнавання її думок чи емоцій [232, с. 299]. Емпатію також співвідносять з емоційним резонансом до переживання іншої людини [41, с. 83]. Така різноманітність трактувань пов'язана насамперед з тим, що в когнітивній психології та нейрології, психіатрії, соціальній психології тощо, дослідники зосереджуються на розрізнених аспектах емпатії. Науковці представляють емпатію як емоційне зараження, що базується на несвідомому наслідуванні [184; 211]; як проекцію власних думок і почуттів на інших [238]; як здатність

точно визначати думки та почуття іншої людини [183]. У психотерапії розглядається роль емпатії з позиції клієнтцентованої терапії К. Роджерса [187], шляхи досягнення емпатії в недирективній терапії [193]. З позиції когнітивної неврології досліджується поняття емоційного резонансу [263]. Соціальна неврологія пов'язує емпатію з вивченням моральної свідомості та суспільних норм [185] та визначає роль емпатії у реакції людини на чужий біль [209]. У соціальній неврології емпатія розглядається як комплексний афективно-логічний процес, що є механізмом просоціальної поведінки [42; 195] та фундаментальним аспектом соціального розвитку [63; 204].

Усі ці дослідження реалізують загальний інтерес до вивчення розвитку емпатії, проте справжньою революцією останніх років у розумінні механізмів емпатії стало відкриття дзеркальних нейронів. Дзеркальні нейрони – це клітини головного мозку, які активізуються як при виконанні певної дії, так і при спостереженні за тим, як цю дію виконує інша істота [89; 207, с. 493]. Вперше виявлені італійськими вченими (В Ріццолатті, В. Галлезе, Л. Фогассі) в ході дослідження у 90-х роках минулого та першому десятилітті нового століття (спершу – у приматів, згодом – у людей), системи дзеркальних нейронів дозволили пояснити нейрофізіологічні механізми імітації, наслідування, емпатії, теорії намірів, що є нейронною основою соціального пізнання. [131; 205; 206; 242]. Поряд з системами дзеркальних нейронів, що відповідають за рух та дію, виокремлюють систему дзеркальних нейронів емоцій, яка разом з лімбічною системою активується тоді, коли ми спостерігаємо за емоційними реакціями інших людей [89, с. 10]. Дзеркальне нейронне відображення моторних реакцій внаслідок спостереження за ними поширюється також на царину почуттів та емоцій. Дослідження за допомогою МРТ, енцефалографії та магнітоенцефалографії вказують на активацію нейронних зон, що відповідають за емоції, як при реальному переживанні емоцій, так і при спостереженні за виразами обличчя, що виражають щастя, сум, подив, огиду та страх [237]. При перегляді відео з обличчями, що виражали почуття огиди, активувались мережі нейронів, задіяні при прямому

переживанні цього почуття [186]. Схожі дзеркальні нейронні реакції спостерігались також при відчуттях дотику та болю [177; 253]. Ці результати дають підстави говорити не лише про афективне переживання чужого болю, а й сенсорне [197; 253]. В. Галлезе порівнює це з перебуванням спостерігача у “ментальному взутті” виконавця [206, с. 34]. Зв'язок між дзеркальними нейронами і емпатією підтверджується найновішими дослідженнями [192; 199; 206; 207; 262].

Щодо когнітивного компоненту емпатії, то М. Якобоні стверджує, що системи дзеркальних нейронів допомагають нам зрозуміти дії та наміри інших людей [237; 261]. У цьому аспекті емпатія тісно пов'язана із теорією намірів (або макіавеллівським інтелектом), що стосується здатності людини визначати ментальний стан іншого, спираючись на свій попередній досвід чи поведінку цієї людини. Теорію намірів також іноді називають когнітивною емпатією, проте на даний момент недостатнє дослідження взаємовідношення між цими термінами не дозволяє ототожнювати їх. Теорія намірів пояснюється наявністю підсвідомої емпатії, яка допомагає нам поставити себе на місце іншого і уявити, які відчуття та бажання ми би мали за таких умов [207].

Розмежування афективної та когнітивної емпатії підтверджується МРТ дослідженнями: під час переживання цих видів емпатії активуються різні зони в мозку (нижня лобова звивина та венстромедіальна префронтальна звивина відповідно) [206].

Когнітивна емпатія як розуміння намірів й емоцій інших внаслідок ментального віддзеркалення є необхідним фактором ефективної комунікації та соціальної взаємодії. Порушення когнітивної емпатії асоціюють з аутизмом [178; 261]. Відсутність афективного компонента емпатії при наявності когнітивного, є однією з передумов асоціальних станів та патологій: булінгу, нарцисизму, шизофренії тощо [130; 178; 251, с. 794; 259].

Емпатія є особливою формою психічного відображення, нейрофізіологічною основою якого є дія дзеркальних нейронів, що охоплює широкий спектр емоційно-когнітивних станів та процесів, викликаних

трансформацією переживань об'єкта емпатії у власні. Вона є багатовимірною структурою, що включає когнітивний (розуміння ментальних станів інших людей) та афективний компоненти (емоційна реакція на досвід інших). Активний та комунікативний компоненти є частиною структури процесу емпатії, вищою формою її вияву.

У нашій роботі ми визначаємо **емпатію** як універсальне довербальне когнітивно-афективне утворення, що визначає поведінку суб'єкта у ситуації соціальної взаємодії та вербалізується знаком, набуваючи аксіологічних смислів. Будучи, з одного боку, зверненою на соціальне функціонування, а з іншого, – на мислення та емоції, емпатія постає суспільно-психологічним подієвим концептом. Як подієвий концепт, ЕМПАТІЯ змінює семантичний вигляд у свідомості та вербальній поведінці під впливом людської діяльності у певній комунікативно-прагматичній ситуації (Чесноков І. І.) [157], постаючи у різноманітті конститuantів КОГНІТИВНОЇ та АФЕКТИВНОЇ парцел домену ЕМПАТІЯ. У нашій роботі досліджуємо особливості вербалізації емпатії в англійській дитячій прозі фентезі, а саме лексико-граматичні засоби вербалізації відповідних концептів та емпатійні іллокутивні типи психологічної підтримки у дискурсивних контекстах англійської дитячої прози фентезі.

1.2. Лінгвокогнітивні аспекти емпатії

1.2.1. Концептуалізація та концептуальна структура

Концептуалізація є одним з найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні інформації, що надходить, та формуванні концептів, концептуальних структур та всієї концептуальної системи. Концептуалізація здійснюється на основі чуттєвого досвіду людини, тобто через сприйняття світу органами чуття; предметно-практичної діяльності людини; експериментально-пізнавальної та наукової діяльності людини, когнітивної діяльності, вербального та невербального спілкування [28, с. 24–25; 126, с. 68–69]. Концептуалізація є позначенням, вираженням і описом концепту; тобто людина мислить концептами, що відображають зміст отриманого досвіду, знання, результатів пізнання навколишнього світу у вигляді певних одиниць [28, с. 23–24; 81, с.133–134]. Як зазначає М. В. Нікітін, “в певному континуумі концептів є стільки, скільки підрозділів в ньому є суттєвими для людської практики, і вони є настільки дискретними, наскільки є суттєвою і розробленою в досвіді є дискретизація певної ділянки денотативної сфери” [116, с. 269].

Концептосфера є “єдиним когнітивно-семантичним континуумом етносу”, системно зумовленою сукупністю національно маркованих одиниць лінгвокультури (концептів), що характеризується цілісністю та структурованістю [128, с. 170–174]. Концептосфера є невербальною, та існує в свідомості незалежно від мовних засобів, що її об’єктивують [126, с. 36]. Концептосфера також визначається як “сукупність концептів нації” та є тим більше розвиненою, чим багатшими є культурні надбання певного етносу, вона є загальною для всіх носіїв певної культури і консолідує націю [128, с. 176; 100, с. 5].

Підсистемою концептосфери та проміжною ланкою між нею та концептом є концептополе. Ця когнітивна структура визначається як сегмент концептосфери, що відповідає за організацію певного когнітивно-

семантичного простору, є ієрархчною впорядкованою множиною семантично однорідних концептів, та входить до концептосфери за принципом імплікації (включеності) [128, с. 174]. Концептополе характеризується багаторівневою системною організацією на основі гіперо-гіпонімічних відношень та включає макроконцепти, що репрезентують загальнолюдські поняття (та співвіднесені з базовими доменами), та концепти нижчої ієрархії (гіперконцепти, гіпоконцепти, мезоконцепти, катаконцепти) [там само]. Відносини між конститuantами концептополя характеризуються системними зв'язками таким чином, що кожна суміжна пара рівнів ієрархії утворює свою автономну підсистему за принципом “матриця-конституент”. Така ділянка називається доменом.

Домен є структурованим простором фонових знань. [138, с. 406; 229, с. 47]. Проте, доменом в широкому розумінні цього терміну може бути будь-який концепт чи сфера досвіду: він може застосовуватись стосовно широкого асоціативного поля та стосовно поняттєвої категорії, об'єднаної гіперо-гіпонімічними зв'язками [59, с. 64]. Як зазначає С. А. Жаботинська, концептосфера є мережею доменів, кожен з доменів є мережею парцел, кожна з парцел є мережею концептів, кожен концепт є мережею ознак, що його характеризують [59, с. 64].

Отже, концепт не є ізольованою одиницею людського досвіду. Він розглядається лише в контексті структур фонових знань. Таким контекстом для виділення концепту слугує певна концептуальна структура – домен [59; 189, с. 2; 128, с. 185]. Домен визначається як “будь яка зв'язна область концептуалізації, відносно якої характеризується семантична структура” [229, с. 47], “система концептів, співвіднесених між собою таким чином, що для розуміння одного з них необхідно розуміти всю структуру, у яку вони входять” [112, с. 65]. Ця структура описується в термінах гіперо-гіпонімічних відношень в межах певної концептуальної ієрархії домену [59, с. 5] чи концептополя [128, с. 174].

У процесі набуття ментального досвіду людини формуються концептуальні ієрархії, до яких належать домени різних рівнів [104]. Для розмежування цих рівнів користуємось термінами С. А. Жаботинської й виділяємо: “концептосферу” (весь аналізований поняттєвий простір), “домен” – інформаційний вузол у межах концептосфери, “парцелу” – інформаційний вузол у межах домену, концепт – конститuant парцели, позначений окремим словом, або іншою мовною одиницею. [59, с. 5].

Оскільки емпатія охоплює широкий спектр емоційно-когнітивних станів та процесів, та включає когнітивний (розуміння ментальних станів інших людей) та афективний компоненти (емоційна реакція на досвід інших), моделювання подієвого концепту ЕМПАТІЯ вимагає залучення моделей категоризації.

Категоризація є структуруванням інформації про світ, що формує певні категорії. Утворення категорії тісно пов’язане з формуванням концепту чи групи концептів, навколо яких вона будується, тобто з процесом концептуалізації. Центральними в процесах категоризації та концептуалізації є поняття прототипу та базового рівня. Базовий рівень категоризації є рівнем об’єднань, в яких сконцентровані найбільш релевантні для свідомості ознаки. Одиниці цього рівня є найбільш частотними, структурно простими та інформативними, та включають максимальне уявлення про ознаки об’єкта як зразка (прототипу) своєї категорії, та першими засвоюються в онтогенезі [228, с. 30].

Первинність та центральність понять базового рівня простежується і в категоріях емоцій: універсальні базові емоції мають кореляти у вегетативній нервовій системі, співвіднесені з виразами обличчя та базуються на втіленому пізнанні [228, с. 30]

Узагальнюючи дослідження базових рівнів [228, с. 31], Дж. Лакофф виділяє моделі категоризації (когнітивні моделі). Диференціюючи терміни концептуальної та когнітивної моделі, які часто вживаються синонімічно, С. А. Жаботинська характеризує концептуальну модель як базу даних,

впорядковану структуру представлення знання без застосування когнітивних операцій (фокусування, схематизація, профілізація тощо). Когнітивна модель визначається як структура бази, видозмінена за допомогою когнітивних операцій [59, с. 61]. Ці моделі фактично описують механізми утворення концептуальної системи як бази процесів мислення, способи концептуалізації дійсності:

- пропозиційні моделі, що дають характеристику виділеним предметам та вказують на зв'язки між ними;
- моделі схемних образів, що структурують складніші когнітивні структури базовими одиницями репрезентації сенсомоторного досвіду;
- метафоричні моделі, що є переходом від пропозиційних чи схемних моделей одної сфери до відповідних моделей іншої сфери. Можливість такого метафоричного переходу зумовлена структуризацією обох сфер як матриць доменів, що містять сумісні схемні образи;
- метонімічні моделі, що концептуалізують дійсність на підґрунті заміщення сутностей у рамках спільної сфери людського досвіду [229, с. 32].

Зазначені структури знань є фоном для когнітивної переробки та для реконструкції смислу, де головними способами представлення концептосфери виступають пропозиційні моделі та схемні образи, які уможливають метафоричний перенос [там само].

Схемно-образний підхід дозволяє точно представити концептуальні комплекси в термінах простіших концептуальних компонентів [229, с. 33]. У контексті когнітивно-дискурсивного підходу, схемні образи дозволяють встановити закономірності в процесі смислоутворення та категоризувати подієвий концепт ЕМПАТІЯ.

1.2.2 Схемні образи в основі концептуальної структури

Одним із постулатів когнітивної семантики є те, що семантична структура відображає концептуальну структуру, яка базується на втіленому пізнанні (*embodied cognition*). Втілене пізнання є відображенням у концептуальній системі чуттєво-моторного досвіду взаємодії людини зі світом. Основу такого відображення становлять схемні образи [222] (*image schemas*). Схемні образи відображають передконцептуальний досвід людини й є базою для концептуальної системи [136, с. 9]. Тому важливим є дослідження підґрунтя мовної репрезентації емпатії, яке становлять схемні образи.

Зважаючи на те, що схемні образи дозволяють встановити закономірності в процесі смислоутворення та оптимізувати вивчення концептуалізації дійсності засобами мови [136, с. 101], вони перебувають у фокусі як загальнотеоретичних досліджень в галузі когнітивної лінгвістики [136; 189; 256], так і досліджень концептів та їх дискурсивної реалізації [47].

Як зазначає М. Джонсон, концепти визначаються та існують у рамках концептуальної системи, що базується на людському досвіді [222, XII]. В основі концептуальної структури є обмежена кількість схемних систем, кожна з яких характеризує певні аспекти ситуації: конфігураційна система, що структурує дійсність в термінах просторово-темпоральних відношень, перспективна система, яка відображає місце розташування, віддаленість та позицію спостерігача (мовця), атенційна система, що визначає основний фокус уваги мовця, та система силової взаємодії, що характеризує фізичні, психологічні та соціальні чинники [257]. Схемний образ визначається як динамічна аналогова репрезентація просторових відношень і переміщення в просторі, структура, що впорядковує факти дійсності [208; 222, с. 75]. Схемні образи є фундаментальними передконцептуальними структурами, в яких людський досвід проявляється на когнітивному рівні, метафорично проектується та формує “мережу значень” (концептуальну систему) [222, XVI, 229, с. 32]. В. Еванс, услід за Дж. Лакофом та М. Джонсоном, порівнює їх з концептуальними будівельними блоками для складніших абстрактних

концептів і концептуальних доменів [256, с. 10]. Схемні образи характеризуються схематичністю. Вони представляють схематичні шаблони, такі як КОНТЕЙНЕР, ШЛЯХ, ЗВ'ЯЗОК, СИЛА, БАЛАНС тощо, які структурують різні концепти [189, с. 13] До найважливіших схемних образів в основі концептуальної структури М. Джонсон відносить: КОНТЕЙНЕР (CONTAINER), ШЛЯХ (PATH), ЦИКЛ (CYCLE), ЧАСТИНА-ЦІЛЕ (PART-WHOLE), ПОВНИЙ-ПОРОЖНІЙ (FULL-EMPTY), ПОВЕРХНЯ (SURFACE), БАЛАНС (BALANCE), ПРОТИДІЯ (COUNTERFORCE), ЗВ'ЯЗОК (LINK), БЛИЗЬКО-ДАЛЕКО (NEAR-FAR), КОНТАКТ (CONTACT), ШКАЛА (SCALE), ВЕРХ-НИЗ (UP-DOWN) та інші [222, с. 120].

Р. Ленекер пропонує свою класифікацію схемно-образної структуризації дійсності, виділяючи:

- базові мінімальні концепти у певному домені (напр., ЛІНІЯ, КУТ, КРИВИЗНА у просторовому домені; ПЕРЕДУВАННЯ у домені часу);
- високо-схематичні конфігураційні концепти (МЕЖА, ЗМІНА, ПОСЛІДОВНІСТЬ, ВКЛЮЧЕННЯ, РОЗДІЛЕННЯ, ТОЧКА тощо), які є абстрактними і можуть застосовуватись до кожного домену та прирівнюються до схемних образів;
- концептуальні архетипи, що базуються на повсякденному чуттєво-моторному досвіді і є фундаментальними в житті людини (ФІЗИЧНИЙ ПРЕДМЕТ, ПРЕДМЕТ, ЩО ДЕСЬ ЗНАХОДИТЬСЯ, ПРЕДМЕТ, ЩО РУХАЄТЬСЯ КРІЗЬ ПРОСТІР, ЛЮДСЬКЕ ТІЛО, ЛЮДСЬКЕ ОБЛИЧЧЯ тощо). Деякі з них традиційно відносять до схемних образів (ЧАСТИНА ТА ЦІЛЕ, ФІЗИЧНИЙ КОНТЕЙНЕР). Ці концепти є менш схематичними, ніж конфігураційні концепти, проте сприймаються цілісно і формуються ще в онтогенезі [229, с. 33].

Деякі схемні образи взаємопов'язані. Це є насамперед наслідком того, що певні аспекти чуттєво-моторного досвіду людини також співвіднесені. Як приклад, М. Джонсон та З. Кьовечеш наводять одночасне збільшення кількості

та рівня рідини в контейнері, що виражається в метафорі MORE IS UP [222, с. 122; 225, с. 80]. Ця метафора структурується одразу двома схемними образами ШКАЛА (SCALE), що відображає відношення *більше-менше* (*more-less*) та ВЕРХ-НИЗ (UP-DOWN), тобто зміни в кількості пов'язуються зі змінами в вертикалі (*verticality*). ШКАЛА (SCALE) є важливим схемним образом, що проектує як кількісні, так і якісні аспекти нашого досвіду [222, с. 122]. Деякі дослідники [189, с. 15-17] визначають ШКАЛУ (SCALE) як схемний образ-домен (*image schematic domain*), що включає ШЛЯХ (PATH) та скалярні величини *більше, менше, рівність, збільшення, зменшення* тощо, в той час як М. Джонсон розмежовує ці схемні образи. Класифікація схемних образів не є метою нашого дослідження, проте погоджуємось з думкою науковців, що “скалярність пронизує весь людський досвід, навіть там, де точне кількісне вимірювання неможливе” [189, с. 14; 222, с. 23]. Схемний образ ШКАЛА (SCALE) структурує не лише число предметів, кількість речовини, ступінь сили, а й інтенсивність відчуттів та почуттів [189, с. 14]. Цікаво, що ще Е. Сепір відзначав універсальність цієї логіко-семантичної та когнітивної категорії впорядкування об'єктів та їх ознак відповідно до певної шкали, називаючи її “градування” (*grading*) та зазначаючи, що кожне слово, яке здатне отримати кількісне визначення, є потенційно градуйованим [245, с. 94].

Поняття шкали відноситься до одного з базових вимірів за Р. Ленекером, що дозволяють структурувати і тлумачити зміст концептуальної царини та будь-якого домену [229, с. 55]. Розмежовуючи когнітивні та концептуальні структури (операції), С. А. Жаботинська розглядає ці виміри в термінах когнітивних операцій [59]. Вони включають:

- конкретизацію (*specificity*);
- схематизацію – узагальнення, протилежність до конкретизації (*schematicity*);
- фокусування – профілювання через конструкції фігури і фону (*focusing*); включає поняття “максимального охоплення” та

“безпосереднього охоплення”, що розгортаються відповідно до шкали в послідовній ієрархії частина-ціле;

- висвічування – співставлення траектора і орієнтиру (trajector/landmark alignment);
- профілювання – виділення з бази певного елемента – профілю (profiling);
- визначення перспективи відбиття події, включаючи такі фактори як орієнтація, прийнята точка спостереження, об’єктивність інтерпретації (perspective) [229, с. 55-85].

Схематизація є основою пізнання та за своєю суттю призначена для виконання категоризуючої функції. Схеми та деталізації невід’ємні від будь-якого аспекту мовної структури [21; 229, с. 55]. Концептуалізація шляхом схемних образів здійснюється через метафоричний перенос. При накладанні царини джерела на царину цілі структура схемних образів зберігається.

Оскільки метафора прояснює абстрактні сутності на основі більш конкретних концептуальних структур, для визначення образно-ціннісного змісту емпатії доцільним є вивчення концептуальних метафор.

1.2.3. Метафора як засіб концептуалізації емоцій та емпатії

Однією з форм концептуалізації є когнітивна або концептуальна метафора. О. С. Кубрякова визначає її як “когнітивний процес, який виражає і формує нові поняття і без якого неможливе одержання нового знання” [268]. У концептуалізації внутрішнього світу людини метафорі належить виняткова роль. Як зазначає Н. Д. Арутюнова, “без метафори не існувало б лексики “невидимих світів” [11, с. 9]. Мовні засоби вираження емоцій у більшості випадків метафоричні [222]. Дослідження метафори проводилося у різних аспектах. Метафору в широкому розумінні, як засіб репрезентації концептуальної структури та значення, досліджували Дж. Лакофф, М. Джонсон, С. А. Жаботинська, В. М. Телія. Ознакові метафори, утворені

внаслідок переносу значення, досліджувались М. Д. Арутюною, Є. С. Кубряковою, А. О. Поповою з позиції семантико-синтаксичного підходу.

Концептуальна метафора формується не в мові, а в мисленні людини, є одним із засобів концептуалізації. Завдяки здатності встановлювати аналогії між сутностями різної природи, людина концептуалізує одну ментальну сутність в термінах іншої. Концептуальний процес, що породжує метафору, розпізнає як схожі якості референтів, на яких ґрунтується аналогія, так і несхожі якості, які викликають семантичну концептуальну аномалію. Ступінь схожості й несхожості визначає істинне значення метафори [102, с. 362].

Е. МакКормак вважає метафору зв'язковим ланцюжком між розумом і зовнішнім світом, сформованим на трьох рівнях: поверхневий рівень культури, глибший рівень семантики та синтаксису, глибинний рівень пізнання [102, с. 379]. Тому метафора може описуватись як процес у двох значеннях:

- 1) когнітивний процес, що формує й описує нові поняття;
- 2) культурний процес, за допомогою якого змінюється сама мова [102, с. 362].

У ракурсі когнітивного процесу концептуальна метафора є перенесенням інформації з однієї концептуальної сфери в іншу [228]. У концептуальній метафорі здійснюється взаємодія цільового та вихідного концептів або доменів. Цільовим доменом є складний абстрактний концепт, що осмислюється за допомогою вихідного домену – простішого неабстрактного концепту. Концептуальна структура, що проектується на іншу структуру, називається цариною джерела, а структура, на яку здійснюється проекція, – цариною цілі. Ця проекція пояснюється в термінах мапування – когнітивної операції, що полягає у накладанні концептуальних елементів царини джерела на концептуальні елементи царини цілі, у процесі якого висвітлюються ті ознаки осмислюваного явища, які з погляду носіїв мови є найбільш суттєвими для його розуміння та приховуються несуттєві [225, с. 6].

Метафоричне поняття засноване на неметафоричному понятті, тобто на сенсомоторному досвіді людини [225, с. 20]. Таке перенесення уможливають

схемні образи. Як царина джерела, так і царина цілі є матрицями доменів, які структуровані одним чи більше сумісними схемними образами. Ця структура схемних образів зберігається при накладанні царини джерела на царину цілі. Тому створення метафори передбачає переструктурування матриці мети для того, щоб залучити сумісні схемні образи царини джерела [189, с. 25].

За природою царини джерела метафори поділяють на орієнтаційні, структурні, онтологічні, персоніфікації тощо [228; 225, с. 37–41]. Орієнтаційні метафори організують системи концептів стосовно один одного. Вони пов'язані з орієнтацією у просторі та базуються на фізичному і культурному досвіді людини. Такі метафори включають протиставлення “внизу-вгорі”, “попереду-позаду” та відзначаються систематичністю і взаємоузгодженістю: наприклад, метафора ДОБРЕ є ВГОРІ надає загальне спрямування метафоризації позитивних аспектів людського існування та узгоджується з метафорами ЩАСТЯ є ВГОРІ, ЗДОРОВ'Я є ВГОРІ, ЖИТТЯ є ВГОРІ, БІЛЬШЕ є ВГОРІ тощо, структурованими схемними образами ВЕРХ-НИЗ [228, с. 15]. Структурні метафори конкретизують значення орієнтаційних метафор та надають достатньо засобів для висвічування чи приховування певних аспектів значення [228, с. 62]. Структурні метафори використовують чітко означений і окреслений у просторі концепт для структурування іншого [228, с. 62]. Онтологічні метафори репрезентують нефізичний об'єкт як щось цілісне і відчутне на дотик. Формою онтологічної метафори є персоніфікація, коли людськими якостями наділяються інші сутності [225, с. 39]. Персоніфікація виражається предметними, біоморфними, зооморфними чи антропоцентричними метафорами [228; 225, с. 39]. Багато схожих рис у категоріях концептуальної системи є результатом конвенційної (усталеної) концептуальної метафоризації. Наприклад, через те, що ЩАСТЯ є ВГОРІ та БІЛЬШЕ є ВГОРІ встановлюється схожість ЩАСТЯ та БІЛЬШЕ [228, с. 148].

Ця схожість виражається й у тому, що структуризація доменів різних найбільш семантично віддалених явищ, зокрема емоцій, часто здійснюється в термінах одних і тих же метафор. Наприклад, гнів та любов характеризуються

як ВОГОНЬ, ТЯГАР, БОЖЕВІЛЛЯ, ПРИРОДНА СИЛА. З. Кьовечеш вважає, що концептуалізація емоцій здійснюється на спільній основі – в термінах динамічної (силової) взаємодії [225] “Силова взаємодія” (force dynamics) є “схемною системою, що виражає лінгвістичну репрезентацію динамічної взаємодії та причинно-наслідкових зв’язків між певними сутностями в межах структурованої ситуації” [235]. Теорія силової взаємодії, розроблена Л. Талмі, розглядається як фундаментальна система в мові, за допомогою якої здійснюється автономна концептуальна структуризація більшості поняттєвих сфер [235; 255]. Така структуризація включає певні елементи: силові сутності (Антагоніст/діяч та Агоніст/об’єкт дії), результат силової взаємодії (дія чи спокій), внутрішнє прагнення (до дії чи до спокою), баланс сил (сильніша сутність, слабша сутність). Відповідно до цієї теорії, є причина, яка спонукає особу до певної емоції, і емоція спонукає особу до певної реакції: 1) причина веде до емоції, 2) емоція веде до певної реакції [225].

Зважаючи на те, що причини концептуалізуються як сили (ПРИЧИНИ Є СИЛИ) [228], структуризація домену емоцій здійснюється в термінах теорії силової взаємодії [225]. Різноманітні компоненти домену емоцій концептуалізуються як сили, що взаємодіють одна з одною: протиборство між причиною емоції та раціональним началом (rational self), з якого виникає емоція; та протиборство між раціональним началом, яке прагне контролювати емоцію, та силою емоції, що має на меті позбавити цього контролю і спричинити емоційну реакцію. Отже, основоположною метафорою для емоцій та емоційних станів є ЕМОЦІЇ – це СИЛИ [225]. Зважаючи на наявність емотивного компоненту в емпатії, ЕМПАТІЯ – це СИЛА: “А, знаючи, що відчуває В, виражає свої відчуття, щоб розділити переживання В (експресивний компонент), А хоче виразити те, що він відчуває, оскільки намагається змінити настрій В (інтенсивний компонент)” [150]. У термінах силової взаємодії модель емпатії описується таким чином:

- 1) розуміння (не) викликає активну емпатію в А
- 2) емпатія (не) веде до певної реакції в А;

1) реакція (не) викликає емоцію в В 2) емоція (не) веде до певної реакції в В.

З іншого боку, емоційні стани можуть метафоризуватися через їх передбачувані типові причини чи наслідки [225]: EMPATHY is POWER TO FREE FROM BURDEN, EMPATHY is POWER TO RAISE SPIRIT.

Також емпатія може осмислюватись через метафоричну реалізацію її складових. У процесі емпатії розуміння є першою фазою та необхідною умовою [182]:

And he was miserable, alone, lost. A sudden understanding, a pity mixed with horror, welled up in Bilbo's heart: a glimpse of endless unmarked days without light or hope of betterment, hard stone, cold fish, sneaking and whispering. (Tolkien J. R. R., The Hobbit, p. 64)

За Дж. Лакоффом, розуміння метафоризується через втілене пізнання, те, що легко побачити, легко зрозуміти: UNDERSTANDING IS SEEING. Відповідно до концепції втіленого пізнання, емоції та стани також категоризуються як фізичні явища [225, с. 20]. Інтенсивність емоційної реакції осмислюється в термінах температурної метафори: EMOTIONAL INTENSIVENESS is TEMPERATURE [225]; а емоційний вплив – в термінах просторової метафори та фізичного явища: EMOTIONAL CONTACT is PHYSICAL CONTACT, EMOTIONAL EFFECT is PHYSICAL CONTACT.

1.2.4. Емпатія як царица концептуалізації

Сутність емпатії визначається в термінах концептів. Дефініція та методи дослідження концепту є досить неоднозначними і спираються на певний стиль мислення та філософську парадигму. Деякі дослідники [81] виокремлюють лінгвокогнітивний та лінгвокультурний підходи до вивчення концепту як основні, виділяючи відповідно лінгвокогнітивний концепт, що включає головні ознаки певного явища, не враховуючи культурний, індивідуальний та ситуативний аспекти [226]; та лінгвокультурний концепт, що вважається осередком культури в ментальному світі людини та структурує культурно-

національне уявлення людини про світ [81, 141]. У цьому аспекті погоджуємося з думкою О. О. Селіванової, яка вважає таке розмежування недостатньо обґрунтованим, зважаючи на те, що “концепти мають когнітивну природу і визначені культурою незалежно від спрямування їх аналізу” [138, с. 411]. Розбіжності й протиріччя у вищезазначених підходах зумовлені тим, що вони ґрунтуються на різних філософських парадигмах.

Так, когнітивний підхід спирається на філософію об’єктивного реалізму, в той час як культурологічний (що включає філософсько-культурологічний, лінгвокультурологічний та когнітивно-культурологічний) послуговується ідеями суб’єктивізму.

Загалом, представники різних підходів дискутують щодо певного кола питань: 1) розмежування концепту і поняття; 2) залежність концепту від мовної вербалізації; 3) способи формування концепту; 4) зв’язок концепту та значення; 5) наявність у структурі концепту оцінно-емотивних, ціннісних і прагматичних компонентів; 6) належність концептів індивідуальній або колективній свідомості; 7) типологія концептів; 8) структура концептів; 9) методи і процедури опису й дослідження концептів та ін. [138, с. 411].

У руслі діяльнісного напрямку та стилю мислення концепт розглядається як динамічна сутність. Діяльнісне трактування концепту в контексті когнітивно-дискурсивного підходу визначає його як “подію наповнення мовної форми смислом у ситуації інтерсуб’єктивної дискурсивної взаємодії” [112, с. 12]. Концепт є гештальтним утворенням, що існує у вигляді складного переплетіння операційних модусів, які виконують ті чи інші функції (систематизацію, класифікацію, категоризацію, структуризацію тощо). По відношенню до мови концепт постає як значення (денотат і сигніфікат), а по відношенню до світу – як поняття, уявлення, образ, прототип і стереотип. Кожний модус включає як когнітивний (опис світу і сутностей), так і прагматичний зміст (їх оцінка і емотивне переживання) [112, с. 12; 116].

Незважаючи на певні розбіжності в трактуванні концепту, усі підходи визнають такі його характеристики:

- концепт є основною одиницею структурованого знання у свідомості людини, навантажений культурною інформацією;
- зміст і структуру концепту можна встановити через аналіз значення мовних одиниць, що його репрезентують;
- факт мовної об'єктивації концепту свідчить про його актуальність для мовного колективу;
- концепт може бути об'єктивований окремим словом, словосполученням, фразеологізмом, реченням і цілим тестом, та невербальними засобами [104].

Вибір підходу до визначення та дослідження концепту певною мірою визначається сутністю досліджуваного явища. Зважаючи на те, що **емпатія** є багатоаспектною структурою, що включає когнітивний (розуміння ментальних станів інших людей) та афективний компоненти (емоційна реакція на досвід інших), вона представлена набором концептів в межах концептуального домену ЕМПАТІЯ: СПІВЧУТТЯ, РОЗУМІННЯ, ТАКТ, БУЛІНГ, НЕРОЗУМІННЯ, ЖАЛЬ, СИМПАТІЯ та ін. Тому для виявлення сутності емпатії необхідне дослідження лексико-граматичних засобів вербалізації цих концептів. Разом з тим, мовні засоби презентації не уможливлюють чітку диференціацію ЕМПАТІЇ та інших концептів (наприклад, ВВІЧЛИВОСТІ). Тому необхідним вважаємо залучення результатів прагматичних досліджень. Когнітивно-дискурсивний підхід дає змогу комплексного аналізу емпатії в багатоманітні її когнітивних і прагматичних смислів. Інтерпретаційні смисли емпатії є дискурсивно обумовленими і реалізуються лише в контексті. Засобом інференції інтерсуб'єктивного смислу емпатії в контексті дискурсу є категорії емотіології як детермінанти емпатії, що виражають прагматичні аспекти її модусів (оцінку, емотивність).

1.3. Дослідження емпатії в лінгвістиці

Першим, хто звернув увагу на розмежування психологічних аспектів емоцій та їх лінгвістичної реалізації, вважається В. І. Шаховський, який розробив поняттєво-термінологічний апарат емотивної лінгвістики розмежувавши лінгвістичне і нелінгвістичне розуміння емоційності, емоційного зараження, диференціював емоційність як психологічну категорію та емотивність як її відображення в мові, ввів поняття емосеми. [163; 165]. Емоційність визначається як чутливість людини до значимих ситуацій та її емоційні реакції на них [163, с. 24] та актуалізується в мові через емотивність. Емотивність є властивістю мови виражати емоційність як психічний стан, відображати в семантиці мовних одиниць емоційні відношення мовців, виступати функцією впливу та стимулом емоційності мовця [163, с. 23–26; 164, с. 13]. Емотивність реалізується в мові різними засобами, в тому числі на фонетичному, лексичному, фразеологічному, словотворчому, морфологічному, синтаксичному, стилістичному, текстовому рівнях тощо [165].

Когнітивна парадигма в лінгвістиці розкрила когнітивний характер емотивності [165]. У рамках нової парадигми емоції розглядаються в тісному зв'язку із когніцією: пізнання викликає емоції, а емоції впливають на пізнання, втручаючись у всі когнітивні процеси. Зв'язок емоцій із когнітивними процесами зумовлює здатність мови виражати емоції. У мовленні репрезентується не сама емоція, а її концепт.

Презентація емотивності в лінгвістичних одиницях різноманітних статусів здійснюється через когнітивну і емотивну мовну діяльність суб'єкта мовлення [14; 165]. Комунікативна інтенція мовця виражається в різних типах іллокутивних цілей. Емпатійний вияв психологічної підтримки співрозмовника ми визначаємо на основі висловлень, використаних безпосередньо в мовленні [94, с. 361].

Емпатія є ставленням людини до дійсності, що виражається у вигляді безпосереднього переживання. Вона має цілеспрямований характер, є

інтенціональним актом, який демонструє прагматичні наміри мовців стати на місце іншої людини, бажання досягнути її особисті переживання, проявити намір вплинути на емоції та вчинки людей. [86, с. 17]. Тому одним із підходів дослідження емпатії в мові є інтерпретація стратегій емпатизації дискурсу та вивчення її з позиції теорії мовленнєвих актів.

1.3.1 Комуникативно-прагматична типологія емпатії

Оскільки емпатія є реакцією на переживання іншої людини в процесі комунікації, її найповніше характеризує комуникативний компонент – здатність вербальними та невербальними засобами комунікації передавати співрозмовникові розуміння його переживань чи його внутрішньої ситуації, готовність надати допомогу, бажання до співучасті, активне ставлення до бід та радощів іншого [37, с. 61]. Емпатія реалізується в дискурсі й функціонує як продумана і спрямована дія. Мовний вияв емпатії виконує певні комуникативні функції, спрямовані на досягнення певних цілей спілкування: встановлення контакту, формування взаєморозуміння тощо [94, с. 360].

Одним із найбільш розроблених напрямків дослідження мовленнєвої комунікації є теорія мовленнєвих актів (Дж. Серль, Дж. Остін, Г. Г. Почепцов В. В. Богданов, И. И. Сусов, та ін.) Особливість теорії полягає в підході до мовленнєвого акту як до способу досягнення індивідом поставленої мети спілкування, і в цьому аспекті розглядається використання мовних засобів [110]. Вивчення мовних виявів емпатії в рамках цього підходу відбувається шляхом дослідження стратегій емпатизації різних типів дискурсу, класифікації іллокутивних типів вербальної емпатії [3; 4; 8; 86].

Вербальна емпатія представлена в мові сферами співпереживання та співраді, які реалізуються в комунікації за допомогою емпатійних висловлень, представлених різними мовленнєвими актами. Н.Д. Арутюнова визначає мовленнєвий акт як цілеспрямовану мовну дію, що здійснюється відповідно до принципів і правил мовної поведінки. Основними ознаками мовленнєвого акту є інтенціональність, цілеспрямованість та конвенційність [13; 265, с. 412–413].

Відповідно до теорії Дж. Остіна, структура мовленнєвого акту представлена локутивним актом – висловленням слів із певним значенням за правилами граматики даної мови, що співвіднесені з певною дійсністю (референцією); іллокутивним актом – висловленням з певною ціллю та в певних умовах, тобто формулюванням наміру мовця; перлокутивним актом – результатом, на який спрямований мовленнєвий акт [120, с. 96]. Класифікація мовленнєвих актів здійснюється за різними параметрами: за типом іллокутивного дієслова [120, с. 119], іллокутивною метою [139, с. 180], іллокутивною метою та способом її досягнення [127, с. 271], статусом відносин комунікантів [80, с. 120], та адресатом [4, с. 121]. Дослідження способів актуалізації емпатії в мовленнєвих актах здійснюється на основі класифікацій, запропонованих Дж. Серлем та А. Азнабаєвою, яка доповнила його перелік експресивів мовленнєвими актами психологічної підтримки: втішання, співчуття, розуміння, підбадьорення [3; 4; 93]. Сфера співпереживання об'єднує мовленнєві акти розуміння, співчуття та втішання, що має ієрархічну структуру та включає іллокутивні типи підбадьорення, виправдання, переконання. Сфера спів-радісті представлена мовними актами привітання та похвали [93].

Дослідження вербалізації емпатії здійснюється з позиції теорії ввічливості [96, 188], та виявляє емпатійні стратегії ввічливості в іллокутивному типі розуміння: використання маркерів групової приналежності, звертання на ім'я, перебільшення зацікавлення та схвалення, вияв уваги [8, с. 1349].

Залучення здобутків вищезазначених теорій до дослідження емпатії дозволить встановити іллокутивний потенціал емпатійних висловлень, диференціювати конвенційні та емпатійні експресиви, а також описати кореляцію емотивності, експресивності, інтенсивності, оцінки у текстах англійської дитячої прози фентезі.

1.3.2. Категорії емотіології в емпатії.

Вивчення емпатії в рамках лінгвістичної емотіології дозволило проаналізувати співвідношення емотивності, експресивності, інтенсивності та

оцінності в комунікації, враховуючи емотивно-когнітивний характер емпатії. Розглянемо ці категорії детальніше.

Спираючись на зазначене розмежування В. І. Шаховським емоційності та емотивності та постулату щодо зв'язку емотивності з когніцією та її вираженням в мовленнєвій діяльності [164, с. 13], Н. В. Таценко вказує, що емотивність розвивається на основі емоційного аспекту когнітивно-комунікативної діяльності та є результатом інтелектуального тлумачення емоційності. У процесі комунікації ця трансформація описується так: “емоційність як феномен інстинктивного, несвідомого вияву емоцій, сфокусованого на суб'єкті (емоції для себе), трансформується в емотивність, у комунікативно-семіотичне явище, свідоме, заплановане вираження емоцій, спрямоване на суб'єкт (емоції для інших)” [150, с. 53]. Як лінгвістична категорія, емотивність виступає складником конотативного компонента в семантичній структурі мовної одиниці, який репрезентує емоційне ставлення носіїв мови до позначуваного. У тексті емотивність підпорядкована модальності, що виражає емоційне ставлення адресанта і актуалізується за допомогою емоційно заряджених текстових компонентів [138]. За класифікацією В. І. Шаховського поряд з фонетичними (звукосимволізм), морфологічними (емотивні афікси), синтаксичними засобами вираження (окличні, питальні, еліптичні, інвертовані речення тощо), джерелом емотивності тексту на лексичному рівні є емотиви (або емотивна лексика) – лінгвістичні одиниці вираження емоцій, які в своїй структурі містять емоційний компонент. Емоційний компонент може складати єдиний зміст семантики слова (емоційні вигуки), або поряд з основним логіко-предметним значенням містити емосеми. [163, с. 93-98]. Лексичні одиниці, що позначають або описують емоції, за В. І. Шаховським, не входять до емотивної лексики, проте інші дослідники джерелом емотивності вважають також номінації емотивного ставлення [2; 14]. Подоланням цих розбіжностей стало термінологічне розмежування лексичних засобів відображення емоцій на лексику емоцій, що об'єктивує та інвентаризує емоції, та емотивну лексику, де

емоція не називається, а виражається в семантиці слова, проте дослідження цих категорій в одному руслі як сукупність лексичних засобів вираження емотивності [124, с. 113; 163]. У нашій роботі ми теж дотримуємось цієї концепції, і, зберігаючи за термінами їх традиційне трактування, вважаємо сукупність цих засобів емотивною лексикою.

У більшості класифікацій серед інших основних засобів створення емотивності виділяють оцінну лексику, афіксацію, дешифратор емоцій (контекст, авторська ремарка), невербальні засоби, авторський неологізм [2, с. 7]. Л. В. Козяревич зазначає, що змістовий план емотивності формують також екстралінгвальні сфери: емоційне переживання, емоційне ставлення, емоційний вплив [86, с. 25]

Категорія емотивності тісно пов'язана з категорією експресивності. Деякі дослідники вважають, що між ними існує причинно-наслідковий зв'язок [10; 29; 111; 150; 273], тобто експресивність є наслідком емоційності, спрямованим на “збільшення емоційного впливу на співрозмовника, посилення прагматичного потенціалу висловлення та перлокутивного ефекту сказаного” [150, с. 54]. Експресивність визначається як наявність виразно-зображувальної властивості мови, що надає їй образність та емоційну забарвленість [2, с. 96; 266, с. 524].

Як і емотивність, експресивність є як лінгвістичною, так і текстовою категорією, в зв'язку з чим розглядають два типи експресивності: адгерентна – що характерна для слова як одиниці мови, та інгерентна – що набувається словом чи виразом лише в контексті [266, с. 523]. Тому можна виділити два основні підходи дослідження експресивності: як семантичної характеристики одиниць мови [5; 166] та як характеристики тексту [10; 29; 107]. Залежно від підходу, експресивність визначається по-різному. У рамках дослідження тексту В. Маслова визначає експресивність як “систему використання в ньому мовних засобів, що дозволяють найбільш виразно репрезентувати зміст тексту й ставлення автора до нього, внаслідок чого посилити вплив на емоційну та інтелектуальну сферу реципієнта” [107, с. 183]. В. Грідін характеризує її як

“сукупність семантико-стилістичних ознак одиниці мови, які забезпечують її здатність виступати в мовному акті як засіб суб’єктивного вираження відношення мовця до змісту чи адресата висловлення” [267, с. 467].

Основоположник концепції експресивності Ш. Баллі наголошував на існуванні різних способів передачі цього відношення чи певного емоційного стану [15, с. 393]. Зараз дослідники теж дотримуються думки, що експресивність притаманна одиницям всіх рівнів мови: фонетичним (фонологічні нерелевантні для даної мови зміни звуків, акцентні та інтонаційні засоби), морфологічним (афіксація), лексичним (слова з оцінним компонентом у семантиці, підсилювальні частки та вигуки, жаргонізми тощо) та синтаксичним (інверсія, еліipsis, повтори, окличні речення та ін.) [1, с. 5; 267, с. 467]. Отже, експресивність може бути компонентом системного значення слова, а може бути і мовною, тобто виникати під впливом сукупності факторів, наприклад, синтаксичної конструкції, звукових і морфологічних асоціацій, рими, алітерації, інтонації тощо [45; 142, с. 104]. Спільною рисою для одиниць усіх рівнів є наявність чітко вираженої позитивної чи негативної конотації – емотивної, оцінної чи стилістичної забарвленості мовної одиниці [5; 267, с. 467]. Асоціативно-образний компонент у структурі конотації виступає основою оцінної кваліфікації та стилістичної маркованості, пов’язуючи денотативне і конотативне значення, і надаючи експресивне забарвлення всьому виразу, де може домінувати: образне уявлення, оцінно-емоційна, оцінно-якісна, оцінно-кількісна кваліфікація [273, с. 138]. Тобто, співвідносячись з конотацією лексичної одиниці, як і емотивність, експресивність виявляє зв’язок із емотивністю, оцінністю, стилістичним значенням, проте не ототожнюється з ними [107; 166, с. 677]. Поряд з іншими категоріями, експресивність слугує не лише ефективній реалізації намірів мовця, а й втіленням в мові його особистості, що дуже важливо для дискурсу [1, с. 5].

Експресивність – це все те, що робить мову яскравою, впливовою, вражаючою, виразною. Узагальнюючи визначення експресивності в контексті

суміжних категорій, теоретично релевантною вважаємо думку про те, що експресивність є “ознакою інтенсифікації значення слів за шкалою збільшення і зменшення різних денотативних і конотативних ознак оцінки та емотивності” [138, с.139]. У цьому аспекті вона тісно пов’язана з категорією інтенсивності, що також має на меті посилити вплив на адресата. Розмежування експресивності та інтенсивності здійснюється за тією ознакою, що “експресивний компонент додатково характеризує денотативний компонент значення “свого” знака, а інтенсифікатори додатково характеризують денотативний компонент синтаксично пов’язаного з ними знака” [142, с. 105].

Інтенсивність та протилежна їй екстенсивність (низький ступінь виділення певної ознаки) пов’язані з якісно-кількісною оцінкою й характеристикою позначуваного ними слова або процесу. Вони виражаються лексичними засобами, в семантичній структурі яких міститься інтенсивний (екстенсивний) компонент значення [1, с. 7]. Інтенсивність вказує, які мовні маніфестації є більш експресивні чи нейтральніші за інші. За визначенням І. Туранського, інтенсивність – “це семантична категорія, в основі якої є поняття градації в широкому сенсі”, тобто в дискурсі “інтенсивність є мірою експресивності, емотивності, оцінки, що вказує на градуальність” [156, с. 7]. Інтенсивність як семантична категорія співвідноситься з категорією градуальності і включає поняття норми. За норму приймається нейтральність, нульова експресивність, від якої починається відлік зростання експресії [там само, с. 27]. Засобами створення інтенсивності та посилення експресивності висловлення є інтенсифікатори, якими можуть виступати одиниці різних рівнів: звуки, афікси, підсилювальні інтенсеми в прикметниках, прислівниках, іменниках, інверсія на рівні синтаксису та ін. [там само, с. 29].

Зважаючи на те, що на оцінний компонент нашаровуються емоційність, експресивність, суб’єктивна модальність, його досить складно виділити із структури значення мовленнєвої одиниці. С. Є. Ігнат’єва пояснює це онтологією даної категорії, бо найчастіше оцінка, емотивність та експресивність об’єднуються у функціонально-прагматичному плані для

передачі емоційності і смислу, відображення суб'єктивного ставлення мовця до висловлення, здійснення впливу на адресата вербальними і невербальними засобами [77; 78, с. 259; 114]. Тому деякі дослідження характеризуються синтезом зазначених понять. Звідси – оцінка якісна, стилістична, суб'єктивна, експресивно-емоціональна, експресивно-модальна [266, с. 305]. Загалом оцінка розглядається одною з частин стилістичної конотації, є судженням мовця, його схваленням чи несхваленням [там само]. Категорія суб'єктивної оцінки є семантико-синтаксичною категорією, що проявляється відповідним синтаксичним вживанням різних частин мови (іменника, прикметника і прислівника) і виражає відношення мовця до предмета висловлення [266]. Щодо експресивно-емотивної оцінки, то Н. А. Лукьянова вважає, що оцінка та емотивність складають цілковиту єдність: “оскільки емоція завжди є оцінка, то і емотивна конотація завжди є оцінною” [101; с. 113]. Представники іншого напрямку [78; 125] заперечують тотожність оцінки й емотивності, вказуючи, що іноді застосовується раціональна та інтелектуально-логічна оцінки без емоційних відтінків, оцінні і емотивні семи мають різний зміст (оцінка денотата та, відповідно, почуття, викликане денотатом) [125, с. 57]. Заслуговує уваги думка про те, що семантика емотивності знаходиться у діапазоні “схвалення-несхвалення”, а семантика оцінки – у межах “добре-погано” [78, с. 260]. Деякі мовознавці до оцінної шкали додають ще один критерій: “добре-нейтрально-погано”, коли суб'єкт не лише оцінює щось як позитивне чи негативне, а й може приписувати чомусь нульову цінність, вилучати зі сфери своїх інтересів [65, с. 13].

Термін експресивно-модальна оцінка ілюструє зв'язок оцінки з категорією модальності. Модальність теж виражає ставлення мовця до висловлення та до дійсності. Оцінка вважається сутністю [273] або одним із видів модальності [12; 40, с. 154] чи входить до її семантики [88, с. 280]. Теоретично значущою вважаємо думку Є. М. Вольф, яка розглядає оцінку поряд з іншими видами модальності: прескредитивною модальністю, модальністю бажання, прохання, погрози, попередження, заборони тощо. При цьому оцінка накладається на

різні види модальності, поєднуючись з ними різними способами [40, с. 122]. Наприклад, у модальності бажання подія розцінюється як позитивна для суб'єкта при наявності предикатів бажання, та негативна при вираженні небажання. У прескрептивній модальності схожість логічних структур обов'язково/необов'язково (повинен/не повинен) та добре/погано визначається орієнтацією оцінки на норму, та відповідність вимогам, що висувуються відповідно до певних нормативних якостей [там само]. Разом з тим, визначення відповідності чи невідповідності нормі не завжди вказує на наявність оцінки. Іноді оцінний прислівник вказує на високий ступінь на шкалі якості, а оцінки як такої немає. Але в залежності від контексту, особливо при загальній характеристиці ситуації, таке саме висловлення може набувати оцінного значення [40, с. 134]. Оцінні значення можуть також виступати інтенсифікаторами, зазвичай виражаючись прислівниками, що характеризують дієслово. У такому разі прислівник інтенсифікатор є факультативним: він додає певний зміст семантиці дієслова, підсилюючи одну з сем чи їх комбінацію, проте не змінює його значення [там само].

Аргументами представників іншого підходу, що розмежовують модальність та оцінку, є те, що модальність виражається на рівні всього висловлення, а оцінка в основному простежується на лексичному рівні [103, с. 61]. Проте, як зазначає Є. М. Вольф, висловлення, що містять оцінний компонент є дуже різноманітні. Це не лише ті, що містять оцінні слова “добре” чи “погано”, а й ті, до яких належать слова або вирази з оцінною семою, а також квазіоцінні висловлення, що набувають оцінного значення на основі стереотипів, що існують в загальній для певного соціуму картині світу [40, с. 163]. Певні прагматичні характеристики дозволяють також зарахувати все висловлення до оцінного типу мовленнєвих актів в категорії експресивів. Основним критерієм такої приналежності є перлокутивний ефект – зміна емоційного стану слухача.

1.3.3. Емотивність, експресивність та оцінка в експресивах емпатії

Вияв емпатії, як мовленнєвий акт, є інтенціональним [86, с. 17]. Іntenція полягає у зміні емоційного стану слухача внаслідок комунікації власного когнітивно-емотивного резонансу з ним. Експресиви є тим типом мовленнєвих актів, який дозволяє реалізувати цю інтенцію, бо саме вони виражають почуття та відношення. Дж. Серль вважає іллокутивною ціллю експресивів “вираження психічного стану, означеного щирістю” [139, с. 15]. До експресивів, за класифікацією Дж. Серля, належать мовленнєві акти, спрямовані на реалізацію певних соціальних ритуалів. Вони, зазвичай, виражаються певними соціальними формулами (вдячність, вибачення, співчуття в зв’язку із втратою, привітання тощо) і дієсловами на позначення відповідних дій, що вживаються як перформативи і завжди розраховані на позитивну емоційну реакцію [40, с. 165]. А. Азнабаєва доповнює цей перелік експресивів мовленнєвими актами психологічної підтримки: втішання, співчуття, розуміння, підбадьорення [4]. Л. В. Козяревич характеризує їх як емпатійні висловлення – емотивні мовленнєві акти з іллокутивною силою емпатії, яким притаманна експресивна та інші функції у дискурсі [86, с. 17]. Висловлення, спрямовані на те, щоб викликати емоційну реакцію, Є. М. Вольф називає оцінними (чи власне експресивами) та теж розглядає їх як особливий вид іллокутивних актів в межах експресивів. Поряд з вибаченнями, подяками і т.п., обумовленими соціальними конвенціями, до таких мовленнєвих актів відносять оцінні висловлення, що “належать індивідуальним суб’єктам, іллокутивною метою яких є виразити емоційний стан мовця та/або здійснити емоційний вплив на слухача, що базується на схваленні чи несхваленні в широкому сенсі” [40, с. 166]. Такі оцінні висловлення мало пов’язані з соціальними нормами і стереотипами. Саме такі оцінні мовленнєві акти (або відповідно мовленнєві акти психологічної підтримки [3; 4; 8; 94] чи емотивні мовленнєві акти [86]) ми вважаємо мовленнєвими актами з іллокутивною силою емпатії, та, користуючись термінологією Є. М. Вольф, називаємо їх власне експресивами. Їх основними рисами є оцінність та експресивність.

Оцінка передбачає висловлення думки чи судження щодо чогось чи когось як добре чи погано. Все, що пов'язане з адресатом оцінюється позитивно або негативно для того, щоб вплинути на емоційний стан з метою досягнення успіхів у комунікації. При цьому оцінюється не суб'єкт, а оцінюється причина його стану як радісна чи сумна [146]. Мовець та адресат оцінного повідомлення є носіями емоцій, що виникають, якщо оцінка зачіпає їхні інтереси. Чим сильніший вплив на ці інтереси, тим більше задіяні іллокутивні сили оцінки і тим більше мовленнєвий акт впливає на емоційний стан адресата. Іллокутивна ціль у власне експресивах не завжди усвідомлена, вони передусім зорієнтовані на емоції мовця. Природа перлокутивного ефекту у власне експресивах та мовленнєвих актах, спрямованих на реалізацію певних соціальних ритуалів, теж різна. У подяках, вибаченнях та інших мовленнєвих актах, що спираються на соціальні конвенції, на перший план виступає раціональне. У власне експресивів превалує емоційний фактор. Хоча зазначені типи мовних актів здійснюють емоційний вплив на адресата, в першому випадку цей вплив є опосередкованим (соціально обумовлена позитивна реакція), і лише в другому – безпосереднім.

Загалом функціонування категорій емотивності, експресивності, інтенсивності та оцінки в контексті емпатійної взаємодії Н. В. Таценко пояснює таким чином: “А, знаючи, що відчуває В, виражає свої відчуття, щоб розділити переживання В (експресивний компонент), А хоче виразити те, що він відчуває, оскільки намагається змінити настрій В (інтенсивний компонент); таким чином А виражає емпатію до В (з приводу С або якоїсь події). В радіє/сумує через С або через подію (емотивний компонент), тому що С чи подія є радістю/злом для В (оцінний компонент), і хоче виразити те, що відчуває (експресивний компонент)” [150, с. 56]. Зазначимо, що виражаючи відчуття, А реалізує також емотивний компонент, а оцінний компонент присутній також у визначенні мовцем емоційного стану адресата та в загальній оцінці ситуації як хорошої чи поганої [там само]. Категорії вважаються

конструктивними компонентами і водночас детермінантами емпатії [150, с. 57].

Зазначені підходи до вивчення актуалізації емпатії в дискурсі можуть становити основу дослідження прагматичних аспектів емпатії в англomовній дитячій прозі фентезі, а аналіз емпатії в категоріях лінгвістичної емотіології сприятиме вивченню оцінки та норми, інтенсивності та експресивності в емпатії, співвідношення стратегій ввічливості і емпатизації в художній прозі фентезі. Залучення результатів як прагматичних, так і лінгвокогнітивних досліджень дозволить повною мірою описати багатовимірність контексту емпатійних висловлень. Зважаючи на те, що різні типи дискурсу характеризуються різним ступенем репрезентативності певних концептів, для дослідження як когнітивних, так і прагматичних параметрів емпатії важливим є вибір відповідного матеріалу дослідження.

1.4. Англomовна дитяча проза жанру фентезі як сфера реалізації емпатії

1.4.1. Сутнісні характеристики дитячої прози фентезі

Всі жанрові різновиди художньої літератури характеризуються емоційністю, експресивністю, естетичною вмотивованістю мовних засобів та образністю. Особливо це притаманно дитячій літературі. Відсутність значного досвіду і низький рівень емоційної компетентності у дітей зумовлюють використання великої кількості лінгвістичних засобів, що репрезентують категорію емотивності в дитячій літературі та пояснюють причини виникнення її особливості вираження емоційних станів персонажів [159, с. 407]. Реалізації категорії емотивності в текстах дитячої прози також притаманний динамізм, що проявляється в швидкій зміні емоцій, переважанні жестових і мімічних кінематичних виразів [там само].

Зважаючи на суперечливе тлумачення терміну “дитяча” література (проза тощо), перш за все вважаємо доцільним уточнити його в контексті нашої роботи. Дитяча література може трактуватись як: 1) усна і писемна словесність, творена дітьми; перші спроби пера юних початківців, опубліковані в періодиці для дітей 2) художні, наукові, науково-популярні твори, написані для дітей (за іншим терміном “література для дітей” [270, с. 285]. Деякі науковці стверджують, що поняття “дитяча література” виникає на перетині трьох уявлень – про дитячий твір (як результат цілеспрямованої діяльності людини), дитяче читання (як взаємодію дитини з текстом твору) та дитячу книгу (як фізичний спосіб існування твору) [38; 121, с. 21; 122]. Отже, цей термін постає у двох значеннях: вузькому (як література, створена дітьми) і ширшому (література, написана письменниками передусім для дітей). Використовуючи терміни “дитяча література” та “література для дітей”, орієнтуємося на ширше визначення першого і розглядаємо їх як рівнозначні.

Художня література розглядається як засіб формування особистості дитини. Художні твори для дітей сприяють їх адаптації в соціумі, формуванню моральних цінностей. Тож, поряд з образністю, емотивністю, оптимістичністю, доступністю лексики, дитячу літературу вирізняє дидактичність.

Дидактична спрямованість дитячої літератури визначає вибір лінгвістичних засобів при реалізації категорії емотивності [39]. Для дитячої літератури характерна легкість декодування емоцій завдяки широкому використанню номінацій емоцій та включення в текст домінантних невербальних засобів вираження емоцій [99]. Дитяча художня література є контекстом, в якому реалізовано емоційність мови у найвищій мірі. Авторська мова тут виконує головну роль вираження емоцій, коментуючи й пояснюючи їх причини та наслідки. А мова персонажів описує певний емоційний стан, передає ступінь інтенсивності емоції [159, с. 407]. Для таких текстів характерною є також кумулятивність і градація інтенсивності емоційного стану. У фрагментах тексту, що відзначаються сильною емоційною напругою,

“автор і персонаж зливаються, виникає співпереживання, повна емпатія, спостерігається буквально вживання в емоційний досвід персонажа” [159, с. 372]. Тож необхідність створення позитивних установок у дитячій літературі мотивує зняття емоційної напруги, створеної раніше в тексті [159, с. 407]. І одним з таких засобів виступає емпатія.

Зважаючи на високу емотивність художніх творів для дітей та їх дидактичну функцію, в полі зору науковців перебувають базові емоційні концепти та їх репрезентація в дискурсі [23; 39; 145; 159]. Концепти в дискурсі формують певну концептосистему – в термінах А. Н. Приходька “конфігурацію”. Дискурсивна конфігурація передбачає впорядкування певної множини концептів за принципом логічної доцільності [129]. Емотивні концепти формують емоційний простір тексту, що вміщує певну емоційну інформацію [159, с. 395]. Інтерконцептні зв’язки зумовлюються загальнолюдськими принципами мислення, пов’язаними з категоризацією світу в таких термінах логіки як ієрархічність-лінійність, загальне-індивідуальне, множинне-одиничне, а також кон’юнкція (x та y), та імплікація (y з витікає x). Коли концепти знаходяться у відношеннях включення чи імплікації, актуалізація одного завжди викликає актуалізацію іншого, що призводить до конгломерації концептів – перетин окремих концептів в межах дискурсивної формації, коли кожен з них зберігає власні риси та властивості [129, с. 207]. Отже, концепти в дискурсі не існують ізольовано один від одного. Зважаючи на дидактичність дитячої літератури, необхідність створення позитивних установок та реалізацію категорій емотивності й інтенсивності, що разом з відповідними лексико-граматичними засобами об’єктивують емпатію, актуалізація концептів базових емоцій (радість, сум, страх та ін.) призводить до актуалізації концептуального домену емпатії.

Тому вибір дитячої фентезійної прози як матеріалу дослідження зумовлений насамперед репрезентативністю досліджуваного явища – емпатії у дискурсі.

Як зазначає Т. Качак, для дитячої літератури властива та жанрова система, що і літературі загалом. Жанрова система ХХ століття під впливом модернізму та постмодернізму набуває рис синтетичності та дифузності, що відбивається і на жанровій системі дитячої літератури. Популярність жанру “фентезі” у ХХ на початку ХХІ століття зумовлює і розвиток дитячої літератури у цьому напрямку [83, с. 127]. Досліджувані твори належать до жанру фентезі і їм притаманні, з одного боку, риси, характерні для фентезі, з іншого боку, вони зберігають особливості дитячої літератури: велика кількість діалогів при незначній кількості описів, дидактична спрямованість, тематика, що відповідає дитячому віку. Перш за все це твори, написані про дітей і для дітей. Для них також характерні: гетерогенний текстовий матеріал, об’єднаний спільною тематичною сферою; циклічний розвиток часу; детально пропрацьована умовна реальність, в якій наявність магії часто є системною характеристикою; протистояння добра і зла; фентезійний квест; використання міфів, казкових і біблійних мотивів [133]. Зазначені фактори, а також матриця чарівної казки в основі сюжетно-фабульної структури циклу, наявність субстанціально-космологічного конфлікту, що протікає в межах казкового або фентезійного хронотопа, зумовлюють дискусії щодо жанрової приналежності “Поттеріани”, характеризуючи її як казково-фентезійне гібридне утворення романного типу, чарівну казку, літературну казку [85; 123; 141]. Проте більшість дослідників сходяться на думці, що “Гаррі Поттер” Дж. К. Роулінг, як і “Володар перснів” та “Гоббіт” Дж. Р. Р. Толкіна та “Хроніки Нарнії” К.С. Льюїса все ж належать до жанру фентезі [6; 50; 97; 99; 122; 135 та ін.]: “...фентезі бере за основу різноманітні літературні традиції, такі як фольклор різних народів, героїчний епос, чарівну казку, авантюрний жанр, готичний роман” [46], та “тяжіє до великих художніх форм – романів, циклів романів” [122, с. 177].

За результатами психосоматичного аналізу причин популярності “Гаррі Поттер” Дж. Роулінг, серед найвагоміших факторів виділяють привабливість змальованого чарівного світу як втілення свободи, творчості, добра, чесності,

любові, дружби, та благородства [135, с. 91]. Історія створення твору часто виступає ключем до його розуміння. Після закінчення університету Дж. Роулінг працювала секретарем у лондонському офісі Amnesty International, організації, що виступає за права людей у всьому світі. На одній із конференцій TED свій досвід вона описує так: “...Кожного дня я бачила все більше свідчень зла, яке люди заподіюють один одному. Але в той же час в Amnesty International я більше дізналась про людську доброту, ніж коли-небудь раніше... Amnesty мобілізує тисячі дюдей, які ніколи не зазнавали тортур і яких не відправляли за ґрати за їх переконання, діяти на благо тих, хто постраждав... Сила людської емпатії, що спонукає до спільних дій, рятує життя та звільняє в'язнів. Звичайні люди, чий добробут та безпека поза загрозою, масово об'єднуються для допомоги людям, яких вони не знають і ніколи не зустрінуть... На відміну від будь-якої іншої істоти на нашій планеті, людина може навчатись та досягати щось без попереднього досвіду, подумки ставлячи себе на місце інших людей”. Ця атмосфера емпатії та взаємодопомоги згодом суттєво повпливала на творчість письменниці та на теми, що піднімаються у творі. Зокрема, емпатія порівнюється з магією у світі поттеріади: це сила, що може бути використана як на зло (для маніпуляції чи контролю), так і на добро (для розуміння чи співчуття). У метафоричний спосіб емпатія в дитячій літературі може бути описана як невидиме тло, що онтологічно визначає сутність речей: через об'єктивацію СПІВЧУТТЯ, ЖАЛЮ, НЕРОЗУМІННЯ, БУЛІНГУ та ін., що є відповідно емпатійно маркованими та немаркованими в контексті типології емпатії, реалізується дидактична функція в дискурсі та формуються засади соціалізації та емоційний інтелект юного читача.

1.4.2. Поняття дискурсу та дискурсивного контексту емпатії

У контексті когнітивно-дискурсивного підходу художній текст є результатом дискурсивної практики, який формується лише в процесі його сприйняття і актуалізується як індивідуальний досвід у свідомості слухача.

Дискурс визначається як процес інтерсуб'єктної взаємодії, спрямованої на вироблення спільних смислів для взаємної орієнтації у життєвому просторі [104]. Для глибшого розуміння взаємовідношення тексту та дискурсу необхідно розглянути дихотомії, що виражають їх розмежування в ракурсі репрезентативних підходів:

- 1) формальний підхід (Н. Ф. Алефиренко, А. М. Приходько) трактує дискурс на ґрунті ієрархії одиниць мови, визначаючи його як ієрархічний рівень вище речення та формуючи дихотомію *текст (письмовий, монологічний) :: дискурс (усний, діалогічний)* [7; 129];
- 2) функціональний напрям (Л. Щерба, В. В. Богданов) розглядає дискурс як процес реального продукування мовлення [26], а текст як результат цього процесу, який має зафіксовану форму, що виражається у дихотомії *текст-як-продукт :: дискурс як процес*:
 - а) ситуативний підхід в межах функціонального напрямку (Н. Д. Арутюнова, Є. В. Бондаренко, І. С. Шевченко, О. І. Морозова, В. І. Карасік та ін.) [30; 49; 79; 140; 172; 173; 174; 264], що акцентує значення ситуативного контексту та розглядає дискурс як сукупність процесу та результату і включає екстралінгвістичний та лінгвістичний аспекти (*текст + ситуативний контекст*); або певних його аспектів: у фокусі адресант, адресат-інтерпретатор, дискурсивна взаємодія та ін.. Цей аспект ілюструє визначення Н. Д. Арутюнової, де “дискурс – це текст, занурений в життя” [264, с. 136]
 - б) семіотичний підхід в межах функціонального напрямку (ван Дейк) визначає дискурс як форму соціальної практики (*текст + стиль + ідеологія*) [194].

Як зазначає А. П. Мартинюк, діяльнісне розуміння дискурсу не заперечує вищезазначених відмінностей між текстом та дискурсом, а надає їм нового тлумачення: текст є матеріальною сутністю, продуктом діяльності свідомості людини, який надає доступ до свідомості іншого суб'єкта через інтерпретацію його станів, зафіксованих у тексті мовними знаками; дискурс

виникає в той момент, коли “в реальних просторово-часових координатах в зону уваги інтерпретатора потрапляє текст” [105, с. 51].

У діяльнісному розумінні дискурсу його одиницею є дискурсивний контекст. Він визначається як “фрагмент дискурсу, що містить мовні засоби експліцитної або імпліцитної актуалізації концепту і залучає продуцента і інтерпретатора мовлення, які визначають поняттєвий і аксіологічний зміст концепту” [104, с. 4]. При такому тлумаченні в формально-структурному плані одиниця дискурсу може дорівнювати будь якому предикативному фрагменту дискурсу, достатньому для врахування присутності у ситуації інтерактивної діяльності суб’єктів дискурсу [16; 17]. Дискурсивний контекст емпатії визначається як фрагмент дискурсу, рівний висловленню в межах одного чи кількох речень, й містить лексичні та/або синтаксичні засоби вербалізації емпатії та детермінанти її реалізації в дискурсі. У нашій роботі виділяємо два типи дискурсивних контекстів емпатії: 1) *експресиви емпатії* (оцінні експресиви) – мовленнєві акти психологічної підтримки співрозмовника, що визначаються як мовленнєва взаємодія адресанта та адресата для зміни емоційного стану адресата шляхом конструювання ними дискурсивного значення в процесі спілкування (І. С. Шевченко); 2) *наративи емпатії* – репрезентація емпатії як події чи послідовності подій (Г. Портер Еббот) [239]; 3) *дескриптиви емпатії* – авторська оцінка стану персонажа в певному контексті.

ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ

1. Емпатія є універсальним довербальним когнітивно-афективним утворенням, що визначає поведінку суб’єкта у ситуації соціальної взаємодії та вербалізується знаком, набуваючи аксіологічних смислів. Будучи, з одного боку, зверненою на соціальне функціонування, а з іншого, – на мислення та емоції, емпатія постає суспільно-психологічним подієвим концептом. Емпатія включає когнітивний

(розуміння ментальних станів інших людей) та афективний компоненти (емоційна реакція на досвід інших). Активний та комунікативний компоненти є частиною структури процесу емпатії, вищою формою її вияву.

2. Оскільки емпатія включає когнітивний та афективний виміри, вона представлена набором концептів у межах концептуального домену: СПІВЧУТТЯ, РОЗУМІННЯ, ТАКТ, БУЛІНГ, НЕРОЗУМІННЯ, ЖАЛЬ, СИМПАТІЯ та ін. Концептуальний домен ЕМПАТІЯ структурується за допомогою образно-схемної та метафоричної моделей. Схематизація є основою пізнання та за своєю суттю призначена для виконання категоризуючої функції. Коцептуалізація шляхом схемних образів здійснюється через метафоричний перенос.
3. Емпатія може осмислюватись через метафоричну реалізацію її складових. У процесі емпатії розуміння є першою фазою та необхідною умовою її виникнення. Розуміння метафоризується через втілене пізнання, те, що легко побачити, легко зрозуміти: UNDERSTANDING is SEEING. Відповідно до концепції втіленого пізнання, емоції та стани також категоризуються як фізичні явища. Інтенсивність емоційної реакції осмислюється в термінах температурної метафори: EMOTIONAL INTENSIVENESS is TEMPERATURE; а емоційний вплив – в термінах просторової метафори та фізичного явища: EMOTIONAL CONTACT is PHYSICAL CONTACT, EMOTIONAL EFFECT is PHYSICAL EFFECT. Відповідно до теорії силової взаємодії та реалізації детермінант емпатії, EMPATHY is POWER. Також емпатія може метафоризуватися через її передбачувані типові причини чи наслідки.
4. Для виявлення сутності емпатії необхідне дослідження лексико-граматичних засобів вербалізації її концептів. Концепт є гештальтним утворенням, що існує у вигляді складного переплетіння операційних модусів, що виконують ті чи інші функції. Кожний модус включає як когнітивний (опис світу та сутностей), так і прагматичний зміст.

5. Лексико-граматичні засоби презентації домену не уможливлюють чітку диференціацію ЕМПАТІЇ та інших концептів (наприклад ВВІЧЛИВОСТІ). Тому необхідним вважаємо залучення результатів прагматичних досліджень. Когнітивно-дискурсивний підхід дає змогу комплексного аналізу емпатії в багатоманітні її когнітивних і прагматичних смислів. Інтерпретаційні смисли емпатії є дискурсивно обумовленими й реалізуються лише в контексті. Засобом інференції інтерсуб'єктивного смислу емпатії в контексті дискурсу є категорії емотіології як детермінанти емпатії (емотивність, експресивність, оцінка, інтенсивність), що виражають прагматичні аспекти її модусів (оцінку, емотивність).
6. Зважаючи на дидактичність дитячої літератури, необхідність створення позитивних установок, та реалізацію категорій емотивності і інтенсивності, що разом з відповідними лексико-граматичними засобами об'єктивують емпатію, актуалізація концептів базових емоцій (радість, сум, страх та ін.) призводить до актуалізації концептуального домену емпатії. Тому вибір дитячої фентезійної прози як матеріалу дослідження зумовлений насамперед репрезентативністю досліджуваного явища – емпатії у дискурсі. У метафоричний спосіб емпатія в дитячій літературі може бути описана як невидиме тло, що онтологічно визначає сутність речей: через об'єктивацію СПІВЧУТТЯ, ЖАЛЮ, НЕРОЗУМІННЯ, БУЛІНГУ та ін., що є відповідно емпатійно маркованими та немаркованими в контексті типології емпатії, реалізується дидактична функція в дискурсі та формуються засади соціалізації та емоційний інтелект юного читача.
7. Дискурсивний контекст емпатії визначається як фрагмент дискурсу, рівний висловленню в межах одного чи кількох речень, й містить лексичні та/або синтаксичні засоби вербалізації емпатії та детермінанти її реалізації в дискурсі.

Основні положення цього розділу відображено у публікаціях [67; 73; 218; 220].

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМПАТІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ ФЕНТЕЗІ

2.1. Методологія дослідження емпатії в дитячій англомовній прозі жанру фентезі

Методологія дослідження є комплексною та відзначається інтеграцією лінгвістичних теорій. Методологічну основу роботи становлять дослідження вітчизняних та зарубіжних учених у різних сферах лінгвістики, а саме:

- *когнітивної лінгвістики* (Н. Н. Болдирев [2001], С.А. Жаботинська [2009], В.І. Карасик [2002], О.С. Кубрякова [1996], А.Г. Маслова [1991], А. П. Мартинюк [2010, 2016], О. І. Морозова [2005], М. В. Нікітін [2004], Попова [2001], А. М. Приходько [2008], Р. В. Ленекер [2008], О.О. Селіванова [2008], Стернін [2001], Л. Талмі [2000], І.С. Шевченко [2005, 2006], V. Evans [2007], Croft, Clausner [1999], M. Johnson [1987], G. Lakoff [1975, 2001, 2013]);
- *теорії емотіології та оцінки* (Т. В. Адамчук [2013], Е. Азнаурова [1977], І. Арнольд [1990], Л. Г. Бабенко [1989], В. Болотов [1981], Е. М. Галкина-Федорук [1958], С. Є. Ігнат'єва [2010], А. А. Івин [1970], Н. А. Лукьянова [2009], В. Маслова [1991], Е. Ю. Мягкова [1990], С. Н. Погочая [2010], О.О. Селіванова [2008], Н. В. Таценко [2015], В. Н. Теля [2008], Туранський [1990], В. І. Шаховський [1987, 1995, 2002]);
- *дослідження емпатії та емоційних концептів* (Л. А. Азнабаєва [2005], Н. Ф. Алефиренко [2005], А. А. Аніщенко [2015], Р. А. Газизов [2015], В. В. Воїнова [2006], Л. В. Козяревич [2006], А. А. Кузнецова [2010], А. О. Тананыхина [2007], Н. В. Таценко [2011, 2014 (2), 2015], О. Е. Филимонова [2007]);

- *теорії дискурсу* (Н. Ф. Алефиренко [2005], Н.Д. Арутюнова [1990], В. В. Богданов [2007], В. З. Демьянков [2005], В.І. Карасик [2000], А.М. Приходько [2008], І.С. Шевченко [2005], , Т.А. van. Dijk [1977]);
- *теорії концептуальної метафори* (М. Д. Арутюнова [1990], С.А. Жаботинська [2011], Є.С. Кубрякова [1996], Э. МакКормак [1990], А. О. Попова [2003], В. Н. Телія [1988], Croft, Clausner [1999], M. Johnson [1987], Z. Kövecses [2010], G. Lakoff [2001, 2013], W. de Mulder [2012]);
- *теорії мовленнєвих актів* (Л.А. Азнабаєва [2015], Вольф [2002], Л.В. Козяревич [2006], Л.Р. Безугла [2007], Дж. Остін [1962], Дж. Серль [1986]).

Отже, дослідження емпатії в англомовній дитячій художній прозі ґрунтується на принципах когнітивної лінгвістики, лінгвопрагматики, комунікативної лінгвістики та теорії емотіології. Спираючись на характеристику дискурсу як “багатоаспектної комунікативної системи-гештальта, що визначається єдністю трьох аспектів: аспектом використання мови, передаванням/ конструюванням ідей та переконань (когнітивний аспект), соціально-прагматичним аспектом – взаємодією комунікантів в певних соціально-культурних контекстах і ситуаціях” [167; 172, с. 116], та зважаючи на те, що емпатія, з одного боку, звернена на соціальне функціонування, а з іншого – на мислення та емоції, продуктивним вважаємо вивчення емпатії в руслі когнітивно-дискурсивного підходу. Отже, **методологічним підґрунтям** дисертації є когнітивно-дискурсивний підхід, що синтезує елементи лінгвокультурологічного та семантико-когнітивного трактування лексично виражених концептів, розглядаючи концепт крізь призму його дискурсивного функціонування [170, с. 195].

2.1.1. Когнітивно-дискурсивний підхід до аналізу емпатії в англомовній дитячій прозі жанру фентезі

Приймаючи когнітивно-дискурсивну (когнітивно-комунікативну) парадигму за основу нашого дослідження, визначаємо два напрямки

дослідницьких інтересів: когнітивно-семасіологічний опис мовних одиниць та їх дискурсивний аналіз. Важливість когнітивно-дискурсивної парадигми також полягає у наявності інтерпретаційної складової, що розширює можливі моделі трактування дискурсу [148], оскільки смисл мовної форми, що породжується суб'єктом-інтерпретатором, є індивідуальним, залежить від попереднього та безпосереднього досвіду інтерпретатора у ситуації дискурсивної взаємодії [18, с. 276; 105].

Будь-який концепт є елементом двох корелюючих структур свідомості: когнітивної та оцінно-прагматичної, що відповідно виражається її компонентами – когнітивним, що співвідносить концепт з координатами системи сукупного об'єктивованого знання, та прагматичним, що співвідносить його з системою оцінок [116, с. 54].

Співвіднесення концепту з координатами першої системи здійснюється шляхом категоризації, що систематизує світ у свідомості. Результатом такої категоризації є логічні поняття. Включення концепта як елемента в глобальну концептуальну структуру здійснюється шляхом виділення його ядра – інтенціоналу – обов'язкових (конститутивних) ознак концепту. Периферійне інформаційне поле концепту утворює його імплікаціонал – сукупність ознак, імплікативно пов'язаних з його ядром, що представляє концепт ланцюжком загальної системи зв'язків, залежності й взаємодії сутностей [там само, с. 54–55].

Систематизація конститутивних ознак сутності здійснюється за допомогою виявлення логічного поняття, що на мовному рівні встановлюється шляхом когнітивно-семасіологічної інтерпретації семантичних властивостей імені концепту в абстрактних типових контекстах, зафіксованих у словниках [112], тобто за допомогою компонентного аналізу [55]. Всі інші іпостасі (модуси) концепту можуть бути виявлені лише шляхом аналізу його дискурсивних реалізацій: синтагматичних зв'язків імені концепту (для виявлення метафоричного образу), фрагменту дискурсу не меншому за висловлення (для виявлення повсякденного поняття та стереотипу). Модуси

концепту виконують певні функції: ідентифікація, категоризація сутності (повсякденне поняття, образ-прототип, образ-стереотип), пояснення абстрактної сутності через її відповідник в чуттєвому досвіді (метафоричний образ), міфологізацію сутності в парадигмі культури (образ-символ) [104, с. 95]. Логічне поняття є необхідним компонентом в глобальній структурі концепту, абстрактним операційним конструктом, що “прописує об’єкт-денотат в світобудові серед інших об’єктів” та містить обов’язкові ознаки. Поняття виконують функцію систематизації, вони є “вузлами в системі розподілення ознак сутностей світу на різних рівнях узагальнення” [116, с. 59].

Різні модуси (іпостасі, аспекти) концептів можуть бути представлені в тій чи іншій комбінації, з тим чи іншим ступенем вияву, домінантності та розробленості, залежно від сутності об’єкту-денотата [там само, с. 60].

Систематизованим узагальненим уявленням про структуру можливих зв’язків, відношень, залежностей та взаємодій, що імплікативно пов’язуються з інтенціональним ядром концепту, є когнітивний імплікаціонал. Його можна метафорично представити у вигляді певної аури, поля тяжіння, що оточує певний концепт та вписує його у багатомірну систему зв’язків з іншими концептами [там само, с. 59].

Прагматичний компонент в структурі концепту співвідносить його з системою оцінок і в термінах М. В. Нікітіна є прагматичним імплікаціоналом [116, с. 60]. Оцінно-прагматичний компонент в структурі концепту є перенесенням когнітивних параметрів сутності, яку відображає концепт, в емотивно-оцінну сферу свідомості і виражає сукупність емотивно-оцінних імплікацій з об’єктивованого знання про предмет.

Відповідно, дослідження когнітивного та оцінно-прагматичного імплікаціоналу емпатії дасть змогу виявити і описати іпостасі цього подієвого концепту в англійській дитячій прозі фентезі.

2.1.2. Методика когнітивно-дискурсивної інтерпретації

Виявити індивідуальний смисл, що виникає в дискурсі як в ситуації спілкування, та вивести інференції щодо когнітивного та прагматичного імплікаціоналу концепту дозволяє методика когнітивно-дискурсивної інтерпретації. Ця методика залучає експлікатури, імплікатури, пресупозиції дискурсу, що дозволяє прогнозувати інференції інтерпретатора [104].

Експлікатури визначаються як смисли, що виводяться інтерпретатором на основі конвенціональних буквальних значень мовних виразів, актуалізованих продуцентом висловлення; результат наповнення смислом семантичної репрезентації відповідно до наміру продуцента; засіб прямої комунікації, коли смисл висловлення дорівнює значенню [210, с. 45–50].

Проте смисли виражаються не лише сумою значень одиниць мови. Вони виводяться також на основі попереднього та безпосереднього досвіду індивіда (перцептивного, когнітивного, емотивного). Імплікатури протиставляються експлікатурам як смисли, що виводяться на основі небуквальних значень мовних виразів [210, с. 50–58]. Розрізняють конвенційні та не конвенційні імплікатури, які, в свою чергу, поділяють на дискурсивні (комунікативні) та недискурсивні імплікатури. Конвенційні імплікатури передбачають відповідність слів і граматичних конструкцій загальноприйнятому смислу [191]. Неконвенційні імплікатури є комунікативно значущими відхиленнями від принципу спілкування та інференційно вираховуються інтерпретатором на основі дотримання чи недотримання 1) принципу кооперації П. Грайса: інтерпретатор виходить з припущення, що мовець порушує ту чи іншу максиму з метою передати інформацію “за замовчуванням” (дискурсивні імплікатури); 2) принципів міжособистісної риторики Дж. Ліча (принципи Ввічливості, що включає такт, великодушність, хвалу, скромність, несуперечливість, симпатію, фактичне мовчання, Інтересу, Поліанни) (недискурсивні імплікатури) [17, с. 45–46].

Пресупозиція є передумовою дискурсивної реалізації висловлення, спільною налаштованістю учасників дискурсивної взаємодії на сприйняття актуалізованої висловленням інформації як комунікативно релевантної. Для аналізу дискурсу

залучаються прагматичні пресупозиції, які розуміються як відношення між мовцем і доречністю висловлення у контексті: прагматична пресупозиція має місце кожного разу, коли висловлення є комунікативно доречним і адресант висловлення вважає, що воно є істинним та припускає, що адресат висловлення думає так само [272, с. 3.638]. Крім того, породження та інтерпретація висловлення неможлива без спільного пресупозиційного фонду: соціальних, когнітивних характеристик учасників комунікації, їх оцінок, емоційних станів, упереджень тощо.

Для отримання інференційного знання залучається попередній досвід конструювання смислу мовної одиниці, який модифікується в момент мовлення під впливом нового досвіду. Тобто інференції здійснюються шляхом звернення до енциклопедичних знань, що містять конвенційний концептуальний зміст, який активується одиницями мови (лексичний концепт) [104].

Зважаючи на один з основних постулатів когнітивної семантики про те, що семантична структура відображає концептуальну структуру, яка базується на втіленому пізнанні, енциклопедичні знання виявляються за допомогою побудови моделей репрезентації. А.П. Мартинюк зауважує, що традиційно когнітивна лінгвістика виділяє два типи енциклопедичних знань: декларативні – знання “ЩО”, та процедурні – знання “ЯК” [106, с. 20].

Декларативні знання організовані за допомогою схемних структур (доменів, фреймів та схемних образів). Процедурні знання структуруються за допомогою динамічної моделі – сценарію, що моделює певну ситуацію відповідно до певної послідовності подій [там само].

Комунікативна стратегія може бути представлена відповідно до такого сценарію: мотив – інтенція – оцінка параметрів ситуації – вибір мовних/немовних засобів – здійснення відповідного комунікативного акту [157]. Цей сценарій співвіднесений з описом процесу емпатії в категоріях лінгвістичної емотіології (детермінантах емпатії) за концепцією Н. В. Таценко: “А, знаючи, що відчуває В [оцінка параметрів ситуації], виражає свої відчуття [вибір мовних/немовних засобів та здійснення відповідного комунікативного акту], щоб розділити

переживання В [мотив] (експресивний компонент), А хоче виразити те, що він відчуває, оскільки намагається змінити настрій В [інтенція] (інтенсивний компонент)” [149, с. 57].

Таким чином, інтерпретація смислу емпатії здійснюється шляхом застосування інструментарію схемного та метафоричного когнітивного мапування, тобто осмислення одних сутностей крізь призму інших через проектування одних концептуальних структур на інші концептуальні структури, а також шляхом встановлення кореляції детермінант емпатії в дискурсивних контекстах, що представляють комунікативну стратегію емпатії. Вивчення дискурсивної реалізації емпатії в світлі категорій емотіології видається особливо перспективним з огляду на те, що в той час, як раціональна сфера свідомості, що задіяна в акті концептуалізації, описується досить детально, роль перцепції та емоцій в контекстуальній інтерпретації мовної одиниці під час її застосування та концептуалізації майже завжди “залишається за кадром”. Для інференційної діяльності в комунікації важливим є не лише когнітивний досвід (тобто знання різного типу), а й перцептивний та афективний досвід. Обґрунтовуючи теоретико-методологічні засади когнітивно-дискурсивної (когнітивно-комунікативної) парадигми, А. П. Мартинюк наголошує на необхідності врахування як лінгвальних, так і екстралінгвальних параметрів: когнітивного (енциклопедичні знання), афективного (емоційного стану), перцептивного (безпосередній, негайний досвід сприйняття), волевиявлення (бажання комунікантів, мотивовані їх соціально-біологічними та комунікативними потребами) [106, с. 17].

Дискурсивні контексти первинної кваліфікації (експліцитної) інтерпретуються в термінах схемного мапування, яке передбачає активацію схемної структури (схемного образу) і співвіднесення певних сутностей з відповідними концептами домену ЕМПАТІЯ, на фоні якого профілюються відповідні лексичні концепти. Наприклад, висловлення *I am sorry, very sorry* у дискурсивному контексті “No,” whispered Ollivander. “***I am sorry, very sorry, but a wand that has suffered this degree of damage cannot be repaired by any means that I know of.***” *Harry had been braced to hear it, but it was a blow nevertheless*

(Rowling J. K., *Harry Potter and the Deathly Hallows*, p. 492) інтерпретується в рамках концепту РІТУ, що задається лексемою *sorry*, та пресупозиція емпатії якого розцінюється як істинна зважаючи на наявність детермінант емпатії (оцінка емотивного стану адресата *it was a blow, had been braced*, інтенсифікація за допомогою прислівника *very*).

Дискурсивні контексти вторинної кваліфікації (імпліцитної) інтерпретуються шляхом метафоричного мапування, тобто проектування структур царини джерела, що залучаються для осмислення певної сутності на царину цілі, що репрезентує сутність, яка осмислюється. Наприклад, у дискурсивному контексті емпатії *It was even a relief; he felt almost as though something poisonous were being extracted from him. It was costing him every bit of determination he had to keep talking, yet he sensed that once he had finished, he would feel better.* (Rowling J. K., *Harry Potter and the Goblet of Fire*, p. 695), метафора EMPATHY is MEDICINE утворюється шляхом проектування царини джерела MEDICINE (*relief, something poisonous were being extracted from him, he would feel better*) на царину цілі EMPATHY. Цей метафоричний образ імплікує такі ознаки як “полегшення внаслідок позитивного впливу”, “одужання”.

2.2. Методика аналізу емпатії в англomовній дитячій прозі жанру фентезі

2.2.1. Принципи добору матеріалу

Методика когнітивно-дискурсивної інтерпретації ґрунтується на доборі відповідних одиниць для аналізу. Одиницями аналізу є мовні засоби вираження емпатії в дитячій англomовній прозі жанру фентезі. У руслі діяльнісного підходу мовний знак постає як динамічна інтерактивна подія означування мовної форми у ситуації дискурсивної взаємодії суб'єктів. Діяльнісне тлумачення мовного знака спирається на нерозривність когнітивної та комунікативної функцій, які визначають його природу. Когнітивна функція полягає у формуванні структур свідомості поняттєвого рівня, що дозволяє осмислити закономірності світу; комунікативна функція виражається у орієнтації в світі [116, с. 164]. Тому значення не становить частини матеріального тіла мовного знака, а постає когнітивним феноменом, “що породжується цариною когнітивних взаємодій організмів” та спрямований на “інтеграцію усіх видів людської діяльності” [90, с. 153]. Підхід до знання як до стану, що характеризує людину як структурно детерміновану систему, “живого знання”, “знання дії”, пов'язаного з орієнтуванням у світі, дозволяє залучати результати міждисциплінарних досліджень щодо сутності людини як феномену, інтегрувати та синтезувати знання різних галузей [там само]. Відповідно, для аналізу дискурсу в парадигмі діяльнісного стилю мислення необхідно виокремити такі його одиниці, які б були здатні відобразити референтну ситуацію (в контексті нашої роботи – емпатію). Такою одиницею є дискурсивний контекст, що містить мовні засоби експліцитної або імпліцитної актуалізації концепту й залучає продуцента й інтерпретатора мовлення, які визначають поняттєвий і аксіологічний зміст концепту. Засобом інференції інтерсуб'єктивного смислу емпатії в контексті дискурсу є категорії емотіології як детермінанти емпатії, що виражають прагматичні аспекти її модусів (оцінку, емотивність). Формально-структурні границі аналізованого фрагменту

дискурсу визначаються аналізом відповідного модусу концепту: для встановлення ознак метафоричного образу необхідно інтерпретувати фрагмент висловлення, що розкриває синтагматичні зв'язки імені концепту, для виявлення уявлення необхідний фрагмент дискурсу не менший за висловлення, для символу – текст або серія текстів [104].

Тому дискурсивний контекст емпатії визначається як фрагмент дискурсу, рівний висловленню в межах одного чи кількох речень, та містить лексичні та/або синтаксичні засоби вербалізації емпатії та детермінанти її реалізації в дискурсі.

2.2.2. Етапи дослідження

Розв'язання завдань дисертації передбачає декілька послідовних етапів. Дослідження проводиться шляхом застосування методів традиційної функціонально-семантичної парадигми та когнітивно-дискурсивної парадигми, що дозволила встановити ознаки концептосфери домену ЕМПАТІЇ та вивести інференції щодо інтерсуб'єктивного смислу емпатії в контексті дискурсу та визначити іллокутивний потенціал емпатійних висловлень.

В основу дослідження покладена *методика когнітивно-дискурсивної інтерпретації*, що описує структуру домену ЕМПАТІЯ в термінах модусної моделі М.В. Нікітіна [116].

На *першому етапі* дослідження проведено *компонентний аналіз* лексеми емпатія та синонімів. Метод компонентного аналізу передбачає розкладення слова на складники, що є елементарними одиницями смислу – семантичні компоненти (семи) [98, с. 114]. Далі шляхом *квантитативного методу* було визначено домінантні семи, що дозволило інвентаризувати типи емпатії. Компонентний аналіз основного значення лексеми *empathy*, її синонімів та антонімів виявив конститутивні ознаки інтенціоналу концептуальної царини ЕМПАТІЯ, що дозволило категоризувати типи емпатії та сприяло дослідженню засобів їх вираження у дискурсі. Цей етап дослідження було реалізовано у таких послідовних кроках:

Крок 1. На матеріалі лексикографічних джерел (енциклопедичних та тлумачних словників сучасної англійської мови Macmillan English Dictionary for Advanced Learners; Merriam-Webster's Collegiate Dictionary; The Oxford Universal Dictionary та ін.) було проведено компонентний аналіз значення лексеми *empathy*, її синонімів та антонімів. Наприклад, компонентний аналіз лексеми *compassion* представлено у Таблиці 1.

Таблиця 2.1. Компонентний аналіз лексеми “*compassion*”

	MEDAL	OULD	LDCE	CALDT	CED	MWCD
feeling	+		+	+	+	+
sympathy	+	+	+	+		
caring	+					
desire to help			+	+	+	+
concern		+				
pity		+			+	
someone suffering	+	+	+	+	+	+
sadness				+	+	

Крок 2. За методикою, запропонованою В. В. Левицьким [98, с. 167] було визначено вагу, статус та ієрархію сем у словниковому визначенні. Для визначення ваги компонента у тлумаченні використовується формула:

$W = ((n + 1) - r) / n$, де W – вага компонента, n – кількість компонентів у словниковому тлумаченні, r – ранг компонента. Значення W можуть коливатися у межах від 0 до 1.

Так, наприклад, вага компонента *feeling* згідно з даними словника LDCE буде становити:

$$W = [(n+1) - r] / n = [(4+1) - 1] / 4 = 1.$$

Отже, використовуючи цю формулу, ми встановили вагу для кожного компонента у відповідності з даними словників. Якщо той чи інший компонент не зустрічається у словнику, то його вагу відповідно до даного словника вважаємо за 0. Далі, з метою більшої об'єктивізації отриманих даних, використовуємо формулу: $W_m = [W_1 + W_2 + \dots + W_n] / n$, де W_m – середня вага

компонента, $W_1, W_2 \dots W_n$ – вага компонентів в першому, другому, n – словнику, n – кількість словників.

Отримані результати представлено у Таблиці 2.2.

Таблиця 2.2. Вага компонентів лексеми “*compassion*”

	MEDAL	LOUD	LDCE	CALDT	CED	MWCD	W_m
feeling	1	0	1	1	1	1	0.83
sympathy	0.75	1	0.75	0.8	0	0	0.55
caring	0.5	0	0	0	0	0	0.08
desire to help	0	0	0.25	0.2	0.2	0.67	0.22
concern	0	0.5	0	0	0	0	0.08
pity	0	0.75	0	0	0.6	0	0.025
someone suffering	0.25	0.25	0.5	0.4	0.4	0.33	0.355
sadness	0	0	0	0.6	0.8	0	0.23

У визначенні співчуття домінуючими семантиками є *feeling* та *sympathy*. Тому відносимо його до афективного типу емпатії.

Компонентний аналіз виявив такі домінуючі семи та відповідно конститутивні ознаки емпатії як *feeling* та *ability*.

На *другому етапі* дослідження шляхом *опозиційного аналізу* було здійснено класифікацію типів емпатії на підставі семантично релевантної розбіжності за диференційними ознаками *активність/пасивність, когнітивний/афективний, емпатійно маркований/ емпатійно немаркований*. Прояви активного типу містять у своїх визначеннях семи *doing, saying, sharing*. Тобто вони спрямовані на вербальну чи невербальну комунікацію отриманого розуміння, на діяльність. На відміну від жалю (*pity*), домінуючими семантиками якого є *sorrow* та *disappointment*, співчуття (*compassion*) передбачає бажання допомогти та покращити ситуацію, в якій перебуває адресат. Зважаючи на те, що погане сприймається як відсутність доброго [19, с. 9], вважаємо доцільним

розрізнення за ознакою *емпатійно маркований/ емпатійно немаркований тип когнітивної чи афективної емпатії* відповідно. Показовим в цьому плані є те, що антоніми часто є похідними від назв емпатійних станів: *understanding – misunderstanding, sympathy – antipathy, pity – pitilessness*. Існування таких назв як *bullying* не впливає на цю загальну тенденцію. Відповідно до даних опозиційного аналізу, *булінг*, наприклад, є когнітивним активним емпатійно немаркованим типом (характеризується браком афективної складової). Отже, компонентний аналіз та квантитативний аналіз дозволили здійснити класифікацію емпатійних станів за критеріями: наявність/відсутність сем когнітивного та афективного компонентів, та за критерієм активність/пасивність (див. Схему 1, Додаток В), емпатійна маркованість/немаркованість. Шляхом *синтагматичного аналізу* було з'ясовано властивості сполучуваності імені концепту та його синонімів, доповнено перелік ознак концепту та виявлено мовні засоби вираження концепту.

План змісту висловлення, що виражається значенням компонентів висловлення, зафіксованих у словнику, дозволив встановити ознаки експлікаціоналу емпатії. Логічне поняття є необхідним компонентом в глобальній структурі концепту, що містить обов'язкові ознаки та виконує функцію систематизації. Отже, логічне поняття (інтенціонал) ЕМПАТІЇ містить такі ознаки як почуття (*feeling*) та когнітивна здатність (*ability*), комунікація (*saying, sharing*), діяльність (*doing*).

Третім етапом було виявлення схемних образів в основі концептуальної структури шляхом *концептуального аналізу*. Схемні образи є моделями репрезентації, які дозволяють виявити декларативні енциклопедичні знання (знання “ЩО”) [106, с. 20].

Перш за все, на основі даних компонентного, квантитативного та опозиційного аналізів було визначено *градуальність* її проявів. Градуальність є когнітивним процесом вимірювання (градування) певної ознаки, та в результаті якого вибудовується градаційна шкала. При побудові градаційної шкали ми використали класифікацію процесу емпатії, запропоновану

Г. Баретт-Ленардом [182, с. 1], у якому вчений виділяє 3 фази: сприйняття та резонанс; виразна комунікація толерантного розуміння; фаза отриманої емпатії – усвідомлення того, що тебе розуміють. Деякі прояви емпатії – розуміння, симпатія та жаль – проходять тільки першу фазу емпатії – сприйняття та резонанс. Такі прояви відносимо до пасивного типу. Прояви активного типу містять у своїх визначеннях семи *doing, saying, sharing*. Тобто вони спрямовані на вербальну чи невербальну комунікацію отриманого розуміння, на діяльність. Точка відліку градаційної шкали приймається за нульовий ступінь вираження певної ознаки. Е. Сепір визначав це як логічне градування першого типу, коли норма є об'єктивною, статистичною, середньою [245, с. 96]. Побудова градаційної шкали не може бути здійснена безвідносно до категорії оцінки. Емоційна та раціональна оцінки співвідносяться з типами емпатії – афективною та когнітивною. Такий поділ є досить умовним, бо повністю емоційної оцінки не існує – мова завжди передбачає раціональний аспект [40, с. 40]. Когнітивна оцінка є базовою і з цієї точки зору, що здатність здійснити когнітивну оцінку стану іншої людини є ознакою психічного здоров'я, в той час, як з такою нездатністю пов'язують аутизм. З іншого боку, відсутність емоційної оцінки та, відповідно, афективного компонента емпатії, при наявності когнітивного, є однією з передумов булінгу, цькування (*bullying*).

Отже, вже на цьому етапі виявилось, що вивчення лексико-граматичних засобів вербалізації емпатії є недостатнім і необхідне залучення прагматичних досліджень. Проведений аналіз дав змогу побудувати градаційну та аксіологічну шкалу емпатії (див. Рисунок 2, Додаток В), що є моделями репрезентації та дозволяють виявити енциклопедичні знання. Декларативні енциклопедичні знання організовані за допомогою схемних структур. В основі структуризації емпатії є схемні образи ШКАЛА (SCALE) та ВЕРХ-НИЗ (UP-DOWN). Образи ШКАЛА (SCALE) та ВЕРХ-НИЗ (UP-DOWN) не лише представляють структуру лексичної репрезентації емпатії, а й виражають аксіологічні компоненти її сприйняття, де *Up is Good, Down is Bad*. Процес

емпатії структурується схемним образом ШЛЯХ. Початковою фазою емпатії є сприйняття та резонанс. Тобто когнітивний компонент є базовим: емоційне співпереживання неможливе без попереднього когнітивного сприйняття. Байдужість (*indifference*) є початковою точкою, активні прояви емпатії (*compassion, tact, empathy*) є кінцевою точкою, а пасивні когнітивні та афективні (*understanding, pity, sympathy*) типи є проміжними точками.

Систематизація синонімів та антонімів дозволила виявити структуру концептуального домену ЕМПАТІЯ, яку він формує (категоризаційний та систематизаційний модуси). Зважаючи на те, що емпатія є багатоаспектною структурою, що включає когнітивний (розуміння ментальних станів інших людей) та афективний компоненти (емоційна реакція на досвід інших), вона є не унітарним феноменом, а представлена набором концептів в межах концептуального домену ЕМПАТІЯ: СПІВЧУТТЯ, РОЗУМІННЯ, ТАКТ, БУЛІНГ, НЕРОЗУМІННЯ, ЖАЛЬ, СИМПАТІЯ та ін. Отже, концептуальний домен ЕМПАТІЯ має дві парцели: когнітивну, що співвідноситься з концептами РОЗУМІННЯ, ТАКТ, НЕРОЗУМІННЯ, БЕЗТАКТНІСТЬ та афективну (емотивну), що корелює з концептами СПІВЧУТТЯ, ЖАЛЬ, СИМПАТІЯ, БЕЗЖАЛЬНІСТЬ, НЕМИЛОСЕРДНІСТЬ, АНТИПАТІЯ, які відображають різний ступінь інтенсивності ознаки. На мовному рівні ці виміри представлені лексемами-членами синонімічних рядів імен відповідних концептів. Активація схемної структури (схемного образу) і співвіднесення певних сутностей з відповідними концептами домену ЕМПАТІЯ, на фоні якого профілюються відповідні лексичні концепти, дозволяє інтерпретувати дискурсивні контексти первинної (експліцитної) кваліфікації.

Четвертим етапом є застосування *інструментарію теорії концептуальної метафори* – для виявлення та опису конвенційних і образних метафор, що репрезентують образно-ціннісний складник концепту. Метафоричне мапування, тобто проектування структур царини джерела, що залучаються для осмислення певної сутності на царину цілі, що репрезентує

сутність, яка осмислюється, дозволяє виявити дискурсивні контексти вторинної (імпліцитної) кваліфікації.

Образно-ціннісний складник ЕМПАТІЇ осмислюється як сила, ліки, звільнення від тягаря, підняття настрою (EMPATHY IS MEDICINE, EMPATHY IS POWER TO FREE FROM BURDEN, EMPATHY IS POWER TO RAISE SPIRIT). У рамках образу формуються операційні підструктури, за допомогою яких здійснюється класифікація, ідентифікація тощо. Ними можуть виступати схемні образи [116, с. 59]. На основі класифікації Г. Баретт-Ленарда та аналізу когнітивних метафор, виявлених у тексті, побудовано когнітивну модель процесу емпатії, що також базується на схемному образі ШЛЯХ.

Зазначені методи дослідження дозволили виявити когнітивний імлікаціонал емпатії, тобто узагальнене уявлення про структуру можливих зв'язків, відношень, залежностей та взаємодій, що імплікативно пов'язується з інтенціональним ядром концепту та вписує його у багатомірну систему зв'язків з іншими концептами. Включення концепта як елемента в глобальну концептуальну структуру здійснюється шляхом виділення його ядра – інтенціоналу – обов'язкових ознак концепту (для емпатії це: *feeling, ability, saying, sharing, doing*).

П'ятий етап передбачав застосування *інтерпретаційно-текстового аналізу* для виявлення дискурсивних контекстів актуалізації емпатії шляхом опису вживання лексико-граматичних засобів об'єктивації емпатійно маркованих та немаркованих концептів та встановлення кореляції детермінант емпатії.

Шостим етапом був *функціонально-прагматичний аналіз*, що допоміг виявити емпатійну інтенцію та проаналізувати актуалізацію детермінант емпатії в експресивах. На цьому етапі:

- досліджено оцінку та норму в емпатії та побудовано аксіологічну шкалу емпатії;
- виявлено іллокутивну спрямованість та тип мовленнєвих актів у дискурсивних контекстах емпатії;

- визначено засоби зміни модальності в емпатійних висловленнях внаслідок інтенсифікації;
- досліджено роль емпатії в стратегіях ввічливості зближення та віддалення;
- здійснено аналіз впливу емпатії на “лице” комунікантів;
- диференційовано ввічливість та емпатію в дискурсивних контекстах шляхом розмежування конвенційних та оцінних експресивів.

На цьому етапі виявлено, що байдужість (*indifference*) в емпатії відображає середню параметричну норму, по обидва боки якої знаходяться протилежні полюси вираження ознаки. Параметрична норма збігається з об'єктивною серединою, є відсутністю ознаки, нейтральною зоною. Проте аксіологічна норма лежить не в середині шкали, а збігається з її позитивним краєм. На позитивному полюсі шкали знаходяться всі типи емпатії, що передбачають небезсторонність, когнітивне чи емотивне залучення до досвіду іншої людини, такі як співчуття, жаль, симпатія, розуміння, такт. Негативний полюс шкали має похідний характер, коли емпатійно немарковані концепти осмислюються як відсутність вираження емпатії.

Встановлено, що вживання прислівників та прикметників в типах емпатії дозволяє виражати модальність. Зміна модальності полягає у зменшенні чи збільшенні переконливості висловлення. Для посилення іллокуції використовуються як лексичні, так і граматичні засоби. Зменшення іллокутивної сили висловлення досягається шляхом використання модераторів різної прагматичної спрямованості, що передають значення наближення, знецінення, применшення.

Конвенційні експресиви виражаються певними соціальними формулами і дієсловами на позначення відповідних дій, що вживаються як перформативи та розраховані на соціально обумовлену позитивну реакцію. Оцінні експресиви (чи власне експресиви) виражають почуття та ставлення, допомагаючи реалізувати інтенцію емпатії. Такі оцінні висловлення мало пов'язані з соціальними нормами і стереотипами, їх очікуваним прелокутивним ефектом є

зміна емоційного стану адресата та його безпосередня емоційна реакція. Детермінантами оцінних експресивів є оцінність, емотивність, експресивність, інтенсивність. Поряд з іншими детермінантами емпатії, оцінний компонент є невід’ємною частиною як наративів емпатії, так і експресивів емпатії в діалогічному мовленні. Все, що пов’язане з адресатом, оцінюється позитивно або негативно для того, щоб вплинути на емоційний стан з метою досягнення успіхів в комунікації. Без оцінки неможливе емпатійне розуміння іншої людини, яке є першою фазою, невід’ємним когнітивним компонентом процесу емпатії.

Отже, вивчення дискурсивної реалізації емпатії в світлі категорій емотіології дозволило врахувати екстралінгвальні параметри: афективний (емоційного стану), перцептивний (безпосередній, негайний досвід сприйняття), волевиявлення (бажання комунікантів, мотивовані їх соціально-біологічними та комунікативними потребами), дослідити комунікативну стратегію емпатії та виявити оцінно-прагматичний імплікаціонал концепту, що співвідносить його із системою оцінок.

Комунікативна стратегія емпатії розгортається за таким сценарієм: “А, знаючи, що відчуває В [оцінка параметрів ситуації], виражає свої відчуття [вибір мовних/немовних засобів та здійснення відповідного комунікативного акту], щоб розділити переживання В [мотив] (експресивний компонент), А хоче виразити те, що він відчуває, оскільки намагається змінити настрій В [інтенція] (інтенсивний компонент)” [150, с. 57]. Наприклад, емпатія розгортається за таким сценарієм:

“**There are all kinds of courage,**” said Dumbledore, *smiling* [вибір мовних/немовних засобів та здійснення відповідного комунікативного акту]. “**It takes a great deal of bravery** [оцінка параметрів ситуації, вербалізація розуміння] to stand up to our enemies, but just as much to stand up to our friends. **I therefore award** ten points to Mr. Neville Longbottom... [інтенція, дія, перехід на іншу фазу процесу емпатії - активний прояв емпатії]”.

У цьому прикладі демонструється точне розуміння стану іншої людини – Невіла Лонгботтома, який постійно зазнавав знущань однолітків та вважався невдахою. Проте це розуміння є лише першою фазою: у толерантний спосіб оцінюються особисті якості адресата та вербалізується це розуміння похвалою мужності протистояти тим небагатьом друзям, які у нього є, для їх захисту (*takes a great deal of bravery... to stand up to our friends*). Активний прояв емпатії виявляється у комунікації цієї оцінки (використання інтенсифікатора *a great deal of*, що посилює іллокуцію) та дії – нагорода у десять очок стає вирішальною у змаганні гуртожитків та приносить Невілу, який жодного разу не здобував очки для Грифіндору, славу переможця:

...Harry, Ron, and Hermione stood up to yell and cheer as Neville, white with shock, disappeared under a pile of people hugging him. He had never won so much as a point for Gryffindor before (J.K. Rowling, Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p.166).

Загалом інтерпретація смислу емпатії здійснювалася шляхом застосування інструментарію схемного та метафоричного когнітивного мапування, тобто осмислення одних сутностей крізь призму інших через проектування одних концептуальних структур на інші концептуальні структури, а також шляхом встановлення кореляції детермінант емпатії в дискурсивних контекстах, що представляють комунікативну стратегію емпатії.

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ

1. Спираючись на характеристику дискурсу як багатоаспектної комунікативної системи-гештальта, що визначається єдністю когнітивного, соціально-прагматичного аспектів, та аспекту використання мови (І.С. Шевченко), а також, зважаючи на те, що емпатія, з одного боку, звернена на соціальне функціонування, а з іншого – на мислення та емоції, методологічним підґрунтям

дослідження емпатії є когнітивно-дискурсивний (когнітивно-комунікативний) підхід.

2. ЕМПАТІЯ є елементом двох корелюючих структур свідомості: когнітивної та оцінно-прагматичної, що відповідно виражається її компонентами – когнітивним, що співвідносить концепт з координатами системи сукупного об'єктивованого знання, та прагматичним, що співвідносить його з системою оцінок. Виведення інференцій щодо лінгвокогнітивних когнітивних та прагматичних параметрів концепту здійснюється шляхом методики когнітивно-дискурсивної інтерпретації, що залучає експлікатури, імплікатури, пресупозиції дискурсу та дозволяє прогнозувати інференції інтерпретатора.
3. Одиницею аналізу є дискурсивний контекст, що містить мовні засоби експліцитної або імпліцитної актуалізації концепту і залучає продуцента й інтерпретатора мовлення, які визначають поняттєвий і аксіологічний зміст концепту. Засобом інференції інтерсуб'єктивного смислу емпатії в контексті дискурсу є категорії емотіології як детермінанти емпатії, що виражають прагматичні аспекти її модусів (оцінку, емотивність).
4. Дискурсивні контексти первинної кваліфікації (експліцитної) інтерпретуються в термінах схемного мапування, яке передбачає активацію схемної структури (схемного образу) і співвіднесення певних сутностей з відповідними концептами домену ЕМПАТІЯ, на фоні якого профілюються відповідні лексичні концепти.
5. Дискурсивні контексти вторинної кваліфікації (імпліцитної) інтерпретуються шляхом метафоричного мапування, тобто проектування структур царини джерела, що залучаються для осмислення певної сутності на царину цілі, що репрезентує сутність, яка осмислюється.
6. Формально-структурні межі аналізованого фрагменту дискурсу визначаються аналізом відповідного модусу концепту. Дискурсивний контекст емпатії визначається як фрагмент дискурсу, рівний висловленню в межах одного чи кількох речень, що містить лексичні

та/або синтаксичні засоби вербалізації подієвого концепту ЕМПАТІЯ та детермінанти її реалізації в дискурсі.

7. Дослідження проводилось шляхом застосування методів традиційної функціонально-семантичної парадигми та когнітивно-дискурсивної парадигми, а саме: *компонентний аналіз, квантитативний метод, опозиційний аналіз, концептуальний аналіз, інструментарій теорії концептуальної метафори, інтерпретаційно-текстовий аналіз, функціонально-прагматичний аналіз*. Зазначені методи дозволили встановити ознаки концептосфери емпатії та вивести інференції щодо інтерсуб'єктивного смислу емпатії в контексті дискурсу та визначити іллокутивний потенціал емпатійних висловлень.

Основні положення цього розділу відображено у публікаціях [217; 219].

РОЗДІЛ 3.

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ПАРАМЕТРИ ЕМПАТІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ ФЕНТЕЗИ

3.1. Об'єктивація когнітивно-афективної структури ЕМПАТІЯ в англійській мові

Оскільки емпатія з одного боку звернена на соціальне функціонування, а з іншого – на мислення та емоції, вона постає суспільно-психологічним подієвим концептом. Опис структури суспільно-психологічного подієвого концепту ЕМПАТІЇ здійснюється в термінах модусної моделі М. В. Нікітіна, в рамках якої ЕМПАТІЯ тлумачиться як гештальтне утворення, осмислена, опрацьована свідомістю психічна структура, що існує у вигляді складного переплетіння операційних модусів, що виконують функції систематизації, категоризації тощо [116]. В основу модусної структури покладена дихотомія “загальне :: одиничне”, що втілюється у логічному понятті (абстрагованому від оцінки знанні), уявленні (містить оцінку і її емотивне переживання) та образі, що є проміжною ланкою між ними і може проявлятися на рівні одиничного, чи на рівні всього класу сутностей [116, с. 59]. Інструментами моделювання ЕМПАТІЇ як цілісної концептуальної структури є градуювання та схемні образи.

3.1.1. Систематизаційний модус: типологія емпатії

Когнітивно-семантична спрямованість сучасних досліджень зосереджує увагу лінгвістів на засобах категоризації ментальних процесів. Емпатія є явищем складним та багатогранним, проте вона піддається системному опису та дослідженню [182, с. 1]. Систематизаційну функцію у свідомості виконують поняття. Логічне поняття є необхідним компонентом у структурі концепту, абстрактним операційним конструктором, що “прописує об’єкт-денотат у світобудові серед інших об’єктів за спільністю-відмінністю притаманних їм

ознак” [116, с. 60]. Систематизація конститутивних ознак сутності здійснюється за допомогою виявлення логічного поняття, що на мовному рівні встановлюється шляхом когнітивно-семасіологічної інтерпретації семантичних властивостей імені концепту в абстрактних типових контекстах, зафіксованих у словниках [112], тобто за допомогою компонентного аналізу.

Як зазначає М. В. Нікітін, структура та особливості концепту визначаються типом сутності, яку він відображає [116, с. 60]. Емпатія включає когнітивний (розуміння ментальних станів інших людей) та афективний компоненти (емоційна реакція на досвід інших). Компонентний та дефініційний аналіз основного значення лексеми *empathy*, що є іменем концепту, а також її синонімів та антонімів, які формують лексико-семантичну групу емпатії, виявив конститутивні ознаки інтенціоналу суспільно-психологічного подієвого концепту ЕМПАТІЯ, що дозволило ситематизувати типи емпатії та сприяло дослідженню засобів їх вираження у дискурсі.

Empathy (емпатія) – визнання цінностей, мотивів, знань, вмінь чи навичок іншої людини [246, с. 206]. Розглядаючи емпатію у вузькому сенсі, користуємося визначенням В. Шварца, який зазначає, що “ми вбачаємо емпатію інших у їх здатності прямо чи опосередковано визнавати наші цінності, мотиви, знання, вміння чи навички; а особливо тоді, коли це визнання значущості наших дій відбувається у спосіб, що не зачіпає нашої гідності” [246, с. 339]. Тобто толерантність та точність сприйняття і комунікації є визначальними рисами емпатії [246, с. 206]. Найбільшу вагу мають семи *ability, understanding, sharing* (Таблиця 3, Додаток А).

"Well," said Lucy rather slowly (for she wanted to be truthful and yet not be too hard [tolerance] on him), "well, that was pretty bad. But you're so sorry for it that I'm sure you will never do it again." (Lewis C. S., *The Chronicles Of Narnia*)

Емпатія полягає у розумінні стану іншої істоти та толерантній комунікації цього розуміння.

Логічне поняття соціально-психологічного подієвого концепту ЕМПАТІЯ містить такі **онтологічні ознаки** як здатність (ability, capacity), дія (action); **таксономічні онтологічні ознаки** – співпереживання (to share feeling, experiencing the feeling), розуміння (the action of understanding, being aware of), **інтенціональні** – комунікація (saying, sharing, experience fully communicated in an objectively explicit manner), діяльність (doing), **прагматичні** – негативна чи позитивна суспільна оцінка.

Використовуючи дані тезаурусів [CALDT] та міждисциплінарних досліджень, до емпатійних проявів ми віднесли **співчуття, жаль, симпатію, розуміння, такт.**

Compassion (співчуття) – це емоція, яку ми відчуваємо до людей, які потребують допомоги, що спонукає нас допомогти їм [183, с. 4]. Використовуючи методику, описану професором В. В. Левицьким [28, с. 167] (п.2.2.2.), ми встановили вагу для кожного компонента у відповідності з даними словників та визначили домінантні семи. У визначенні співчуття домінантними семами є feeling та sympathy (Результати аналізу представлено у Таблиці 2, п.2.2.2). Тому відносимо його до проявів афективного типу емпатії:

“Poor old Lu, hiding and nobody noticed! You'll have to hide longer than that if you want people to start looking for you.” (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia).

Співчуття виражається за допомогою вживання прикметників *poor* та *old*. Бажання допомогти сформульовано у вигляді поради (“*You'll have to hide longer*”).

Pity (жаль) – це відчуття, що інший у складній ситуації і самостійно не може з неї виплутатися [183, с. 8]. Використовуючи вищенаведену формулу (п.2.2.2), ми встановили вагу для кожного компонента у відповідності з даними словників та середню вагу компонентів.

Найбільшу середню вагу мають семи *feeling, sympathy, sorrow та disappointment* (Таблиця 1, Додаток А). Тому *pity* (жаль) також вважаємо проявом афективної емпатії:

*I say, Lu! I'm **sorry** I didn't believe you.* (Lewis C. S. The Chronicles Of Narnia)

*...and he went out boating on the Brandywine River; and he and his wife were drowned, and **poor** Mr. Frodo only a child and all.* ' (Tolkien J. R. R., The Lord of the Rings, P.1, B. 1, Ch. 1)

Жаль виражається вживанням предикативного прикметника *sorry* та прикметника *poor*. На відміну від співчуття (*compassion*), яке передбачає бажання допомогти та покращити ситуацію, в якій перебуває адресат, жаль (*pity*) є пасивним проявом емпатії, домінуючими семами якого є *sorrow* та *disappointment*.

Sympathy (симпатія) чи емпатійна турбота – це почуття турботи про іншого, бажання бачити його щасливішим [183, с. 4].

Домінантними семами у визначенні лексеми *sympathy* є *feeling*, *understanding*, *support* (Таблиця 2, Додаток А). Симпатія (*sympathy*) належить до афективного типу емпатії:

*I don't think you're a bad Faun at all," said Lucy. "I think you are **a very good Faun**. You are **the nicest** Faun I've ever met.* (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia)

Симпатія проявляється як комплімент (вживання найвищого ступеня порівняння прикметника *nice*) та підтримка.

Understanding (розуміння) передбачає відсторонене пасивне усвідомлення чи погодження з чимось [183, с. 10]. Це ілюструє компонентний аналіз (Таблиця 4, Додаток А).

Зважаючи на найбільшу вагу сем *knowledge* та *ability* у визначенні лексеми *understanding*, відносимо його до емпатії когнітивного типу:

*"She's **angry** about all the things I've been saying lately," **thought** Edmund.* (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia)

Тут спостерігаємо пасивну констатацію розуміння емоційного стану іншої людини.

Ще один тип емпатії – **tact** (такт) [247, с. 214].

Найбільшу середню вагу має сема *ability* (Таблиця 5, Додаток А). Тому такт також вважаємо проявом когнітивної емпатії:

I'm so sorry to stop you, and I do love that tune. (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia)

Прохання припинити гру на флейті тактовно пом'якшується вибаченням та визнанням музичного таланту адресата. У визначенні лексеми *tact* знаходимо сему *doing/saying*. Тому такт можна віднести до активних проявів емпатії.

Компонентний аналіз та квантитативний аналіз дозволили здійснити класифікацію емпатичних станів за двома критеріями: наявність/відсутність сем когнітивного та афективного компонентів, та за критерієм активність/пасивність (див. Додаток Б).

Таким чином, до афективних проявів емпатії відносимо симпатію, жаль, співчуття; а до когнітивних – розуміння та такт. Серед них виділяємо активні (співчуття, такт, емпатія) та пасивні (симпатія, жаль, розуміння) прояви.

Провівши компонентний аналіз значень антонімів емпатичних станів, за нульовий ступінь вираження емпатії – середню параметричну норму – приймаємо значення *indifference* (*unconcern, nonchalance*) (байдужість), що містить семи *mediocrity, lack of interest, lack of concern, lack of sympathy*:

*So I just explained **coolly and quietly** that I had been kidnapped and brought away on this idiotic voyage without my consent, and **it was hardly my business** to get them out of their scrape (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia).*

*"Doubtless she was beaten for sleeping late," said Aravis **coolly**. "But she was a tool and spy of my stepmother's. I am very glad they should beat her." (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia)*

У цих прикладах байдужість адресантів виявляється завдяки вживанню прислівників *coolly* та *quietly*, що містять у своїх визначеннях семи *lacking in interest, not excited, with moderation* та виразу *none of one's business*.

Використовуючи дані тезаурусів та компонентний аналіз, ми відібрали слова, що характеризують вияв емпатії нижче норми, та з точки зору суспільних морально-етичних норм засуджуються. До них належать антоніми визначень емпатійних станів, такі як антипатія, нерозуміння, безжальність, нетактовність, немилосердність, а також булінг. Компонентний аналіз цих лексем допоможе нам категоризувати їх за типам и оцінки та емпатії (афективна, когнітивна), а визначення домінантних сем сприятиме дослідженню засобів вираження у дискурсі.

Antypathy (антипатія) – почуття неприязні, неприхильності чи відрази, емоційне ставлення неприйняття кого-небудь або чого-небудь. Почуття антипатії протилежне до симпатії [250] .

У визначенні антипатії домінантними семами є *feeling, strong/intense* та *dislike* (Таблиця 6, Додаток А). Тому антипатія передбачає емоційну оцінку характеристик об'єкта:

*At the start-of-term banquet, Harry had gotten the idea that Professor Snape **disliked** him. By the end of the first Potions lesson, he knew he'd been wrong. Snape didn't dislike Harry – he **hated** him* (Rowling J.K., Harry Potter and The Sorcerer's Stone, p. 114).

*Harry had never believed he would meet a boy he **hated** more than Dudley, but that was before he met Draco Malfoy* (Rowling J.K., Harry Potter and The Sorcerer's Stone., p. 147).

*Hagrid, like Ron, told Harry not to worry about it, that Snape **liked hardly any** of the students. “But he seemed to really **hate** me.”* (Rowling J.K. Harry Potter and The Sorcerer's Stone, p. 141)

У цих прикладах антипатія виражається вживанням градуально вищого ступеня прикметників *dislike – hate*, та *much – more*.

Далі визначаємо домінантні семи антоніма *understanding – misunderstanding*.

У визначенні **misunderstanding** (нерозуміння) домінантними семами є *failure, understand* та *somebody* (Таблиця 7, Додаток А). Нерозуміння пов'язане

з раціональною оцінкою характеристик об'єкта і виражає неспроможність чи небажання її здійснити:

*Very short rations for dinner and I got less than anyone. Caspian is very clever at helping and thinks I don't see! Lucy **for some reason** tried to make up to me by offering me some of hers but that interfering prig Edmund wouldn't let her* (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia).

У прикладі нерозуміння виражається виразом *for some reason*.

Визначаємо вагу, статус та ієрархію сем у дефініції ***pitilessness*** (безжальності) (Таблиця 8, Додаток А). Домінантними семами лексеми *pitilessness* є *showing, cruel, no pity*. Безжальність пов'язана з відсутністю афективної емпатії:

*"The green rings draw you back." "But Polly hasn't got a green ring." "No," said Uncle Andrew **with a cruel smile**. "Then she can't get back," shouted Digory. "And it's exactly the same as if you'd murdered her."*(Lewis C. S., The Chronicles of Narnia)

*He has known nothing but neglect and often **cruelty** at your hands* (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 55).

Безжальність виражають прикметники *cruel* та *pitiless*.

Антонімом такту є ***tactlessness*** (нетактовність). Компонентний аналіз лексеми *tactlessness* представлений у Таблиці 9, Додаток А. У визначенні *tactlessness* доміантними семами є *upset* та *others*. Однак аналіз дискурсивних реалізацій нетактовності вказує на те, що актуалізація сем *doing* та *saying* є обов'язковою, хоча вони мають малу вагу у визначенні:

*There was no point in worrying Mrs. Dursley; she always got **so upset** at any **mention** of her sister* (Rowling J.K., Harry Potter and The Sorcerer's Stone, p. 5).

*"Oh, no, Peeves, don't tell her **what I said**, she'll be really **upset**," Hermione whispered frantically. "I didn't mean it, I don't mind her – er, hello, Myrtle." "I wish people would stop talking behind my back!" said Myrtle, in a voice choked with tears. "I do have feelings, you know, even if I am dead –"*

“*Myrtle, no one wants to upset you,*” said Hermione (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 134).

Harry awoke very suddenly on Christmas Day. Wondering what had caused his abrupt return to consciousness, he opened his eyes, and saw something with very large, round, green eyes staring back at him in the darkness, so close they were almost nose to nose. “Dobby!” Harry yelled, scrambling away from the elf so fast he almost fell out of bed “Don’t do that!” Harry turned back to Dobby, who was now standing nervously next to Harry’s bed, still looking worried that he had upset Harry (Rowling J. K., Harry Potter and the Goblet of Fire, p. 407).

Прикметник *upset* вказує на стан, що виникає внаслідок безтактного зауваження чи вчинку (*mention of her sister, what I said, don’t do that*). Отже безтактність відносимо до активних проявів негативного полюсу когнітивної емпатії.

Далі визначаємо домінантні семи антоніма співчуття – **mercilessness** (немилосердності) (Таблиця 11, Додаток А).

Домінантними семами лексеми *mercilessness* є *showing, no mercy* та *cruel*. Семи *very* та *severe* вказують на вищий ступінь прояву ознаки. Семи *behavior* та *actions* вказують на активність:

When Peter suddenly asked him the question he decided all at once to do the meanest and most spiteful thing he could think of. He decided to let Lucy down (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia).

Ron retaliated by doing a cruel but accurate impression of Hermione jumping up and down in her seat every time Professor McGonagall asked a question, which Lavender and Parvati found deeply amusing and which reduced Hermione to the verge of tears again (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 310).

У наведених прикладах немилосердність виражають прикметник *cruel*, найвищі ступені порівняння його синонімів *mean* та *spiteful*, та дієслово *to do*.

Немилосердність, як відсутність співчуття, відносимо до негативного полюсу афективної емпатії.

У списку слів, пов'язаних з лексемою *mercilessness*, знаходимо **bullying**. Булінг, цькування, визначається як систематична та навмисна агресивна поведінка, спрямована на залякування чи завдання шкоди [251, с. 793]. Результати компонентного аналізу *bullying* представлено у Таблиці 10, Додаток А.

У визначенні лексеми *bullying* домінантними семами є *frighten*, *hurt*, *somebody*, *strength* та *intimidate*:

Dudley's favorite punching bag was Harry, but he couldn't often catch him. (Rowling J.K., *Harry Potter and The Sorcerer's Stone*, p. 20)

The others who thought she was telling a lie, and a silly lie too, made her very unhappy. The two elder ones did this without meaning to do it, but Edmund could be spiteful, and on this occasion he was spiteful. He sneered and jeered at Lucy and kept on asking her if she'd found any other new countries in other cupboards all over the house. (Lewis C. S., *The Chronicles of Narnia*)

For deep down inside him he liked bossing and bullying; and, though he was a puny little person who couldn't have stood up even to Lucy, let alone Edmund, in a fight, he knew that there are dozens of ways to give people a bad time if you are in your own home and they are only visitors. (Lewis C. S., *The Chronicles of Narnia*)

Хоча семи *habitually* та *behavior* не є домінантними, вони є важливою характеристикою булінгу, підкреслюючи його активний, тривалий та систематичний характер. У наведених прикладах на булінг вказують вирази *to give people a bad time*, *punching bag*, а його систематичність підкреслюється прислівником *often*, прикметником *favorite*, виразом *keep on* та стилістичним повтором *sneered and jeered*.

Інтенсивність є мірою експресивності, емотивності та оцінки, які вказують на градуальність в дискурсі [156, с. 7]. Побудова градаційної шкали

також не може бути здійснена безвідносно до категорії норми та пов'язаної з нею категорії оцінки. Це пов'язано насамперед з тим, що кожний модус концепту включає як когнітивний, так і прагматичний зміст [116, с. 54]. Ці питання будуть розглянуті у Розділі 4, присвяченому оцінно-прагматичним параметрам емпатії.

Проте, перш за все, конструювання смислу мовної одиниці здійснюються шляхом звернення до енциклопедичних знань, що містять конвенційний концептуальний зміст, який активується одиницями мови (лексичний концепт) [106, с. 18–19]. Енциклопедичні знання виявляються за допомогою побудови моделей репрезентації. Декларативні знання (знання “ЩО”) організовані за допомогою схемних структур. Схемний образ є тим когнітивним конструктом, що допомагає співвіднести конкретні перцептивні відчуття, емоційні переживання з ментальними репрезентаціями, тобто підвести їх під загальні рамки, де одиничне зводиться до загального і піддається категоризації [106, с. 67].

3.1.2. Категоризаційний модус: схемні образи як передконцептуальна основа ЕМПАТІЇ

Систематизація синонімів та антонімів лексеми емпатія дозволить виявити структуру подієвого концепту ЕМПАТІЯ. Компонентний аналіз значень виявлених у тезаурусах [CALDT] лексем на позначення емоційних та когнітивних станів, що пов'язуються з емпатією (симпатія, розуміння, співчуття та ін.) та їх антонімів, а також визначення ваги та ієрархії сем у словниковому визначенні, показали, що загальноприйнятий та підтверджений емпіричними дослідженнями [251; 259] умовний розподіл емпатії на когнітивну та афективну відображається в мові. Аналіз засвідчує наявність сем, що виражають емоційність (*feeling, sympathy, sorrow*) та когніцію (*knowledge, ability, understanding*) у визначеннях станів емпатії, та дозволяє віднести їх до афективного чи когнітивного типу емпатії відповідно.

Разом з тим, ті стани емпатії, що належать до певного когнітивного чи афективного типу, не є рівнозначними за ступенем вираження емпатії. Поряд з

когнітивними чи емотивними семами, деякі з них містять діяльнісні семи (*doing, sharing, saying, showing*) і відповідно виражають вищий рівень когнітивної чи афективної емпатії.

Важливою когнітивною операцією, спрямованою на категоризацію дійсності, є впорядкування об'єктів та їх ознак відповідно до певної шкали. У мовознавстві для опису цієї логіко-семантичної та когнітивної категорії використовують термін “градуальність” [117]. Градуальність вперше детально окреслив Е. Сепір, описавши її основні поняття – шкалу, норму, точку відліку тощо. Е. Сепір також висунув важливий постулат про універсальність градування. Він зазначав, що кожне слово, яке здатне отримати кількісне визначення, є потенційно градуйованим [245, с. 94]. Концепція універсальності градуальності, розроблена Е. Сепіром, простежується у працях багатьох дослідників [87; 223], які вбачають у ній “фундаментально важливу семантичну властивість, вплив якої поширюється далеко за межі прикметників на інші категорії” [87, с. 348]. Градуальність визначається як семантична категорія, в основі якої лежить когнітивний процес вимірювання (градування) певної ознаки, та в результаті якого вибудовується градаційна шкала [117].

Вище параметричної норми знаходяться всі типи емпатійних станів, що передбачають небезсторонність, когнітивне чи емотивне залучення до досвіду іншої людини, співпереживання їй, такі як співчуття, жаль, симпатія, розуміння, такт.

При побудові градаційної шкали емпатії вище нульової позначки користуємось класифікацією процесу емпатії, запропонованою Г. Баретт-Леннардом [182, с. 1], у якому він виділяє 3 фази:

- сприйняття та резонанс;
- виразна комунікація толерантного розуміння;
- фаза отриманої емпатії – усвідомлення того, що тебе розуміють.

Точка відліку градаційної шкали приймається за нульовий ступінь вираження певної ознаки. Нульова оцінка, яка виражає індіферентне

ставлення носіїв мови до ознак референта, входить як семантичний компонент до структури значення слів, що містять норму якоїсь якості, ознаки, і служить фоном, щодо якого сприймаються оцінні відхилення в той чи інший бік [19, с. 3].

Прояви емпатії є різноманітними за структурою емпатійного процесу. Деякі з них – розуміння, симпатія та жаль – проходять тільки першу фазу емпатії – сприйняття та резонанс. Такі прояви відносимо до пасивного типу. Прояви активного типу містять у своїх визначеннях семи *doing, saying, sharing*. Тобто вони спрямовані на вербальну чи невербальну комунікацію отриманого розуміння, на діяльність. На відміну від жалю (*pity*), домінантними семами якого є *sorrow* та *disappointment*, співчуття (*compassion*) передбачає бажання допомогти та покращити ситуацію, в якій перебуває адресат. Діяльнісним компонентом – комунікацією, висловленням толерантного розуміння та власним співпереживанням певного стану емпатія (*empathy*) відрізняється від розуміння (*understanding*), що передбачає відсторонене усвідомлення чи погодження з чимось. Відповідно, ближче до нульової позначки шкали будуть знаходитись пасивні прояви емпатії (симпатія, жаль, розуміння), а далі – активні (співчуття, такт).

Отже, доцільним буде говорити про структуризацію емпатії схемним образом ШКАЛА (SCALE), позитивний вектор якої осмислюється як ШЛЯХ (PATH) – рух ВГОРУ (UP) від байдужості до емпатії та ВНИЗ (DOWN) до станів, що характеризуються низьким рівнем вираження когнітивної чи афективної емпатії (Схема 2). Чинником переходу на вищий чи нижчий рівень є дія.

За точку відліку шкали приймається нульовий ступінь вираження емпатії – байдужість (*indifference*), що містить семи *mediocrity, lack of interest, lack of concern, lack of sympathy*. Вона відображає середню параметричну норму, по обидва боки якої знаходяться протилежні полюси вираження ознаки. Дослідження вказують на низку станів, що пов'язують з низьким ступенем вираження когнітивної чи афективної емпатії (аутизм, булінг тощо)

[251]. Тому пунктирна лінія на Рисунку 3.1. відображає похідний характер негативного полюсу, коли негативні емпатичні стани сприймаються як відсутність чи недостатнє вираження емпатії. Крайнім ступенем вираження негативного полюсу шкали є стани, що теж містять семи, які вказують на діяльність.

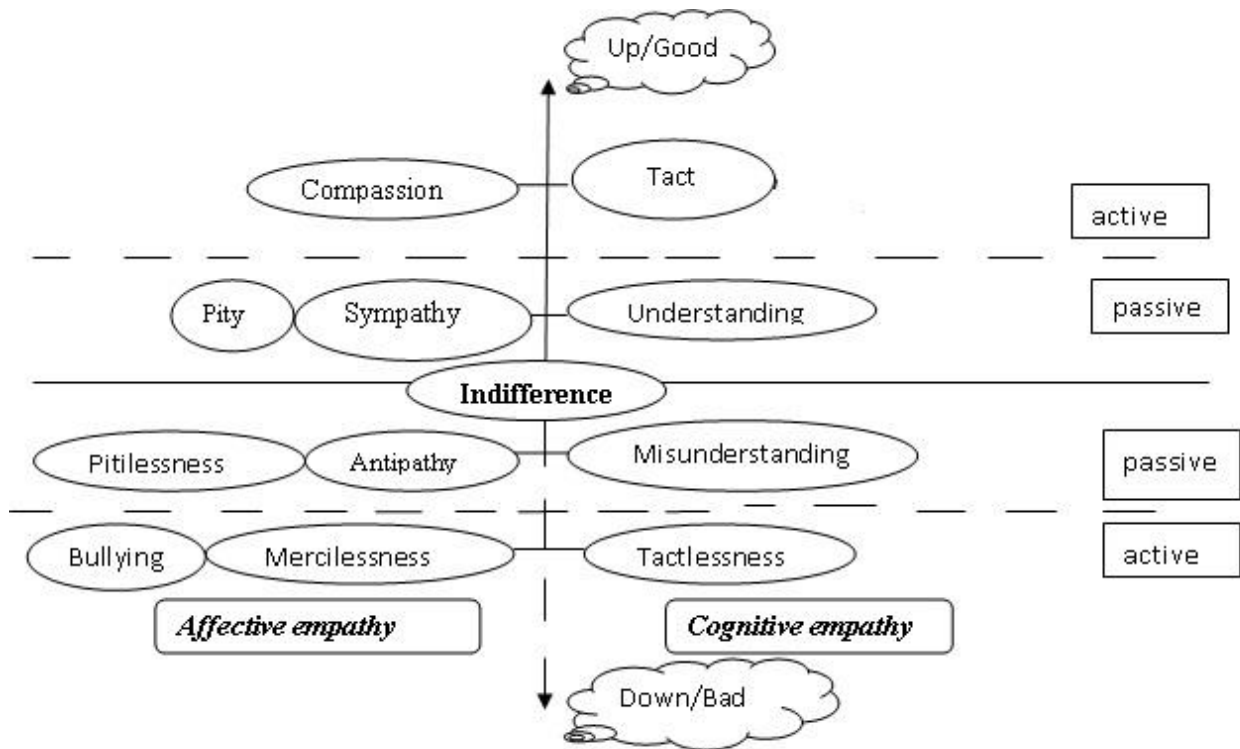

Рис. 3.1. Структуризація ЕМПАТІЇ схемними образами ШКАЛА та ВВЕРХ-ВНИЗ

Зв'язок схемних образів ШКАЛА (SCALE) та ВЕРХ-НИЗ (UP-DOWN) полягає в тому, що вони не лише представляють структуру лексичної репрезентації емпатії, а й виражають аксіологічні компоненти її сприйняття, де Up is Good, Down is Bad. Докладно цей аспект буде розглянутий в Розділі 4.

Г. Баретт Леннард стверджує, що процес емпатії включає 3 фази [182, с. 3]: сприйняття та резонанс, виразна комунікація толерантного розуміння, фаза отриманої емпатії – усвідомлення того, що тебе розуміють.

Як свідчать емпіричні дослідження емпатії в різних галузях та аналіз її мовної репрезентації, фази процесу емпатії є послідовними та

взаємопов'язаними. Початковою фазою емпатії є сприйняття та резонанс. Тобто когнітивний компонент є базовим: емоційне співпереживання неможливе без попереднього когнітивного сприйняття. Дослідження емпатії в психології та психотерапії вказують на те, що здатність здійснити раціональну оцінку стану іншої людини є ознакою психічного здоров'я, в той час як з такою нездатністю пов'язують аутизм [251, с. 794].

Наступна фаза передбачає комунікацію розуміння та співпереживання, та включає типи активної емпатії, лексеми яких містять семи, що вказують на діяльність. Графічно процес емпатії можна зобразити у вигляді такої моделі (Рис. 3.2.):

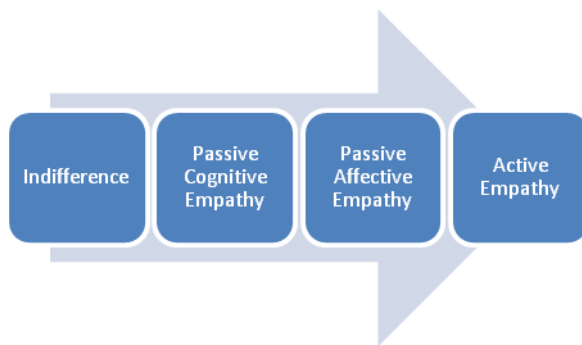

Рис. 3.2. Модель процесу емпатії

Процес емпатії структурується схемним образом ШЛЯХ, де байдужість (*indifference*) є початковою точкою, активні прояви емпатії (*compassion, tact, empathy*) є кінцевою точкою, а пасивні когнітивні та афективні типи є проміжними точками.

Отже, ШКАЛА (SCALE) та ВЕРХ-НИЗ (UP-DOWN) є важливими схемними образами, що проєктують як кількісні, так і якісні аспекти нашого досвіду. Ці образи взаємопов'язані внаслідок того, що певні аспекти чуттєво-моторного досвіду людини також співвіднесені. Стани емпатії, що належать до певного когнітивного чи афективного типу, не є рівнозначними за ступенем вираження емпатії. Деякі з них містять діяльнісні семи (*doing, sharing, saying, showing*) і відповідно виражають вищий рівень когнітивної чи афективної емпатії. В основі структуризації емпатії є схемні образи ШКАЛА (SCALE) та ВЕРХ-НИЗ (UP-DOWN). Позитивний вектор градаційної шкали осмислюється

як рух вгору від байдужості до емпатії. Чинником переходу на вищий рівень є дія. Образи ШКАЛА (SCALE) та ВЕРХ-НИЗ (UP-DOWN) не лише представляють структуру репрезентації емпатії, а й виражають аксіологічні компоненти її сприйняття, де Up is Good, Down is Bad. Специфіка взаємодії основних конститuentів сфери концептуального домену ЕМПАТІЯ може також відобразитись в термінах бінарних концептуальних опозицій.

Процес емпатії структурується схемним образом ШЛЯХ. Початковою фазою емпатії є сприйняття та резонанс. Тобто когнітивний компонент є базовим: емоційне співпереживання неможливе без попереднього когнітивного сприйняття. Структуризація процесу емпатії схемним образом ШЛЯХ вказує на те, що ЕМПАТІЯ є подієвим концептом.

3.1.4. Структура подієвого концепту ЕМПАТІЯ

Подієвий концепт ЕМПАТІЯ є впорядкованою єдністю смислів, що включає “здатність”, “розуміння”, “почуття”, “співпереживання”, “такт”, “симпатія”, “жаль”, “співчуття”. Під впливом людської діяльності у певній комунікативно-прагматичній ситуації ЕМПАТІЯ виникає у свідомості та вербальній поведінці, розгортаючись як поведінкова реакція у двох скриптах (акціональних фреймах), що відображають пасивні та активні прояви емпатії, й актуалізують онаки інтенціоналу чи імплікаціоналу концепту відповідно.

Подієвий концепт характеризується наявністю в його структурі категоріальних, логічно пов'язаних між собою смислових вузлів, що відображають усвідомлення людиною перебігу події в реальності [175, с. 201–202]. Він визначається як “відображена в свідомості індивіда модель діяльності”, що описується “в термінах соціальної взаємодії – з позиції мотиву, цілі, а також стратегій та тактик її досягнення” [157, с. 6]. Одним із способів вивчення подієвого концепту є побудова моделі, що дозволяє впорядкувати його якості та прогнозувати розвиток, наочно відображаючи структуроване знання у вигляді фрейму, скрипта та ін. [169, с. 25; 175, с. 201–202].

Подієвий концепт ЕМПАТІЯ розгортається у двох послідовних фазах, відображаючи пасивні (Рис. 3.3.) та активні прояви емпатії (Рис. 3.4.).

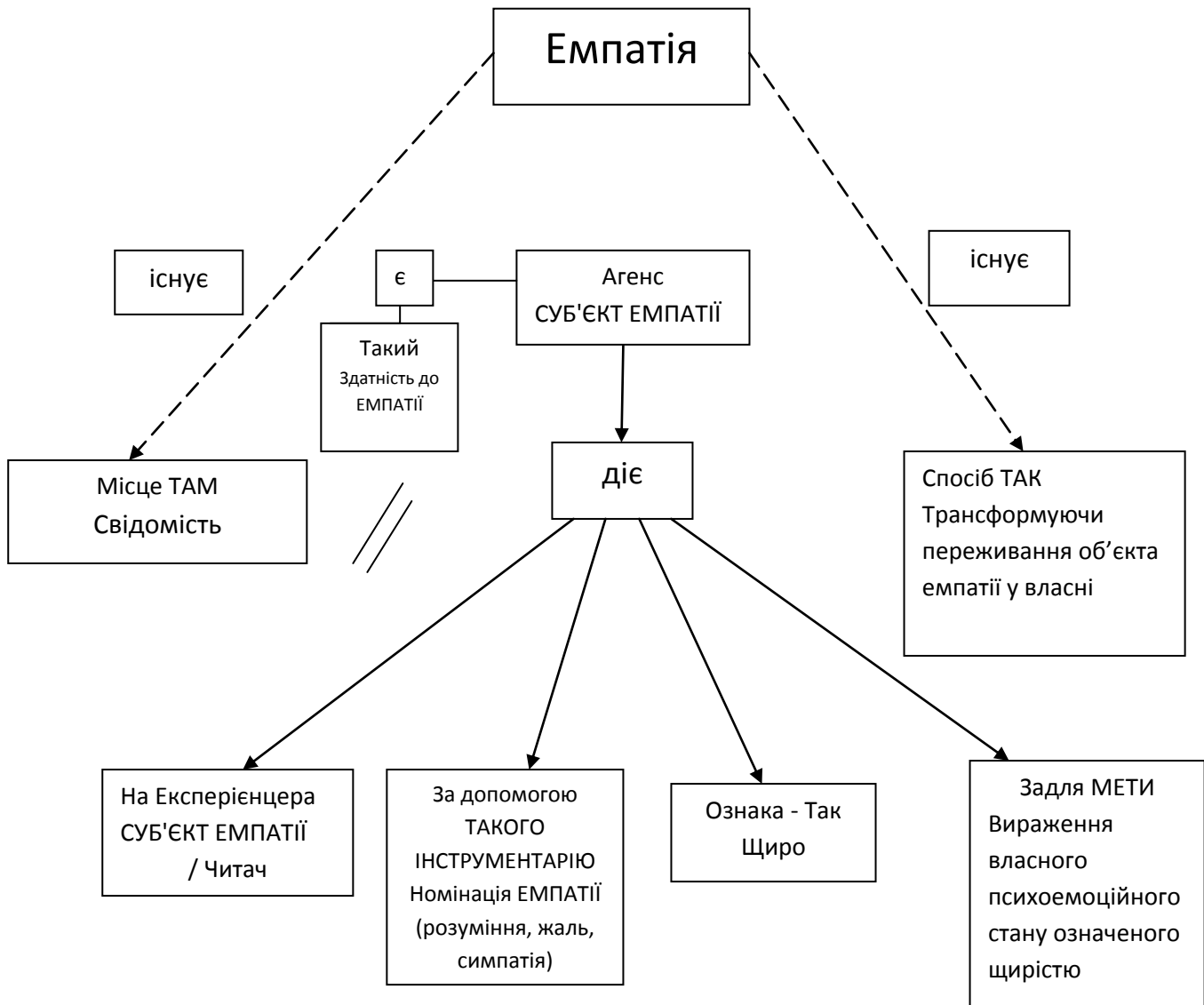
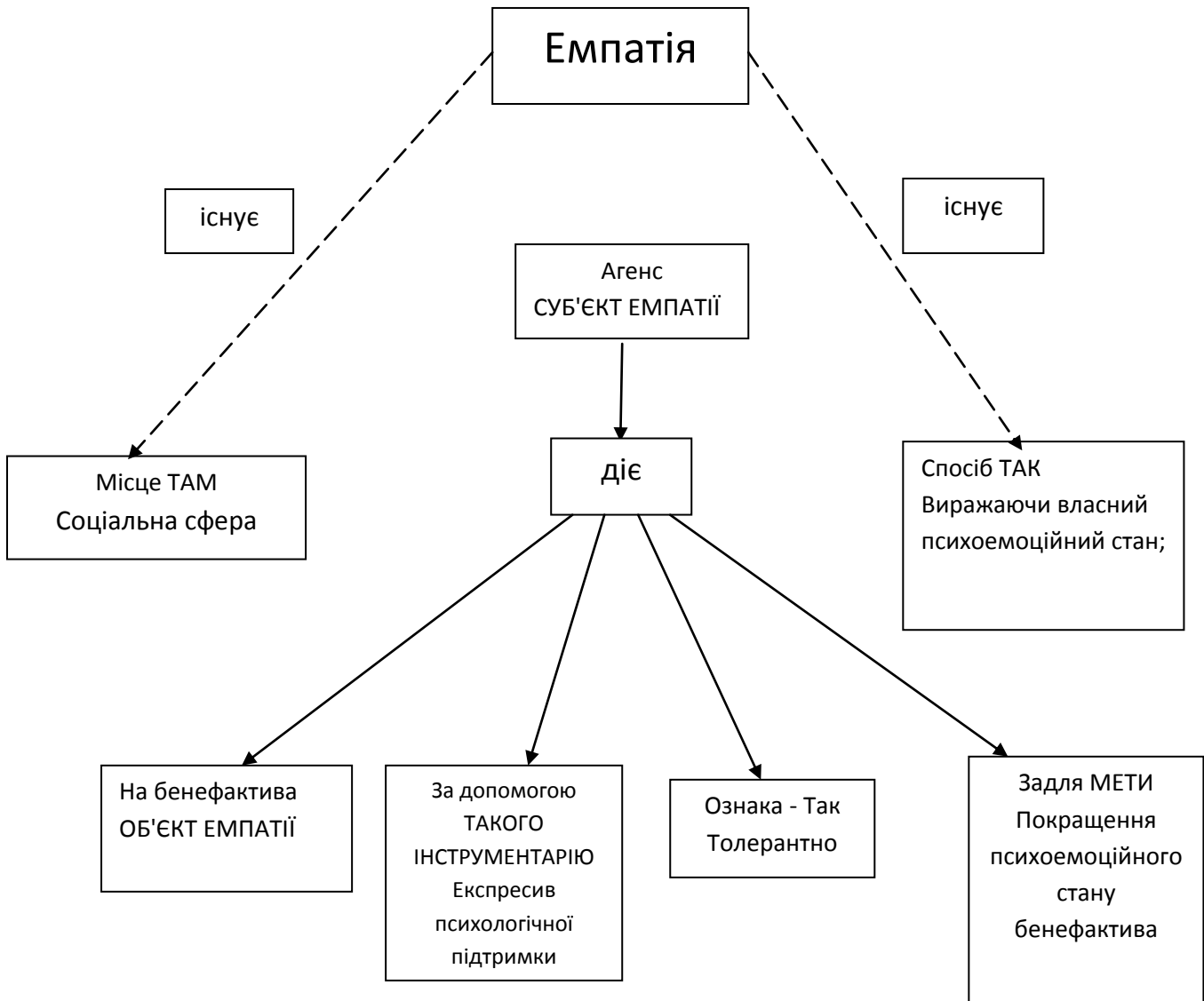

Рис. 3.3. Фреймове моделювання концепту ЕМПАТІЯ (Фаза1. Пасивні прояви)

Фрейм є особливою уніфікованою структурою знання, схематизацією досвіду [202, с. 111]; структурою даних, у якій відображаються знання про деяку стереотипну ситуацію, отримані з попереднього досвіду, та текст, що описує цю ситуацію [109, с. 7]. Відповідно до концептуального наповнення фрейми класифікують як статичні, що містять знання про певний стан речей, та динамічні (сценарії, скрипти), що представляють знання про перебіг подій. Концептам динамічного типу відповідає фрейм-сценарій – послідовність епізодів, що розгортаються у часі і просторі. [169, с. 25].

**Рис. 3.4. Фреймове моделювання концепту ЕМПАТІЯ
(Фаза 2. Активні прояви)**

М. Мінський визначає фрейм-сценарій як типову структуру для певної дії, події, поняття, що включає характерні елементи [109, с. 62]. Від статичного фрейма фрейм-сценарій (скрипт) відрізняється наявністю базового елемента – дії, а також наявністю темпоральних та каузальних зв'язків. Рисунок 3.3. зображає першу фазу подієвого концепту ЕМПАТІЇ, ієрархічно зорганізовану акціональним фреймом (за С. А. Жаботинською), яка відображає пасивні прояви емпатії (розуміння, жаль, симпатія).

Перша фаза полягає у трансформації стану суб'єкта у власний (переживання відповідних емоційних станів, усвідомлення мотивів, намірів об'єкта емпатії та ін.) та номінації цього стану за допомогою лексико-граматичних засобів вербалізації відповідних концептів-вузлів подієвого концепту ЕМПАТІЯ.

Емпатія полягає у розумінні стану іншого та толерантній комунікації цього розуміння:

*Harry couldn't imagine when that would be. Dumbledore looked **as though he knew what Harry was thinking**. "I knew your father very well, both at Hogwarts and later, Harry," he **said gently**. "He would have saved Pettigrew too, **I am sure of it**." Harry looked up at him. **Dumbledore wouldn't laugh** – he could tell Dumbledore... (Rowling J.K., Harry Potter and the Prisoner of Azkaban, p. 427).*

Вищезазначений приклад ілюструє емпатійне розуміння стану Гаррі (який картав себе за те, що врятував людину, яка зрадила його батьків і призвела до їх смерті) та толерантну комунікацію цього розуміння (*said gently*) й намагання розрадити Гаррі, висловлюючи впевненість, що його батько вчинив би так само. Вираз *I am sure* часто вживається в дискурсивних контекстах емпатії для номінації розуміння, при цьому схвалення виражається невербальними засобами (напр., *smiling, with a smile, say gently (tone)*):

*"Harry, Cedric, I suggest you go up to bed," said Dumbledore, **smiling** at both of them. "**I am sure Gryffindor and Hufflepuff are waiting to celebrate with you, and it would be a shame to deprive them of this excellent excuse to make a great deal of mess and noise.**" (Rowling J. K., Harry Potter and the Goblet of Fire, p. 282)*

Цей приклад виражає розуміння та схвалення бажання учнів гуртожитків відсвяткувати вибір Седріка і Гаррі чемпіонами Тричаклунського Турніру.

*"This? It is called a Pensieve," said Dumbledore. "I sometimes find, and **I am sure you know the feeling**, that I simply have too many thoughts and memories crammed into my mind." (Rowling J. K. Harry Potter and the Goblet of Fire, p. 597)*

*Harry **knew what it must have cost him** to try and find them in the dark, to warn them. (Rowling J.K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 243)*

Розгортання початкової фази подієвого концепту ЕМПАТІЯ спостерігаємо у всіх типах дискурсивних контекстів емпатії (експресивах емпатії у мовленні персонажів, наративах авторського мовлення, а також дескриптивах емпатії, що виражають авторську оцінку стану персонажа, адресовану читачу):

... **poor** Mr. Baggins said he was sorry so many times, that at last he grunted i pray don't mention it, and stopped frowning (Tolkien J. R. R., The Hobbit, Ch.1).

Poor Bilbo couldn't bear it any longer. At may never return he began to feel a shriek coming up inside, and very soon it burst out like the whistle of an engine coming out of a tunnel (Tolkien J. R. R., The Hobbit, Ch.1).

Зважаючи на те, що онтологічною ознакою поняття ЕМПАТІЯ є дія, базовим фреймом мережі є акціональний: ХТОСЬ агенс (суб'єкт ЕМПАТІЇ) діє на КОГОСЬ експерієнцера (суб'єкт ЕМПАТІЇ / 3 особа / читач); діє ТАМ (свідомість); діє ТАК (СПОСІБ ДІЇ) трансформуючи переживання об'єкта у власні; діє задля МЕТИ/РЕЗУЛЬТАТУ вираження власного психоемоційного стану; діє ТАК (ОЗНАКА ДІЇ) щиро. Поняття ЕМПАТІЯ характеризується ще одною онтологічною ознакою – здатність (capacity). Тому акціональний фрейм доповнюється предметним, який характеризує агенс (суб'єкт ЕМПАТІЇ) як ТАКИЙ, що має здатність до емпатії.

Наступна фаза представляє розгортання активних проявів емпатії, що мають на меті покращення психоемоційного стану адресата (Рисунок 3.4.): ХТОСЬ агенс (суб'єкт ЕМПАТІЇ) діє на КОГОСЬ бенефактива (об'єкт ЕМПАТІЇ); діє ТАМ (соціальна сфера); діє ТАК (СПОСІБ ДІЇ) виражаючи власний психоемоційний стан; діє задля МЕТИ/РЕЗУЛЬТАТУ вираження власного психоемоційного стану; діє за допомогою ТАКОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ (експресив психологічної підтримки: втішання, співчуття, розуміння, підбадьорення); діє ТАК (ОЗНАКА ДІЇ) толерантно.

“Possibly no one's warned you, Lupin, but this class contains Neville Longbottom. I would advise you not to entrust him with anything difficult.

*Not unless Miss Granger is hissing instructions in his ear.” Neville went scarlet. Harry glared at Snape; it was **bad enough that he bullied Neville in his own classes**, let alone doing it in front of other teachers. Professor Lupin had raised his eyebrows. “I was hoping that Neville would assist me with the first stage of the operation,” he said, “and **I am sure he will perform it admirably.**” Neville’s face went, if possible, **even redder** (Rowling J.K., Harry Potter and the Prisoner of Azkaban, p. 132).*

Цей приклад демонструє толерантну комунікацію розуміння стану Невіла та виражається експресивом *втішання* (*I am sure he will perform it admirably*), що полягає у спростуванні критичного зауваження та похвалі, що дозволяє йому вийти з неприємної ситуації, зберегти обличчя та уникнути приниження, яке мав на меті завдати йому Снейп.

Отже, ЕМПАТІЯ є подієвим концептом, що розгортається у часі, має динамічний характер, може концептуалізуватися у вигляді двох (послідовних) скриптів та втілюється шляхом номінації емпатії лексико-граматичними засобами вербалізації відповідних концептів та/або мовленнєвими актами психологічної підтримки:

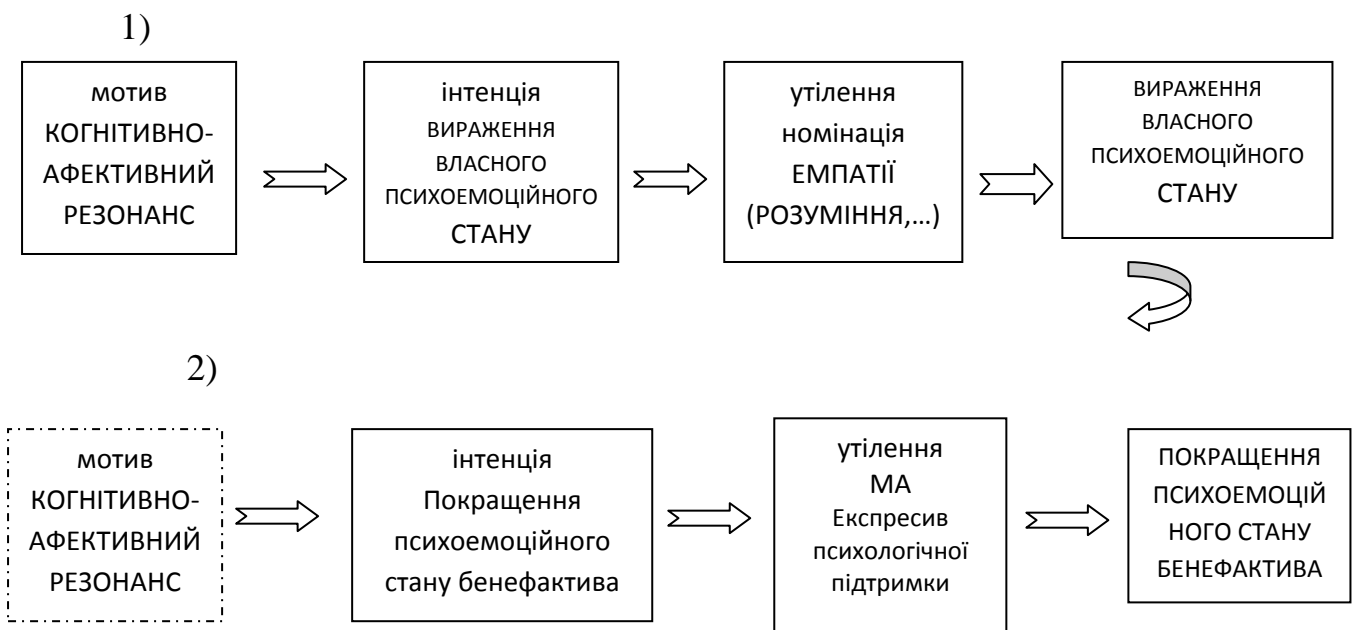

Рис. 3.5. Розгортання подієвого концепту ЕМПАТІЯ

Будучи формою психічного відображення, що базується на дії дзеркальних нейронів, концепт ЕМПАТІЯ є фоном для профілювання емпатійно маркованих та немаркованих концептів. Наприклад, ЖАЛЬ профілюється на тлі домену ЛЮДИНА, субдомену ЕМПАТІЯ (тобто людина здатна зрозуміти жаль, співчуття, розуміння лише тоді, якщо вона знайома з психікою та здатна відчувати когнітивно-афективний резонанс).

Концептуальний домен ЕМПАТІЯ, структурується двома парцелями: КОГНІТИВНОЮ, що співвідноситься з концептами РОЗУМІННЯ, ТАКТ, НЕРОЗУМІННЯ, БЕЗТАКТНІСТЬ, БУЛІНГ та АФЕКТИВНОЮ (емотивною), що корелює з концептами СПІВЧУТТЯ, ЖАЛЬ, СИМПАТІЯ, БЕЗЖАЛЬНІСТЬ, НЕМИЛОСЕРДНІСТЬ, АНТИПАТІЯ.

Концепти не існують ізольовано один від одного. Інтерконцептні зв'язки зумовлюються загальнолюдськими принципами мислення, пов'язаними з категоризацією світу в таких термінах логіки як ієрархічність-лінійність, загальне-індивідуальне, множинне-одиничне, а також кон'юнкція (x та y), та імплікація (y з витікає x). Коли концепти знаходяться у відношеннях включення чи імплікації, актуалізація одного завжди викликає актуалізацію іншого, що призводить до перетину концептів в межах дискурсивної формації, коли кожен з них зберігає власні риси та властивості [128, с 207]. Наприклад, концепт ЕМПАТІЙНЕ РОЗУМІННЯ входить до парцели КОГНІТИВНА ЕМПАТІЯ та характеризується як шлях пізнання соціуму, усвідомлення внутрішніх станів, потреб, поглядів інших людей. До когнітивних ознак, що визначають концепт, відносяться “симпатія”, “співчуття”, “толерантне ставлення” [119, с. 47]. Також, відповідно до даних аналізу (Таблиця 6, Додаток В), ЕМПАТІЙНЕ РОЗУМІННЯ відзначають “здатність”, “знання”, “розум”, “сприйняття”, які є водночас концептуальними ознаками РОЗУМІННЯ [там само]. “Симпатія” також характеризує ЖАЛЬ. Отже, концепти парцели концептуального домену ЕМПАТІЯ перетинаються як між собою, так і з парцелями пов'язаних систем. У межах концептуального

простору концепти можуть бути виділені та відмежовані один від одного лише на фоні домену ЕМПАТІЇ, частиною якого вони є (див. Рисунок 2, Додаток В).

3.2. Втілення когнітивно-афективної структури ЕМПАТІЯ в дискурсі англомовної дитячої фентезі

Концептуальний домен ЕМПАТІЯ має два виміри (парцели): КОГНІТИВНИЙ, що співвідноситься з концептами РОЗУМІННЯ, ТАКТ, НЕРОЗУМІННЯ, БЕЗТАКТНІСТЬ, та АФЕКТИВНИЙ (емотивний), що корелює з концептами СПІВЧУТТЯ, ЖАЛЬ, СИМПАТІЯ, БЕЗЖАЛЬНІСТЬ, НЕМИЛОСЕРДНІСТЬ, АНТИПАТІЯ, які відображають різний ступінь інтенсивності ознаки. Проте фактами мови є не концепти і поняття, а значення мовних знаків, що втілюють концепти. Семантичний компонент мовної системи взаємодіє зі сферою свідомості та мислення, де локалізуються ментальні явища і процеси, що пов'язують людину із зовнішнім світом [143; 144]. Мовні знаки необхідні не для існування, а для використання концепту в інформаційному обміні [170]. На мовному рівні концепти представлені лексемами-членами синонімічних рядів їхніх імен.

3.2.1. Концепти парцели КОГНІТИВНА ЕМПАТІЯ

Когнітивна емпатія пов'язана із взаєморозумінням комунікантів [159, с. 347]. Парцела КОГНІТИВНА ЕМПАТІЯ включає емпатійно марковані та немарковані концепти – представники бінарних опозицій: РОЗУМІННЯ–НЕРОЗУМІННЯ, ТАКТ–БЕЗТАКТНІСТЬ, а також –БУЛІНГ.

Концепт ЕМПАТІЯ відзначається наявністю як когнітивної, так і афективної складової. Також його характеризують активний та комунікативний компоненти. Включення до парцели КОГНІТИВНА ЕМПАТІЯ здійснюється з огляду на домінантні семи (*ability, understanding*) та протиставлення булінгу в дискурсі та міждисциплінарних дослідженнях [251].

3.2.1.1. Концепти (ЕМПАТІЙНЕ) РОЗУМІННЯ та НЕРОЗУМІННЯ.

РОЗУМІННЯ, що профілюється на фоні концептуального домену ЕМПАТІЯ, є здатністю осягати емоційний стан іншої людини, її мотиви, потреби, погляди, труднощі та успіхи на її шляху, а також почуття, пов'язані з ними [4, с. 123; 119, с. 47]. Концепт (ЕМПАТІЙНЕ) РОЗУМІННЯ/ РОЗУМІННЯ КОГОСЬ здебільшого вербалізується лексемою імені концепту, лексемами її синонімічного ряду та засобами вторинної номінації, що містять сему "розуміння". Також когнітивні ознаки концепту реалізуються за допомогою словосполучень, які мають значення "розуміння когось" чи набувають його у контексті, та модальних дієслів, що виражають припущення. Концепт РОЗУМІННЯ об'єктивується:

1) лексемою імені концепту, лексемами її синонімічного ряду, що виражають емпатійне розуміння когось чи припущення щодо розуміння намірів, вчинків, думок, емоційного стану іншої людини:

a) understand somebody

*He could hear the self-justifying note in his voice, the pleas for her to **understand why he** did not know what had happened to her sons, but –*
(Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 68)

*I know you said you wanted to go to Godric's Hollow first, Harry, and I **understand why**, but... well... shouldn't we make the Horcruxes our priority?"*
(Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 100)

Вищенаведені приклади демонструють розуміння причин, що спонукали адресанта до певних вчинків. Зокрема у другому прикладі, Герміона з розумінням ставиться до наміру Гаррі перш за все поїхати до Годрікової Долини, щоб дізнатись більше про місце, де він провів дитинство і втратив батьків. Мовний матеріал також вказує на об'єктивацію вербальних та невербальних засобів вираження оцінки ситуації, що є невід'ємною від її розуміння:

"My dad used it," said Harry. "I saw him in the Pensieve, he used it on Snape." He tried to sound casual, as though this was a throwaway comment

of no real importance, but he was not sure he had achieved the right effect; Lupin's smile was a little too understanding. (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 336)

"The Ministry's being very anti-werewolf at the moment and we thought our presence might not do you any favors." "It's fine, I understand." said Harry (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 139)

Зазначені приклади демонструють позитивну оцінку ситуації (*Lupin's smile, It's fine*) та розуміння намірів адресата.

b) think (somebody + predicative adjective, verb) та оцінка

"Everyone thinks I'm special," he said at last. "All those people in the Leaky Cauldron, Professor Quirrell, Mr. Ollivander ... but I don't know anything about magic at all. How can they expect great things?" (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 139)

"I'm going to play," he told Ron and Hermione. "If I don't, all the Slytherins will think I'm just too scared to face Snape." (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 221)

It's not exactly a secret we hate him, Dumbledore'll think we made it up to get him sacked. Filch wouldn't help us if his life depended on it, he's too friendly with Snape, and the more students get thrown out, the better, he'll think (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 247)

Think he was quite glad ter get rid of it, ter be honest." (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 223)

"She's angry about all the things I've been saying lately," thought Edmund (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia).

Ці приклади виражають розуміння стану іншої людини (*She's angry, he was quite glad*) чи розуміння припущення інших людей щодо стану адресанта та оцінки ситуації (*I'm special, I'm just too scared, the better mouso*).

c) know

*Harry couldn't think of anything to say to comfort him. **He knew** Neville, like himself, **was dreading the dawn.*** (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 244)

***Harry knew Ron and Hermione were thinking** the same as he was. If Snape had been in on protecting the Stone, it must have been easy to find out how the other teachers had guarded it.* (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 232)

Вищенаведені приклади демонструють впевненість (сема *certain* лексеми *know*) у розумінні стану інших людей.

d) (think, know +) модальними формами, що виражають припущення:

*“Ah – your father happened to leave it in my possession, and **I thought you might like it.**”* Dumbledore's eyes twinkled. *“Useful things... your father used it mainly for sneaking off to the kitchens to steal food when he was here.”* (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 299)

*Harry knew what **it must have cost him** to try and find them in the dark, to warn them.* (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 243)

*He's not serious?” he muttered to Percy. “**Must be,**” said Percy, frowning at Dumbledore* (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 127)

*...His letters were just as empty of proper news as Ron and Hermione's, but at least they contained words of caution and consolation instead of tantalizing hints: “**I know this must be frustrating for you... .**”* (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 9).

2) метафорами (UNDERSTANDING is SEEING):

***I see now you were right** all along.*

*Can't you **see how much better off he'll be,** growing up away from all that until he's ready to take it?”* (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 13)

У цих прикладах розуміння, що залучає когнітивну оцінку, конвенційно метафоризується як візуальне сприйняття.

3) виводиться з контексту:

Dumbledore now became very interested in a bird out on the windowsill (=looked away), which gave Harry time to dry his eyes on the sheet (=was upset, crying) (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 299)

У цьому прикладі, де розуміння є першою фазою активного прояву емпатії – такту, що містить діяльнісну сему (*doing: looked away*) та спрямований на покращення стану адресата (*was upset, crying*), інференція розуміння здійснюється з контексту, що зазвичай залучає (імплікує) оцінку:

Don' you worry, Harry. You'll learn fast enough. Everyone starts at the beginning at Hogwarts, you'll be just fine. Just be yerself. I know it's hard. Yeh've been singled out, an' that's always hard. But yeh'll have a great time at Hogwarts – I did – still do, 'smatter of fact. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 86)

That old chap will let us do anything we like I think he's an old dear no one's going to mind what we do (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia).

У вищенаведених прикладах розуміння станів, намірів іншої людини імплікується з контексту шляхом оцінки її характеру (*old chap, he's an old dear*) чи життєвих обставин (*Yeh've been singled out, an' that's always hard*).

Концепт НЕРОЗУМІННЯ осмислюється як відсутність емпатійного розуміння внутрішніх станів, потреб, поглядів інших людей. Тому він реалізується переважно:

1) заперечними граматичними формами відповідних дієслів репрезентантів концепту РОЗУМІННЯ:

She did not understand; she was making him feel worse, not better. (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 82)

Цей приклад демонструє відсутність емпатійного розуміння, про яке повідомляє сам адресат, коли намагання втішити за відсутності розуміння причин його негативного емоційного стану призвело до протилежних наслідків:

“There are a dozen places you might be now, Harry,” said Mr. Weasley. “He’s got no way of knowing which safe house you’re in.” “It’s not me I’m worried

for!” said Harry. *“We know that,”* said Mr. Weasley quietly. *“but it would make our efforts tonight seem rather pointless if you left.”* ‘Yer not goin’ anywhere,” growled Hagrid. *“Blimey, Harry, after all we wen’ through ter get you here?”* *“Yeah, what about my bleeding ear?”* said George, hoisting himself upon his cushions. *“I know that–”* *“Mad-Eye wouldn’t want–”* *“I KNOW!”* Harry bellowed. He felt beleaguered and blackmailed. *Did they think he did not know* what they had done for him, *didn’t they understand* that it was for precisely that reason that he wanted to go now, before they had to suffer any more on his behalf? (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 82)

2) Нерозуміння часто викликає негативну емоційну реакцію, що виражається засобами емотивності (*felt beleaguered and blackmailed*) та експресивності (еліпсис, графічні засоби, окличні речення), що демонструють вищезазначений та наступні приклади:

Really, Dumbledore, you think you can explain all this in a letter? These people will never understand him! He’ll be famous – a legend – I wouldn’t be surprised if today was known as Harry Potter Day in the future – there will be books written about Harry – every child in our world will know his name!” (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 13)

“I would not expect you to understand,” he said, and he was *not as successful at keeping anger out of his voice* as Harry had been. *“These are dangerous times, and certain measures need to be taken. You are sixteen years old –”* (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 546).

“Your mother died to save you. If there is one thing Voldemort cannot understand, it is love. He didn’t realize that love as powerful as your mother’s for you leaves its own mark. Not a scar, no visible sign... to have been loved so deeply, even though the person who loved us is gone, will give us some protection forever. It is in your very skin (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 299).

У цьому прикладі нерозуміння почуттів матері Гаррі та природи захисту, наданого материнською любов'ю призвело до поразки Волдеморта. Часто в дискурсивних контекстах нерозуміння присутні також уточнюючі запитання:

*“It’s not that,” Ron sighed again. “You... **you wouldn’t understand.**” “Fair enough,” said Harry, albeit puzzled, as he turned to open the door. “Harry!” said Ron suddenly. “What?” “Harry, I can’t stand it!” “**You can’t stand what?**” asked Harry, now starting to feel definitely alarmed. (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 392).*

3) Ще одним способом вербалізації концепту є лексичний, де НЕРОЗУМІННЯ реалізується лексемами, що містять семи нерозуміння (somehow, misunderstand, idiot):

Harry, you must have misunderstood him. Probably he was telling you something he wanted done, and you took it to mean that he wanted you –”6

*You will hear many of his Death Eaters claiming that they are in his confidence, that they alone are close to him, even **understand him.** They are **deluded.** Lord Voldemort has never had a friend, nor do I believe that he has ever wanted one. (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 277).*

*“**You don’t understand,**” said Harry, “this is important.” But Neville was clearly steeling himself to do something desperate. “I won’t let you do it,” he said, hurrying to stand in front of the portrait hole. “I’ll – I’ll fight you!”*

*“Neville,” Ron exploded, “get away from that hole and **don’t be an idiot** –” (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 272)*

Дані компонентного, текстово-інтерпретаційного та функціонально-прагматичного аналізу свідчать про те, що концепти ЕМПАТІЙНЕ РОЗУМІННЯ/ НЕРОЗУМІННЯ визначаються наявністю / відсутністю таких когнітивних ознак як “знання”, “сприйняття”, “бачення”, “оцінка”, “здатність”, “розум”, “толерантне ставлення”, “судження”, “згода”/ “незгода”.

3.2.1.2. Концепти ТАКТ і НЕТАКТОВНІСТЬ. Емпатійне розуміння дозволяє інтерпретувати мотиви та почуття іншої людини та діяти відповідно до них так, щоб не завдавати іншому дискомфорту, не ранити почуття, не засмутити. Тобто одним з активних проявів емпатійного розуміння є такт. ТАКТ пов'язаний із стратегіями ввічливості віддалення і передбачає дотримання меж особистого простору адресата та надання йому свободи дій, уникнення висловлень чи вчинків, що могли б загрожувати певному соціальному іміджу (лицю адресата) [66].

1) Концептуальними ознаками такту є “здатність”, “дія”, “уникнення образи”, “врахування почуттів адресата”. Тому ТАКТ актуалізують граматичні засоби вираження заперечення та лексичні засоби, що містять семи негативного емоційного впливу (*upset, angry, і т.д.*):

*Finally he said, “Now, **don’t be offended** or anything, but neither of you are that good at chess –” “We’re not **offended**,” said Harry quickly. “Just tell us what to do. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 232)*

2) Зважаючи на те, що негативний емоційний вплив метафоризується як завдання фізичної шкоди (*hurt, blow*), ТАКТ вербалізується конвенційним метафоричним виразом *not to hurt sb`s feelings*:

*After a couple of mouthfuls Ron had pushed his portion away, looking queasy: Harry had only **persevered** so as **not to hurt Hermione’s feelings** (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 277)*

*“Do you mind if I talk to you?”. “No,” he **said** because he **did not want to hurt her feelings**. (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 352)*

У зазначених прикладах слова чи дії (*said, persevered*) спрямовані на те, щоб не образити почуттів адресата.

3) Також такт пов’язується із здатністю не виказати таємницю чи ввічливо промовчати в потрібний момент і вербалізується виразами *to stay quiet, not to tell* та *ін.*

*“Oh, come on, Hagrid, you **might not want to tell us**, but you *do* know, you know everything that goes on round here,” ... “Well, I **don’t s’pose it could hurt ter***

tell yeh that ... let's see... he borrowed Fluffy from me... then some o' the teachers did enchantments ... (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 282)

Harry and Hermione stayed quiet, watching Ron think (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 232).

4) Такт тісно пов'язаний із ввічливістю. Тому засобами актуалізації ТАКТУ є також лексичні та граматичні засоби вербалізації ВВІЧЛИВОСТІ, зокрема лексема імені концепту та її синоніми. Проте, засобами розмежування зазначених понять виступають детермінанти емпатії (емотивність, експресивність, інтенсифікація та ін.):

"Sit down," said Harry politely, pointing at the bed. To his horror, the elf burst into tears – very noisy tears. "S-sit down!" he wailed. "Never never ever" Harry thought he heard the voices downstairs falter. "I'm sorry," he whispered, "I didn't mean to offend you or anything—" ing – "Offend Dobby!" choked the elf. "Dobby has never been asked to sit down by a wizard – like an equal –" (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 13)

Зазначений приклад демонструє небажання образити почуття іншої істоти, які Гаррі вважає гідними того, щоб з ними рахуватись як і з почуттями людини, та ввічливе поводження з ельфом-домовиком як з рівнею.

Як засіб збереження обличчя адресата, тактовні дії допомагають уникнути сорому чи неприємної ситуації:

So many students filed past the hospital wing trying to catch a glimpse of her that Madam Pomfrey took out her curtains again and placed them around Hermione's bed, to spare her the shame of being seen with a furry face " (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 227).

5) Тактовність, як вияв розуміння почуттів інших людей змушує адресатів зважувати свої вчинки, ретельно добирати слова, вагатись як вчинити, що вербалізується лексемою hesitate:

"My dear boy! Harry Potter, at my deathday party! And" – he hesitated, looking excited "do you think you could possibly mention to Sir Patrick how very frightening and impressive you find me?" "Of – of course," said Harry. Nearly

Headless Nick beamed at him – ”(Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 130).

*Still, if ever you feel the need for a little private training, don't **hesitate** to ask. Always happy to pass on my expertise to less able players... –*” (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 163)

*Harry **hesitated**. He **cast a wary eye around** the sleeping witches and wizards on the walls. Surely **it couldn't hurt if he took the hat down and tried it on again?** Just to see... just to make sure it had put him in the right House –*” (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 206)

Безтактність (нетактовність) визначається як відсутність такту. Це можуть бути дія чи вчинок, що ображають почуття інших, такі як: втручання в особисті справи, в розмову; розповсюдження пліток; нав'язливі запитання чи присутність:

*“I know who you are!” said Ron suddenly. “My brothers told me about you – you're **Nearly Headless Nick!**”*

*“I would **prefer you to call me Sir Nicholas de Mimsy** –” the ghost began **stiffly**, but sandy-haired Seamus Finnigan **interrupted**. “**Nearly Headless? How can you be nearly headless?**”*

*Sir Nicholas looked extremely miffed, as if **their little chat wasn't going at all the way he wanted** (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 282).*

Вищезазначений діалог демонструє одразу три вияви безтактності: розповсюдження пліток, що було доведено до відома адресата образливим прізвиськом (*Nearly Headless Nick*), втручання у розмову, перебивання (*interrupted*), нав'язливі запитання (*How can you be nearly headless*), на які адресат не бажає відповідати (*chat was not going at all the way he wanted*). Отже, лексико-граматичними засобами вербалізації концепту БЕЗТАКТНІСТЬ є:

1) конвенційний метафоричний вираз *to hurt sb`s feelings* та його похідні:

*Harry left to look for them, wondering where they could have got to and **feeling slightly hurt** that they **weren't interested** in whether he had his bones back or not.* ” (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 182)

*“He sounds like Percy,” said Ron, wrinkling his nose in disgust. “Prefect, Head Boy ... probably top of every class”. “You **say that** like it’s a bad thing,” said Hermione **in a slightly hurt voice*** (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 234)

2) лексичні засоби, що містять семи негативного емоційного впливу (upset, angry і т.д.), такі як *offend, interrupt*:

*Quirrell was mumbling something. Snape **interrupted** him. “Have you found out how to get past that beast of Hagrid’s yet?” “B-b-but Severus, I –* (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 226)

*“I understand, sir, of course,” said Mr. Borgin. “Let me see ... ” “Can I have that?” **interrupted** Draco, pointing at the withered hand on its cushion.* (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 51)

*Professor Binns was **looking at her in such amazement**, Harry was sure no student had ever **interrupted** him before, alive or dead... He peered at Hermione as though he had never seen a student properly before.* (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 149)

*Harry started to tell them about Colin, but Hermione **interrupted**. “We already know – we heard Professor McGonagall telling...”* (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 183)

Зазначені приклади виражають безтактне втручання у розмову (*interrupted*), що зазвичай викликає негативну реакцію (*looking at her in such amazement, peered*).

3) вирази зі значенням втручання у справи інших людей (*not to be sb’s business, meddle in, sneak around* та ін.) :

*It was a bit late to repair **the damage**, but Harry swore to himself **not to meddle in things that weren’t his business** from now on. He’d had it with **sneaking around and spying**. He felt so ashamed of himself that he went to Wood and*

offered to resign from the Quidditch team (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 245).

*What is that to do with us? Centaurs are concerned with what has been foretold! It is **not our business** to run around like donkeys after stray humans in our forest!*" (J. K. Rowling, Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 257).

4) лексеми та вирази, що виражають розповсюдження пліток (*to gossip, to talk behind somebody's back*):

*"I wish people would **stop talking behind my back!**" said Myrtle, **in a voice choked with tears**. "I do have feelings, you know, even if I am dead –" "Myrtle, no one wants **to upset** you," said Hermione. "Harry only – "* (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 100)

У цьому прикладі безтактність актуалізується як виразом *to talk behind somebody's back*, так і засобами вираження негативного емоційного впливу (*in a voice choked with tears, to upset*).

Нетактовність є активним проявом негативного полюсу емпатії (семи *doing, saying*), тому для дискурсивних контекстів нетактовності характерним є наявність:

5) лексики на позначення недоречних дій та висловлень (*to say, mention*), зокрема, лексеми *wrong* у виразах *to do, say something wrong*:

*"But it can't hurt you if someone throws something at you," said Harry, reasonably. "I mean, it'd just go right through you, wouldn't it?" He **had said the wrong thing**. Myrtle **puffed herself up and shrieked**, "Let's all throw books at Myrtle, because she can't feel it! Ten points if you can get it through her stomach! Fifty points if it goes through her head! Well, ha, ha, ha! What a lovely game, **I don't think!**"* (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 230)

*...and in the name of all wonder **don't mention the word** furrier again as long as you are within a hundred miles of his house, nor, rug, cape, tippet, muff, nor **any other such unfortunate word*** (Tolkien J. R. R., The Hobbit, Ch.7).

Інтерпретаційно-текстовий аналіз дискурсивних контекстів вказує на наявність поряд з лексико-граматичними засобами актуалізації ТАКТУ та НЕТАКТОВНОСТІ засобів вираження емотивності, експресивності, інтенсифікацію (номінації емоцій, графічні засоби вираження експресивності, еліпсис, окличні речення, прислівники-інтенсифікатори та модератори тощо).

Отже, концепти ТАКТ та БЕЗТАКТНІСТЬ характеризуються такими концептуальними ознаками як відсутність/ наявність: “втручання в чужі справи”, “втручання в особисте життя”, “пліткування”, “нав’язування власної точки зору, ідей, присутності”, “безпідставної критики”, “недоречного зауваження чи вчинку”.

3.2.1.3. Концепт БУЛІНГ. Булінг (цькування) проявляється агресивною поведінкою, залякуванням, приниженням, намаганням підпорядкувати своїм інтересам. Як в дискурсивних контекстах, так і в міждисциплінарних дослідженнях булінг протиставляється емпатії. При наявності когнітивного компоненту емпатії (здатності оцінити, прогнозувати почуття, мотиви інших людей) булінг характеризується відсутністю емоційного компоненту, тобто це знання не викликає ніякого емоційного відгуку. Відповідно до даних компонентного аналізу когнітивними ознаками булінгу є “агресія”, “залякування”, “приниження”, “поведінка”. Проте дискурсивні контексти характеризують його набагато ширше та дозволяють виявити додаткові когнітивні ознаки. Лексико-граматичними засобами вираження БУЛІНГУ є:

1) лексема імені концепту, лексеми її синонімічного ряду (*bossing, bullying, clouting*)

*For deep down inside him he liked **bossing and bullying**; and, though he was a **puny little person** who **couldn't have stood up even to Lucy**, let alone Edmund, in a fight, he knew that there are dozens of ways **to give people a bad time** if you are in your own home and they are only visitors. (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia)*

*He'd spent his life being **clouted** by Dudley, and **bullied** by Aunt Petunia and Uncle Vernon;* (Rowling J.K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 57)

Цей приклад також виявляє ще одну когнітивну ознаку булінгу “слабкість та боягузливість суб'єкта булінгу”

2) лексеми зі значенням застосування фізичної сили (*hit, punch, kick*)

*Exactly why Dudley wanted a racing bike was a mystery to Harry, as Dudley was very fat and hated exercise – unless of course it involved **punching** somebody. Dudley's **favorite punching bag** was Harry, but he couldn't often catch him.* (Rowling J.K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 32)

*He wore round glasses held together with a lot of Scotch tape because **of all the times Dudley had punched him on the nose.*** (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 20)

*...if he was really a wizard, why hadn't they been turned into warty toads **every time they'd tried to lock him in his cupboard?** If he'd once defeated the greatest sorcerer in the world, how come Dudley had **always been able to kick him around like a football?*** (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 57)

*He at once decided to get into it himself - not because he thought it a particularly good place to hide but because he wanted **to go on teasing her** about her imaginary country* (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia).

У вищезазначених прикладах виявляється “систематичність”, “постійність” булінгу (*favorite, all the times, as usual, every time, always*).

3) лексема *gang*, що імплікує ознаку “організованість”

*Dudley's **gang** had been **chasing** him **as usual** when, as much to Harry's surprise as anyone else's, there he was sitting on the chimney.* (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 37)

Everybody knew** that Dudley's gang hated that odd Harry Potter in his baggy old clothes and broken glasses, and **nobody liked to disagree** with Dudley's **gang. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 42)

Публічність (*surrounding watchers laughed, everybody knew*) та організованість булінгу також виявляється у таких прикладах:

The rest of them were all quite happy to join in Dudley's favorite sport: Harry Hunting. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 43)

He was usually the one who held people's arms behind their backs while Dudley hit them. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 35)

Many of the surrounding watchers laughed, Sirius and Wormtail included, but Lupin, still apparently intent on his book, didn't, and neither did Lily. ... "But you're just an arrogant, bullying toerag, Potter. Leave him alone."

(Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 647)

Цей приклад також виявляє когнітивну ознаку булінгу щодо суб'єкта (*arrogant, spoiled, pampered*), яка доповнюється (*the biggest and stupidest of the lot*) у таких контекстах:

Harry was glad school was over, but there was no escaping Dudley's gang, who visited the house every single day. Piers, Dennis, Malcolm, and Gordon were all big and stupid, but as Dudley was the biggest and stupidest of the lot, he was the leader. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 31)

What would spoiled, pampered, bullying Dudley have been forced to hear?

Malfoy was being absolutely foul to a first year back there, I swear I'm going to report him, he's only had his badge three minutes and he's using it to bully people worse than ever ... (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 197)

Останній з вищезазначених прикладів характеризує суб'єкта як такого, що використовує владу для булінгу.

Булінг викликає негативну реакцію (*upset or angry*) та є несправедливою поведінкою, що заслуговує помсти (*he got his revenge*):

... when he, Harry, had been upset or angry ... chased by Dudley's gang, and the very last time Dudley had hit him, hadn't he got his revenge, without even

realizing he was doing it? Hadn't he set a boa constrictor on him?
(Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 58)

Відповідно, концептуальними ознаками об'єкта булінгу є соціальна підпорядкованість та фізична неспроможність дати відсіч:

"They were all bullyin' him, Hermione, 'cause he's so small!" said Hagrid.
(Rowling J. K. Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 691)

Отже, як свідчить когнітивно-дискурсивна інтерпретація контекстів, когнітивними ознаками булінгу є “погіршення емоційного стану адресата”, “несправедливість”, “публічність”, “систематичність”, “організованість”, “використання соціальної чи фізичної переваги”, “зверхність, зіпсованість суб'єкта”, “агресія”, “залякування”, “приниження”, “поведінка”.

3.2.2. Концепти парцели АФЕКТИВНА ЕМПАТІЯ

Афективна (емотивна) емпатія пов'язана із емоційною реакцією на досвід інших. Парцела АФЕКТИВНА ЕМПАТІЯ включає емпатійно (афективно) марковані та немарковані концепти – представники бінарних опозицій: СИМПАТІЯ–АНТИПАТІЯ, ЖАЛЬ–БЕЗЖАЛЬНІСТЬ, СПІВЧУТТЯ–НЕМИЛОСЕРДНІСТЬ.

Парцела АФЕКТИВНА ЕМПАТІЯ відзначається наявністю як когнітивної, так і афективної складової, бо розуміння є першою фазою та невід'ємним компонентом емпатійно маркованих та немаркованих концептів. Також її характеризують активний та комунікативний компоненти. Включення до парцели АФЕКТИВНА ЕМПАТІЯ здійснюється з огляду на домінантні семи (*feeling, sympathy*).

3.2.2.1. Концепти СИМПАТІЯ та АНТИПАТІЯ. Симпатія визначається як почуття емоційної прихильності, доброзичливості, уподобання. Когнітивними ознаками концепту СИМПАТІЯ є “почуття”, “розуміння”, “підтримка”, “доброзичливість”, “уподобання”. Відповідно, лексико-граматичними засобами вираження СИМПАТІЇ є:

1) лексема імені концепту (*sympathy*) та її синоніми:

*And with a surge of sympathy for his godfather, Harry thought that Sirius was probably the only person he knew **who could really understand** how he felt at the moment, because **Sirius was in the same situation*** (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 300)

*Unless you wish to poison Potter – and I assure you I would have **the greatest sympathy with you if you did** – I cannot help you* (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 745).

Зазначені приклади виявляють такі додаткові концептуальні ознаки симпатії як “зумовленість схожістю інтересів чи життєвих обставин” (*who could really understand, because Sirius was in the same situation*), “зумовленість спільними мотивами” (*Unless you wish to poison Potter*).

*“Er – how are you, Professor?” said Ron, sounding slightly guilty. It had been Ron’s malfunctioning wand that had damaged Professor Lockhart’s memory so badly that he had landed here in the first place, though, as Lockhart **had been attempting to permanently wipe Harry and Ron’s memories** at the time, Harry’s sympathy was **limited**.* (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 509)

Цей приклад виявляє залежність симпатії (*sympathy was limited*) від ставлення об’єкта симпатії до адресата (*had been attempting to permanently wipe Harry and Ron’s memories*):

Цікаво, що матеріал дослідження вказує на малу кількість прикладів актуалізації симпатії лексемою *like*, наступний приклад є одним з небагатьох:

*She **liked** me best* (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 565).

2) лексичні засоби, що містять семи позитивної оцінки (*good, attractive, і т.д.*), такими як *good, charming, wonderful*

*I know, I know – it’s not quite as good as **winning Witch Weekly’s Most Charming-Smile Award** five times in a row, as I have – but it’s a start, Harry, it’s a start.”* (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 91)

*An ugly scar, souvenir of a tragic past, disfigures the otherwise **charming face** of Harry Potter, whose eyes – (Rowling J. K. Harry Potter and the Goblet of Fire, c. 308)*

*“...and this **charming** young lady tells me she knows you!” Slughorn finished (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 143).*

*“Now, now, Viktor!” said Karkaroff with a laugh that didn’t reach his cold eyes, “don’t go giving away anything else, now, or your **charming** friend will know exactly where to find us!” (Rowling J. K., Harry Potter and the Goblet of Fire, p. 417)*

*“... but Miss Hermione Granger **knew** my secret ambition is to rid the world of evil and market my own range of hair-care potions – **good girl!** (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 173)*

*“Nothing,” said Ron, hastily looking away from the bar, but Harry knew he was trying to catch the eye of the curvy and **attractive** barmaid, Madam Rosmerta, for whom **he had long nursed a soft spot.***

Рисами, що зазвичай викликають симпатію та дозволяють позитивно характеризувати людей (*charming, attractive, good*), є “ввічливість”, “допитливість”, “розум”, “талант”, “зовнішня привабливість”, “хоробрість”, що виражаються прикметниками з семами суб’єктивної позитивної оцінки (*bright, talented, good-looking, polite, quiet, brave, smart*):

*“Lily Evans. **One of the brightest** I ever taught. Vivacious, you know. **Charming girl...**” (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 70).*

*As an unusually **talented and very good-looking** orphan, he naturally drew attention and **sympathy** from the staff almost from the moment of his arrival. He seemed **polite, quiet, and thirsty for knowledge.** Nearly all were most **favorably impressed** by him (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 360–439).*

*“You wonderful boy. You **brave, brave man.**” (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 674).*

“... everyone thinks *he’s so smart, wonderful Potter* with his scar and his broomstick –

She was not tearful; that was one of the many wonderful things about Ginny, she was rarely weepy (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 674).

Відповідно негативні риси характеру, які здатні викликати антипатію, ретельно приховуються (*careful never to reveal*):

He was careful never to reveal as much again, but he could not take back what he had let slip in his excitement, nor what Mrs. Cole had confided in me. However, he had the sense never to try and charm me as he charmed so many of my colleagues (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 360–361).

Симпатія також передбачає емоційну залученість до почуттів іншої людини, погодження з її поглядами та переконаннями, захист її позиції:

“If Harry had wanted deboning he would have asked.” “Anyone can make a mistake,” said Hermione. “And it doesn’t hurt anymore, does it, Harry?” (Rowling J. K., Harry Potter and the Chamber of Secrets, p. 173)

Отже, дискурсивні контексти доповнюють концепт СИМПАТІЯ такими ознаками як “зумовленість схожістю інтересів чи життєвих обставин”, “зумовленість ставленням об’єкта симпатії до адресанта”, “зумовленість спільними мотивами”, “згода із поглядами та переконаннями об’єкта симпатії”, “захист його позиції”, “висловлення оцінного ставлення”.

Антипатія є почуттям, протилежним до симпатії, та відповідно характеризується *неприятню, недоброзичливістю, емоційним неприйняттям*. Концептуальними ознаками АНТИПАТІЇ є “почуття”, “протиставлення”, “неприятнь”, “недоброзичливість”. На лексико-граматичному рівні АНТИПАТІЯ виражається:

- 1) заперечними граматичними формами + лексичними засобами, що містять семи позитивної оцінки (good, attractive, і т.д.), напр., *good, charming, wonderful*

*“I’m just trying to show you they’re **not as wonderful** as everyone seems to think they are.” (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 674).*

*Not everyone thought he was so wonderful, you know—he **trod on an awful lot of important toes** (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 674).*

Зазначені приклади вказують на те, що антипатія пов’язується з відсутністю відповідних позитивних рис. Останній з вищенаведених прикладів актуалізує ще одну когнітивну ознаку – “втручання в справи інших (особливо впливових) людей може спричинити антипатію”.

2) лексемами синонімів імені концепту, що передають різний ступінь інтенсивності ознаки (*dislike, hate, loath, detest*)

*It’s not exactly a secret we **hate** him, Dumbledore’ll think we made it up to get him sacked (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 247).*

*“He hated my dad like he **hated** Sirius! Haven’t you noticed, Professor, how **the people Snape hates tend to end up dead?**” (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 549).*

*“But Snape always seemed to **hate me so much.**” “Oh, he does,” said Quirrell casually, “heavens, yes. He was at Hogwarts with your father, didn’t you know? They **loathed each other.** But he never wanted you dead (Rowling J.K. Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 300).*

*Snape didn’t **dislike** Harry – he **hated** him (Rowling J. K. Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 136).*

*The students all **hated** him, and it was **the dearest ambition of many to give Mrs. Norris a good kick** (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 133)*

*“Well, they **did** rather **detest each other.** Not unlike yourself and Mr. Malfoy. And then, your father **did something Snape could never forgive**” (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 300)*

Останній з прикладів актуалізує додаткові когнітивні ознаки антипатії – “спричиненість негативним вчинком об’єкта антипатії”, “нездатність пробачити”.

Вищенаведені приклади демонструють різний ступінь емоційного неприйняття та ворожості. Крайнім виявом такої недобррозичливості є ненависть, що може навіть виявлятися у бажанні звільнення з роботи, добрячого штурхана (*to give Mrs. Norris a good kick*) чи навіть фізичного знищення об’єкта глибокої антипатії. Зважаючи на відсутність сем, що вказують на активність у визначеннях номінацій антипатії (*doing, saying*), відносимо антипатію до пасивних проявів, що характеризується відсутністю афективної емпатії та не виражається наміром нашкодити адресату. Дискурсивні контексти доповнюють концепт такими ознаками, як: “спричиненість негативним вчинком об’єкта антипатії” та “нездатність пробачити”.

3.2.2.2. Концепти СПІВЧУТТЯ та НЕМИЛОСЕРДНІСТЬ. Співчуття визначається як вираження жалю та співпереживання людині, що пережила несприятливу подію або стан [93]. Важливою концептуальною ознакою співчуття є “викликаність несприятливою подією”. Ця ознака дозволяє виділити співчуття у дискурсивних контекстах, розмежовуючи його, наприклад, із симпатією, що можуть виражатись тою самою лексемою “*sympathy*”. Відмінністю актуалізації співчуття та симпатії у дискурсивному контексті є одночасна актуалізація засобів вираження позитивної оцінки (характерно для симпатії), та засобів опису несприятливої ситуації (характерно для співчуття). Отже, концепт СПІВЧУТТЯ вербалізується:

1) лексемою *sympathy* + описом несприятливих обставин:

... *they couldn't possibly ignore a dementor attack. He'd probably wake up tomorrow to three fat letters full of sympathy and plans for his immediate removal to the Burrow.* (Rowling J. K., *Harry Potter and the Order of Phoenix*, p. 43)

*I believe that his **early losses** endowed him with great humanity and **sympathy*** (Rowling J. K., *Harry Potter and the Deathly Hallows*, p. 20).

2) лексемою *poor* + прояв допомоги

“Oh, Mom, can I go on the train and see him, Mom, oh please.” “**You’ve already seen him**, Ginny, and **the poor boy** isn’t something you goggle at in a zoo.” (Rowling J. K., *Harry Potter and the Sorcerer’s Stone*, p. 97)

3) лексемою *mercy*

*...and you’re in my power I’m the one with the wand...You’re at my **mercy**...* “No, Draco,” said Dumbledore quietly. “It is my **mercy**, and not yours, that matters now.” (Rowling J. K., *Harry Potter and the Half-Blood Prince*, p. 592).

Лексема *mercy* у цьому прикладі описує співчуття та милосердя Дамблдора, який, помираючи від смертельної отрути, не хотів, щоб Драко занапастив себе вбивством та передчасно пішов з життя від руки Снейпа.

Відповідно до даних компонентного аналізу концептуальною ознакою співчуття є бажання допомогти (сема *desire to help*). Зазначені приклади демонструють реалізацію цього бажання у вигляді поради (*You’ll have to hide longer*), забороні турбувати Гаррі нав’язливою увагою в його перший день у школі (*You’ve already seen him*).

4) контекстом

*He ran headfirst at the wall: Harry, who **had some experience of Dobby’s habits of self-punishment, made to seize him**, but Dobby merely bounced off the stone, cushioned by his eight hats. Hermione and a few of the other girls let out **squeaks of fear and sympathy**. “**What’s happened, Dobby?**” Harry asked, **grabbing the elf’s tiny arm and holding him away from anything with which he might seek to hurt himself** (Rowling J. K., *Harry Potter and the Order of Phoenix*, p. 607)*

Містячи семи (*doing, saying*), співчуття є активним проявом емпатії, тому завжди передбачає дію чи комунікацію, спрямовану на покращення стану об’єкта співчуття. Вищезазначений приклад демонструє розуміння причин

поведінки Доби (*had some experience of Dobby's habits*) та прагнення його вберегти від самопокарання (*made to seize him, grabbing the elf's tiny arm, holding him away*).

Відсутність співчуття, милосердя характеризує концепт НЕМИЛОСЕРДНІСТЬ, який актуалізують:

1) лексема імені концепту, її синоніми (*mercilessness, meanness*)

*....and the giant blond Death Eater on the floor, screaming and writhing, and a slighter figure standing over him, wand outstretched, while Harry spoke in a high, cold, **merciless voice**. "More, Rowle, or **shall we end it and feed you to Nagini?**" (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 174).*

*They had hoped that Goyle, who was almost as stupid as he was **mean**, might be thrown out... (Rowling J.K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 507)*

Предикативний прикметник *mean* у цьому прикладі характеризує відсутність співчуття у Гойла, що завжди цькував дітей у школі.

2) номінації співчуття та милосердя (*mercy, care*) + лексичні чи граматичні засоби вираження заперечення

*"Not Harry! **Please... have mercy...have mercy... Not Harry! Not Harry! Please—I'll do anything—**" "Stand aside. Stand aside, girl!" He **could have forced her away from the crib, but it seemed more prudent to finish them all**. The green light flashed around the room and she dropped like her husband (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 344).*

*The Beaters on both sides were acting **without mercy**: Volkov and Vulchanov in particular seemed **not to care** whether their clubs made contact with Bludger or human as **they swung them violently through the air** (Rowling J. K., Harry Potter and the Goblet of Fire, p. 111).*

***Could you not ask for mercy for the mother, in exchange for the son?" "I have—I have asked him—"** "You disgust me," said Dumbledore, and Harry had never heard so much contempt in his voice...Snape seemed to shrink a*

little, “You do not care, then, about the deaths of her husband and child? They can die, as long as you have what you want? (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 677).

Вищенаведені приклади також актуалізують “байдужість” (*not to care*) як концептуальну ознаку немилосердності.

3) контекст

Would you believe that I'm the sort of Faun to meet a poor innocent child in the wood, one that had never done me any harm, and pretend to be friendly with it, and invite it home to my cave, all for the sake of lulling it asleep and then handing it over to the White Witch?” (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia)

Could you not ask for mercy for the mother, in exchange for the son?” “I have—I have asked him—” “You disgust me,” said Dumbledore, and Harry had never heard so much contempt in his voice...Snape seemed to shrink a little, “You do not care, then, about the deaths of her husband and child? They can die, as long as you have what you want? (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 677).

Концептуальними ознаками, що інферуються з контексту, є “відсутність причин вияву” (*had never done me any harm*) та “суспільна неприйнятність”, що актуалізується засудженням (*so much contempt in his voice, disgust*).

3.2.2.3. Концепти ЖАЛЬ і БЕЗЖАЛЬНІСТЬ. Жаль визначається відчуття, що інший у складній ситуації і самостійно не може з неї виплутатися [183, с. 8]. На відміну від співчуття, яке передбачає бажання допомогти та покращити ситуацію, в якій перебуває адресат, жаль є пасивним проявом емпатії, домінуючими семами якого є *sorrow* та *disappointment*. Відповідно жаль характеризується як важкий настрій через чиюсь невдачу: сум, розчарування, переживання.

Лексико-граматичними засобами вербалізації концепту ЖАЛЬ є:

1) номінації імені концепту (*pity*)

Ron **attempted to do** his up back-to-front for several minutes before Alicia took **pity** on him. (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 404)

Hermione looked at the pair of them with an almost **pitying** expression on her face. “**Don’t you understand how Cho’s feeling** at the moment?” she asked. “No,” said Harry and Ron together (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 459).

“How come people hide your stuff?” he asked her, frowning. ... “I think they **think I’m a bit odd**, you know. Some **people call me ‘Loony’ Lovegood**, actually.” Harry looked at her and the new feeling of **pity** intensified rather painfully. (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 459)

У наведених прикладах основними причинами, що викликають жаль, виступають нерозуміння та невдача (*it didn’t work*). Також жаль виникає до жертв несправедливого поводження чи булінгу (*they think I’m a bit odd, people call me ‘Loony’ Lovegood*).

“Never try to understand the students. They hate it. **They would much rather be tragically misunderstood**, wallow in **self-pity**, stew in their own – “ (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 823)

У зазначених прикладах вербалізується жаль (*pity, self-pity, pitying*) та актуалізується додаткова когнітивна ознака – спрямованість на себе, а не на іншу людину, тобто “схильність жаліти себе” (*self-pity*).

2) лексема *poor*

“Is he always that nervous?” “Oh, yeah. **Poor bloke**. Brilliant mind. He was fine while he was studyin’ outta books but then he took a year off ter get some firsthand experience. (Rowling J.K. Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, 70)
Poor, blundering Neville – Harry knew what it must have cost him to try and find them in the dark, to warn them. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 243)

“S-s-sorry,” **sobbed** Hagrid, taking out a large, spotted handkerchief and burying his face in it. “But I c-c-can’t stand it – Lily an’ James dead – an’

poor little Harry off ter live with Muggles –” (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 15)

Конвенційні вирази *poor little*, *poor old* виражають жаль та оцінку ситуації як несприятливої для адресата.

3) лексема *sorry* + детермінанти емпатії

“Did you... was there any sign of...did you hear anything about your ...your...mother while you were there?” Hagrid’s unobscured eye rested upon her, and Hermione looked rather scared. “I’m sorry... I... forget it –” “Dead,” Hagrid grunted. “Died years ago. They told me.” “Oh... I’m ... I’m really sorry,” said Hermione in a very small voice. (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 434)

У цих прикладах на емпатійний жаль вказують засоби реалізації детермінант емпатії: інтенсифікатори (*really*), еліпсис, повтори та паравербальні засоби (*a very small voice*).

4) лексема *remorse*, *regret*

I give this information as a sign that I fully and totally renounce him, and am filled with a remorse so deep I can barely –” (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 453)

St. Mungo’s deeply regrets the death of Mr. Bode, whose health was improving steadily prior to this tragic accident. (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 546)

Now Lupin’s tortured white face seemed to swim in the air before him. He felt a sickening surge of remorse (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 215).

Емпатійний жаль, викликаний жахливими наслідками неправильного вчинку чи втратою, вербалізують лексеми *remorse*, *regret*, які актуалізують семи *sad*, *guilty*, *do the wrong thing*.

Безжальність пов’язана з відсутністю афективної емпатії. Концепт БЕЗЖАЛЬНІСТЬ актуалізують такі ознаки як “відсутність жалю”, “жорстокість”. Відповідно він вербалізується:

1) лексемою імені концепту, її синонімами (*pitiless, cruel, spiteful*):
"The green rings draw you back." "But Polly hasn't got a green ring." "No," said Uncle Andrew with a cruel smile. "Then she can't get back," shouted Digory. "And it's exactly the same as if you'd murdered her." (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia)

Cruel, pitiless boy! You would let your own Mother die rather than -
 (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia)

... Edmund could be spiteful, and on this occasion he was spiteful.

(Lewis C. S., The Chronicles of Narnia)

2) номінаціями жалю та граматичними засобами вираження заперечення
Mr. Crouch stared back, his face somehow sharpened... There was no pity in his gaze (Rowling J. K., Harry Potter and the Goblet of Fire, p. 138).

"Utterly miserable as Gollum sounded, Bilbo could not find much pity in his heart, and he had a feeling that anything Gollum wanted so much could hardly be something good. (Tolkien J. R. R., The Hobbit, p. 61)

Цей приклад ілюструє безжальність як відсутність жалю (no pity).

3) лексемою *remorse* та граматичними засобами вираження заперечення
Though he had shown no hint of remorse, it was possible that he felt sorry for how he had behaved before and was resolved to turn over a fresh leaf
 (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 360–361)

Зазначений приклад актуалізує “відсутність розкаяння”.

Отже, когнітивними ознаками, що виявляються у дискурсивних контекстах безжальності як емпатійно немаркованого прояву є “відсутність розкаяння”, “відсутність жалю”, “жорстокість”.

3.2.3. Образно-ціннісні складники концептів: метафорична категоризація ЕМПАТІЇ

Образно-ціннісний модус концепту описується на підставі визначення корелятивів конвенційних та образних метафор, що становлять його підґрунтя. Чуттєвий образ в структурі концепту базується на сенсорній, переважно

візуальній основі як результат безпосереднього чи опосередкованого чуттєвого досвіду. Цей конкретно-чуттєвий чи узагальнено-чуттєвий образ об'єкту може проявлятися на рівні одиничного, чи на рівні всього класу сутностей [116, с. 59].

Тому компонент парцели КОГНІТИВНА ЕМПАТІЯ – РОЗУМІННЯ, конвенційно метафоризується як візуальне сприйняття: **UNDERSTANDING IS SEEING:**

Can't you see how much better off he'll be, growing up away from all that until he's ready to take it? (Rowling J. K., Harry Potter and The Sorcerer's Stone, p.13)

"I'm very sorry, Mr Tumnus," said Lucy. "But please let me go home." "Of course I will," said the Faun. "Of course I've got to. I see that now. I hadn't known what Humans were like before I met you". (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia).

He was keen to make his intentions perfectly clear (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 311).

I thought I made it clear to you how very important that memory is (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 428).

У наведених прикладах розуміння виражається метафорично – те, що легко побачити, легко зрозуміти (*clear, see*) [228, с. 126].

Через втілене пізнання емоційний вплив метафоризується як фізичний контакт [228, с. 127] **EMOTIONAL EFFECT IS PHYSICAL CONTACT:**

"How touching... " it hissed. "I always value bravery" (Rowling J. K., Harry Potter and The Sorcerer's Stone, p. 294)

"But this is touching, Severus," said Dumbledore seriously. "Have you grown to care for the boy, after all?" (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, с. 687)

Ці приклади ілюструють як те, що справляє емоційний вплив, розчулює, виражається як буквальный дотик – *touching*.

Тоді як негативний емоційний вплив метафоризується як завдання фізичної шкоди:

*Harry could see her struggling for something **hurtful to say** (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 668).*

*Harry glanced down and felt another **dull blow to his stomach**: Colin Creevey, though underage, must have sneaked back just as Malfoy, Crabbe, and Goyle had done. He was tiny in death. (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 694).*

У прикладі негативне і тяжке емоційне співпереживання метафоризується як удар – **dull blow to his stomach**.

Прояви емпатії є різноманітними за структурою емпатійного процесу. Згідно з класифікацією процесу емпатії, запропонованою Г. Баретт-Леннардом [8, с. 1], деякі з них – розуміння, симпатія, жаль тощо – проходять тільки першу фазу емпатії – сприйняття та резонанс. Такі прояви відносимо до пасивного типу. Прояви активного типу містять у своїх визначеннях семи *doing, saying, sharing*.

*After a couple of mouthfuls Ron had pushed his portion away, looking queasy: Harry had only persevered so **as not to hurt Hermione's feelings** (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 277)*

*“Do you mind if I talk to you?” “No,” he said because he did not want **to hurt her feelings**. (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 352)*

У прикладах виражається такт – тактовні слова чи дії (*said, persevered*), спрямовані на зменшення негативного емоційного впливу.

Відсутність емпатії, байдужість осмислюється відповідно до температурних метафор:

INDIFFERENCE IS COLD

*He would have happily exchanged the dream Ron for the real one, who was not only **cold-shouldering** Ginny and Dean, but also treating a hurt and*

bewildered Hermione with an icy, sneering indifference. (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 290)

Зважаючи на те, що основоположною метафорою для емоцій та емоційних станів є ЕМОЦІЇ – це СИЛИ та відповідно до теорії детермінант емпатії, ЕМПАТІЯ – це СИЛА: “А, знаючи, що відчуває В, *виражає свої відчуття*, щоб розділити переживання В (експресивний компонент), А хоче виразити те, що він відчуває, *оскільки намагається змінити настрій В* (інтенсивний компонент)” [150]. У термінах силової взаємодії модель емпатії описується таким чином:

1) розуміння (не) викликає активну емпатію в А 2) емпатія (не) веде до певної реакції в А;

1) реакція (не) викликає емоцію в В 2) емоція (не) веде до певної реакції в В.

Емпатія – це сила, яка допомагає позбутися душевного тягаря:

EMPATHY IS POWER TO FREE FROM BURDEN

That took a great weight off his mind. (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia)

Негативні емоційні стани метафоризуються як **рани**:

But I forgot – another old man’s mistake – that some wounds run too deep for the healing. I thought Professor Snape could overcome his feelings about your father I was wrong. (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 833)

“Very well”, said Professor Trelawney, in a deeply wounded voice. “If you will not banish the usurping nag, so be it...” (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, c. 426)

Полегшення важкого емоційного стану внаслідок емпатійного співчуття, розуміння і т. п., осмислюється як ліки. Отже, емпатія – це сила, яка зцілює:

EMPATHY IS MEDICINE

“I’m not laughing”, said Harry. Ron blinked. “It’s a brilliant idea! It’d be really cool if you got on the team! I’ve never seen you play Keeper, are you

good?” “I’m not bad”, said Ron, who looked **immensely relieved at Harry’s reaction**. (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 272)

He was the only judge who had not left the table; the only judge not showing signs of pleasure and **relief** that Harry, Ron, and Fleur’s sister had got back safely. (Rowling J. K., Harry Potter and the Goblet of Fire, p. 504)

Once or twice, Sirius made a noise as though about to say something, his hand still tight on Harry’s shoulder, but Dumbledore raised his hand to stop him, and Harry was glad of this, because it was easier to keep going now he had started. It was even a **relief**; he felt almost as though **something poisonous were being extracted from him**. It was costing him every bit of determination he had to keep talking, yet he sensed that once he had finished, **he would feel better**. (Rowling J. K., Harry Potter and the Goblet of Fire, p. 695)

Приклади демонструють емпатійне розуміння, бажання вислухати та допомогти, де компоненти *relief, something poisonous were being extracted from, feel better* вказують на актуалізацію значення *medicine* як ‘*the way to make you happy*’, що знаходиться на периферії терміноконцепту MEDICINE [134, с. 132]. У прикладі відчуття емоційного полегшення (*relief*) від емпатійного розуміння, що виражається в усвідомленні необхідності адресанта виговоритися та розповісти про свій біль (*keep talking, feel better*), применшується прислівником *almost as though*. Цей модератор вказує на неможливість повного позбавлення від наслідків негативного впливу, що порівнюється з отрутою.

Зважаючи на те, що фоном значення емпатії є концептуальний комплекс високого рівня складності (*medicine*), що виступає контекстом для визначення поняттєвої специфіки домену, та базові домени сенсорних відчуттів, відносимо ЕМПАТІЮ до небазових доменів.

Позитивні емоції та настрої осмислюються відповідно до просторових метафор UP–DOWN (GOOD IS UP, BAD IS DOWN) [228, с. 128]:

Harry’s mind was racing and his **spirits were low**. (Rowling J. K., Harry Potter and The Sorcerer’s Stone., p. 139)

*Harry threw himself into a chair beside Ron, his **high spirits** ebbing away.*

(Rowling J. K., Harry Potter and The Prisoner of Azkaban, p. 139)

*I knew a little girl - but I'd better not tell you that story. It might **lower your spirits**, and that's a thing I never do.* (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia)

Відповідно, підбадьорення – це “підняття” настрою, сила, що зумовлює рух вгору – **EMPATHY IS POWER TO RAISE SPIRIT:**

*“And how much is Professor Dumbledore paying you, Winky?” Hermione asked kindly. If she had thought this would **cheer up** Winky, she was wildly mistaken.* (Rowling J. K., Harry Potter and the Goblet of Fire, p. 739)

*“She’s unhappy!” said Hermione, exasperated. “Why don’t you try and **cheer her up** instead of covering her up?”* (Rowling J. K., Harry Potter and the Goblet of Fire, p. 538)

*“This is the worst I’ve ever felt in my life”. “Join the club”, said Harry bitterly. “Well”, said Hermione, her voice trembling slightly. “I can think of one thing that might **cheer you both up**”.* (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 419)

*“Very nice, dear”, said Neville’s grandmother in a falsely **cheery** voice, patting his mother on the shoulder.* (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 514)

Важкий емоційний стан осмислюється як тягар:

*It was with a **heavy heart** that Harry packed his trunk up in the dormitory on the night before his return to Privet Drive.* (Rowling J. K., Harry Potter and the Goblet of Fire, p. 720)

Серце метафоризується як вмістилище емоцій та почуттів. Тому у цьому прикладі погіршення емоційного стану осмислюється як рух серця вниз:

*Harry’s **heart sank right back past its usual spot and settled somewhere around his navel.** He ought to have known. She wanted to talk about Cedric.* (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 561)

Наявність серця “на місці” вказує на доброту та високу здатність до емпатії:

“Really upset, she was, when Black nearly stabbed yeh, Ron. She’s got her heart in the right place, Hermione has, an’ you two not talkin’ to her –“ (Rowling J. K., Harry Potter and The Prisoner of Azkaban, p. 274)

“I would trust Hagrid with my life,” said Dumbledore. “I’m not saying his heart isn’t in the right place” ... (Rowling J. K., Harry Potter and The Sorcerer’s Stone, p. 14)

У прикладах співчуття виражається наявністю прикметника *upset* та виразу *heart in the right place*.

Компоненти *relief* та *relieve* актуалізують значення одразу трьох концептуальних метафор активних типів емпатії (EMPATHY IS MEDICINE, EMPATHY IS POWER TO FREE FROM BURDEN, EMPATHY IS POWER TO RAISE SPIRIT), що засвідчують компонентний та етимологічний аналізи. Як у сучасній англійській мові, так і на кожному етапі деривації актуалізуються значення: “alleviate pain; afford comfort; diminish the pressure of, take heart, cheer up” (late 14c.); from Old French relever “to raise, relieve” (11c.) from Latin relevare “to raise, alleviate, lift up, free from a burden” [281].

У рамках образу формуються операційні підструктури, за допомогою яких здійснюється класифікація, ідентифікація тощо. Ними можуть виступати пропозиційні моделі, схемні образи тощо [116, с. 59]. На основі аналізу когнітивних метафор, виявлених у тексті, можна побудувати таку когнітивну модель процесу емпатії, що базується на схемному образі ШЛЯХ (Рис. 3.5.):

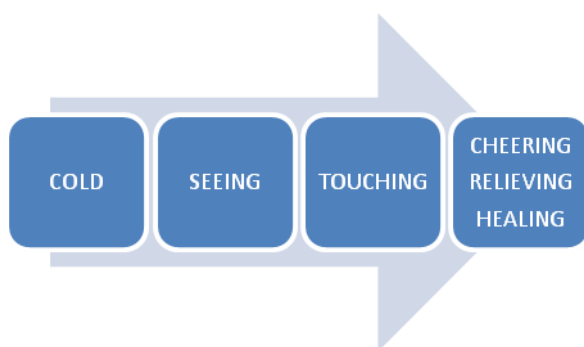

Рис. 3.6. Когнітивна модель процесу емпатії

Усі фази процесу емпатії послідовні та взаємообумовлені: емоційне співпереживання неможливе без попереднього когнітивного сприйняття.

Когнітивна метафора є важливим засобом вербалізації емпатії в англomовній дитячій прозі фентезі. Когнітивні компоненти емпатії – розуміння емоцій, думок, намірів та мотивів інших людей – метафоризуються як візуальне сприйняття (UNDERSTANDING IS SEEING). Емоційний вплив (EMOTIONAL EFFECT) осмислюється як фізичний контакт (PHYSICAL CONTACT). Якщо цей емоційний вплив негативний, то цей контакт може завдавати шкоди (*hurtful, blow*), ранити. Образно-ціннісний складник ЕМПАТІЇ осмислюється як сила, ліки, звільнення від тягаря, підняття настрою (EMPATHY IS MEDICINE, EMPATHY IS POWER TO FREE FROM BURDEN, EMPATHY IS POWER TO RAISE SPIRIT). Образність метафоричних конструкцій сприяє реалізації певної моделі ситуації шляхом актуалізації концептів, які належать до різних сфер і слугує когнітивним інструментом, за допомогою якого в концептуальній системі позначається інформація.

ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ

1. Логічне поняття (інтенціонал) ЕМПАТІЇ містить такі ознаки як почуття (*feeling*) та когнітивна здатність (*ability*), комунікація (*saying, sharing*), діяльність (*doing*).
2. Концептуальний домен ЕМПАТІЯ має два виміри (парцели): КОГНІТИВНИЙ, що співвідноситься з концептами РОЗУМІННЯ, ТАКТ, НЕРОЗУМІННЯ, БЕЗТАКТНІСТЬ, БУЛІНГ, та АФЕКТИВНИЙ (емотивний), що корелює з концептами СПІВЧУТТЯ, ЖАЛЬ, СИМПАТІЯ, БЕЗЖАЛЬНІСТЬ, НЕМИЛОСЕРДНІСТЬ, АНТИПАТІЯ, які відображають різний ступінь інтенсивності ознаки. На мовному рівні ці виміри представлені лексемами-членами синонімічних рядів імен відповідних концептів.

3. Структуризаційний модус емпатії представляють схемні образи ШКАЛА (SCALE) та ВЕРХ-НИЗ (UP-DOWN). Позитивний вектор градаційної шкали осмислюється як рух вгору від байдужості до емпатії. Чинником переходу на вищий рівень є дія. Образи ШКАЛА (SCALE) та ВЕРХ-НИЗ (UP-DOWN) не лише представляють структуру репрезентації емпатії, а й виражають аксіологічні компоненти її сприйняття, де *Up is Good, Down is Bad*. Специфіка взаємодії основних конститuentів сфери концептуального домену ЕМПАТІЯ відображається в термінах бінарних концептуальних опозицій. Процес емпатії структурується схемним образом ШЛЯХ. Початковою фазою емпатії є сприйняття та резонанс. Тобто когнітивний компонент є базовим: емоційне співпереживання неможливе без попереднього когнітивного сприйняття.
4. Образно-ціннісний модус ЕМПАТІЇ описується на підставі визначення корелятивів конвенціональних та образних метафор, що становлять його підґрунтя. У рамках образу формуються операційні підструктури, за допомогою яких здійснюється класифікація, ідентифікація тощо. На основі класифікації Г. Баретт-Леннарда та аналізу когнітивних метафор, виявлених у тексті, побудовано когнітивну модель процесу емпатії. Когнітивні компоненти емпатії – розуміння емоцій, думок, намірів та мотивів інших людей – метафоризуються як візуальне сприйняття (UNDERSTANDING IS SEEING). Емоційний вплив (EMOTIONAL EFFECT) осмислюється як фізичний контакт (PHYSICAL CONTACT). Якщо цей емоційний вплив негативний, то цей контакт може завдавати шкоди (*hurtful, blow*), ранили. Образно-ціннісний складник ЕМПАТІЇ осмислюється як сила, ліки, звільнення від тягара, підняття настрою (EMPATHY IS MEDICINE, EMPATHY IS POWER TO FREE FROM BURDEN, EMPATHY IS POWER TO RAISE SPIRIT). Образність метафоричних конструкцій сприяє реалізації певної моделі ситуації шляхом актуалізації концептів, які належать до різних парцел емпатії.

5. Концепти парцел концептуального домену ЕМПАТІЯ перетинаються як між собою, так і з парцелами пов'язаних систем. Тобто ЕМПАТІЯ осмислюється як гештальт, когнітивне утворення, елементи якого не можуть існувати поза цілим і загальне значення якого не може бути виділеним із значень його елементів, є неізолюваним і зв'язаним з іншими концептами. У межах концептуального простору концепти можуть бути виділені та відмежовані один від одного лише на фоні домену ЕМПАТІЇ, частиною якого вони є.
6. Дані компонентного та текстово-інтерпретаційного аналізу свідчать про те, що концепти бінарних концептуальних опозицій відзначаються наявністю / відсутністю певних концептуальних ознак. Наприклад, для ЕМПАТІЙНОГО РОЗУМІННЯ/ НЕРОЗУМІННЯ характерною є актуалізація “знання”, “сприйняття”, “бачення”, “оцінка”, “здатність”, “розум”, “толерантне ставлення”, “судження”, “згода”/ “незгода” тощо. Концепти ТАКТ та БЕЗТАКТНІСТЬ характеризуються такими концептуальними ознаками як відсутність/ наявність: “втручання в чужі справи”, “втручання в особисте життя”, “пліткування”, “нав'язування власної точки зору, ідей, присутності”, “безпідставної критики”, “недоречного зауваження чи вчинку”.
7. Інтерпретаційно-текстовий аналіз емпатійно маркованих та немаркованих дискурсивних контекстів вказує на наявність поряд з лексико-граматичними засобами актуалізації концептів засобів вираження емотивності, експресивності, інтенсифікації (номінації емоцій, графічні засоби вираження експресивності, еліпсис, прислівники-інтенсифікатори та модератори тощо).

Основні положення цього розділу відображено у публікаціях [68; 70; 72; 75; 76].

РОЗДІЛ 4.

ОЦІННО-ПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ЕМПАТІЇ

4.1. Оцінка та норма в емпатії

Оцінно-прагматичний компонент в структурі концепту є транспозицією когнітивних параметрів сутності, яку відображає концепт, в емотивно-оцінну сферу свідомості. Яким би способом не були представлені емоції, підкласи слів, що їх передають, характеризуються певними ознаками, що відображають структуру всієї системи позначень емоційних станів – насамперед “позитивною” чи “негативною” оцінкою, що характеризує підклас. Також емоції можуть бути не лише названі, а описані через фізичні відчуття або дії суб’єкта емоцій. Оцінність може містити нульовий емоційний компонент, проте емоційний компонент завжди передбачає наявність оцінки, тому що будь-яка емоція носить оцінний характер.

Категорія оцінки є важливою поняттєвою категорією, що відображає ціннісну сутність предмета чи явища. Вважається, що семантика емотивності знаходиться у діапазоні “схвалення-несхвалення”, а семантика оцінки у межах “добре-погано” [77; 78, с. 260]. Деякі мовознавці до оцінної шкали додають ще один критерій: “добре-нейтрально-погано”, коли суб’єкт не лише оцінює щось як позитивне чи негативне, а й може приписувати чомусь нульову цінність, вилучати зі сфери своїх інтересів. Інші дослідники характеризують “схвалення-несхвалення” та “добре-нейтрально-погано” в межах категорії оцінки, розрізняючи два її типи: суб’єктивну та об’єктивну відповідно [40, с. 15].

Об’єктивний компонент в структурі оцінки співвідносить її зі ступенем вираження певної ознаки. Об’єктивний компонент оцінки є відбиттям характерних ознак предмета чи явища, які власне оцінюються в самому об’єкті [128, с. 24]. Як зазначає О. Вольф, такі поняття, як порівняння й оцінку неможливо розглядати безвідносно одне до одного [40, с. 15]. Питання про

зв'язок градуальності з категоріями оцінки та емоцій розглянуто в роботах Н. Д. Арутюнової та О. М. Вольф [12; 40]. Співвідношення оцінки та емпатії досліджували А. М. Недосека та Н. В. Таценко на матеріалі фразеології [146]. Градуальність визначається як семантична категорія, в основі якої лежить когнітивний процес вимірювання (градування) певної ознаки, та в результаті якого вибудовується градаційна шкала [117]. Побудова градаційної шкали не може бути здійснена безвідносно до категорії норми та пов'язаної з нею категорії оцінки. Категорія норми співвідносить образ певного об'єкта із нормативними уявленнями про нього в картині світу [40, с. 44]. Е. Сепір визначав це як логічне градування першого типу, коли норма є об'єктивною, статистичною, середньою [245, с. 96]. Точка відліку градаційної шкали приймається за нульовий ступінь вираження певної ознаки. Нульова оцінка, яка виражає індиферентне ставлення носіїв мови до ознак референта, входить як семантичний компонент до структури значення слів, що містять норму якоїсь якості, ознаки, і служить фоном, щодо якого сприймаються оцінні відхилення в той чи інший бік [20, с. 33]. Провівши компонентний аналіз значень антонімів емпатичних станів, за нульовий ступінь вираження емпатії – середню параметричну норму – приймаємо значення *indifference* (*unconcern, nonchalance*), що містить семи *mediocrity, lack of interest, lack of concern, lack of sympathy*. Параметрична норма співпадає з об'єктивною серединою, є відсутністю ознаки, нейтральною зоною. Проте аксіологічна норма лежить не в середині шкали, а збігається з її позитивним краєм. Норма одержує аксіологічну функцію, сприймаючись як щось “нормальне” і, отже, “позитивне” [19, с. 9]. Норма також співвіднесена з тією частиною шкали оцінок, де знаходиться стереотипне уявлення про даний об'єкт з відповідною ознакою [40, с. 42].

Параметрична норма емпатії – **байдужість** (*indifference*) – не співпадає з аксіологічною нормою. Вона лежить на негативному полюсі шкали, а отже засуджується:

The scratches on your back, tear for tear, throb for throb, blood for blood, were equal to the stripes laid on the back of your stepmother's slave because of the drugged sleep you cast upon her. You needed to know what it felt like." (Lewis C. S., *The Chronicles of Narnia*)

Разом з тим, прояви емпатії є суспільно бажаними, тому заслуговують на винагороду:

What a pity that Bilbo did not stab that vile creature, when he had a chance! 'Pity? It was Pity that stayed his hand. Pity, and Mercy: not to strike without need. And he has been well rewarded, Frodo. Be sure that he took so little hurt from the evil, and escaped in the end, because he began his ownership of the Ring so. With Pity.' (Tolkien J. R. R., *The Lord of the Rings*)

Вище параметричної норми знаходяться всі типи емпатійних станів, що передбачають небезсторонність, когнітивне чи емотивне залучення до досвіду іншої людини, такі як співчуття, жаль, симпатія, розуміння, такт.

Шкала оцінки динамічна, вона розгортається в двох напрямках – в бік збільшення і в бік зменшення ознаки [245, с. 104]. Позитивні цінності мають вищий онтологічний статус. Тобто, погане сприймається як відсутність доброго [20, с. 9]. Назви проявів емпатії, що знаходяться на негативному боці шкали, часто є похідними від назв емпатичних станів: *understanding – misunderstanding, sympathy – antipathy, pity – pitilessness*. Існування таких назв як *bullying* не впливає на цю загальну тенденцію.

Залежно від того, що лежить в основі судження про цінність суб'єкта – емоційні чи раціональні засади, – розрізняють емоційну і раціональну оцінку. Емоційне і раціональне в оцінці виражають два різні аспекти відношення суб'єкта до об'єкта: перша – його почуття, друга – погляди [40, с. 42]. Емоційна та раціональна оцінки співвідносяться з типами емпатії – афективною та когнітивною. Такий поділ є досить умовним, бо повністю емоційної оцінки не існує – мова завжди передбачає раціональний аспект [40, с. 40]. Когнітивна оцінка є базовою і з цієї точки зору, що здатність здійснити когнітивну оцінку стану іншої людини є ознакою психічного

здоров'я, в той час як з такою нездатністю пов'язують аутизм. З іншого боку, відсутність емоційної оцінки, та, відповідно, афективного компонента емпатії, при наявності когнітивного, є однією з передумов булінгу, цькування (*bullying*) [251, с. 794].

Проведений аналіз дає змогу побудувати аксіологічну шкалу емпатії (див. Схему 4).

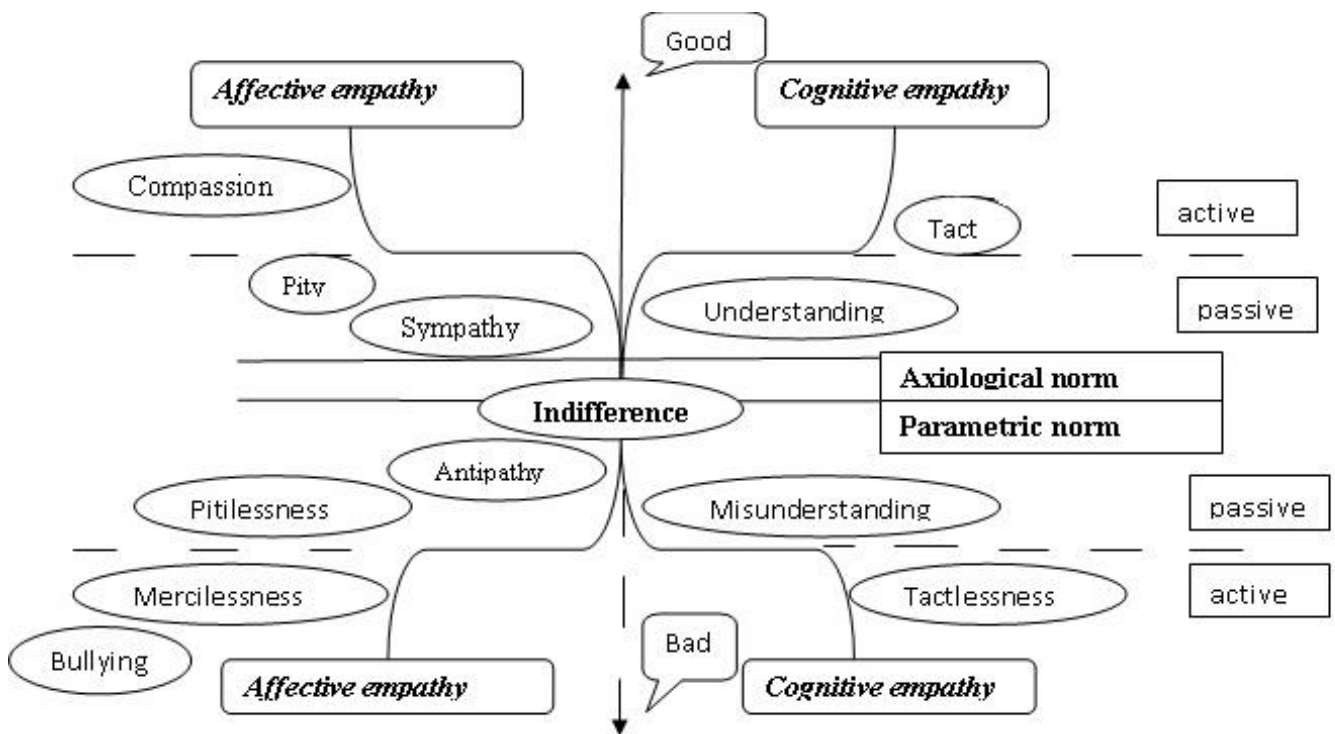

Рис 4.1. Аксіологічна шкала емпатії

Аксіологічну шкалу емпатії можна умовно відобразити у вигляді параболи. Оцінна шкала розгортається в двох напрямках – в бік збільшення і в бік зменшення ознаки. За точку відліку шкали приймається нульовий ступінь вираження емпатії – байдужість (*indifference*). Вона відображає середню параметричну норму, по обидва боки якої знаходяться протилежні полюси вираження ознаки. Параметрична норма збігається з об'єктивною серединою, є відсутністю ознаки, нейтральною зоною. Проте аксіологічна норма лежить не в середині шкали, а збігається з її позитивним краєм. На позитивному полюсі

шкали знаходяться всі типи емпатійних станів, що передбачають небезсторонність, когнітивне чи емотивне залучення до досвіду іншої людини, такі як співчуття, жаль, симпатія, розуміння, такт. Пунктирна лінія на Схемі 4 відображає похідний характер негативного полюсу, коли негативні емпатичні стани сприймаються як відсутність вираження емпатії. Гілки параболи відображають взаємозв'язок між типами оцінки та емпатією. Емоційне і раціональне в оцінці виражають два різні аспекти відношення суб'єкта до об'єкта: перша – його почуття, друга – погляди. Вони співвіднесені з типами емпатії – афективною та когнітивною. Компонентний аналіз засвідчує наявність сем, що виражають раціональне в оцінці у визначеннях станів когнітивної емпатії, та відповідно сем, що виражають емоційність у визначеннях афективної емпатії. Прояви емпатії є різноманітними за структурою емпатійного процесу. Деякі з них – розуміння, симпатія та жаль – проходять тільки першу фазу емпатії – сприйняття та резонанс. Такі прояви відносимо до пасивного типу. Прояви активного типу (співчуття, такт) містять у своїх визначеннях семи *doing, saying, sharing*. Тобто вони спрямовані на вербальну чи невербальну комунікацію отриманого розуміння, на діяльність. Розмежування за ознакою активність/пасивність справедливе і для проявів негативного полюсу емпатії. До активних проявів відносимо немилосердність, безтактність та булінг, де наявні семи *doing, saying, actions, та behavior*. Відповідно, до нульової позначки емпатії ближче будуть знаходитись пасивні прояви, а далі – активні. Відповідно, стереотип емпатії не співвідноситься з серединою шкали оцінок, а є зсунутий вгору по шкалі оцінок відповідно до більш високого ступеня вираження ознаки.

Оцінка також передбачає висловлення думки чи судження щодо чогось чи когось як добре чи погано. Все, що пов'язане з адресатом, оцінюється позитивно або негативно для того, щоб вплинути на емоційний стан з метою досягнення успіхів в комунікації. Суб'єктивний компонент оцінки відображає позитивне чи негативне ставлення суб'єкта оцінки до її об'єкта (подобається/не подобається, схвалення/несхвалення) [128, с. 24].

У лінгвістичному аспекті аналіз оцінки спирається на розуміння необхідності дослідження як суб'єктивного, так і об'єктивного аспектів оцінки у їх співвідношенні. Як зазначає Е.М. Вольф, в оцінних висловленнях суб'єктивне і об'єктивне нерозривно пов'язані та утворюють континуум, де той чи інший аспект наростає і спадає, зворотно пропорційно один одному [40, с. 15]. Оцінюючи предмети чи події, суб'єкт, з одного боку, враховує своє ставлення до об'єкта оцінки (суб'єктивний компонент), з іншого боку – співвідносить об'єкт із стереотипними уявленнями про нього та шкалу цінностей, згідно з якою розташовані притаманні об'єкту ознаки (об'єктивний компонент).

Суб'єктивний компонент оцінки відображають оцінні висловлення, що “належать індивідуальним суб'єктам, іллокутивною метою яких є виразити емоційний стан мовця та/або здійснити емоційний вплив на слухача, що базується на схваленні чи несхваленні в широкому сенсі” [40, с. 166]. Такі висловлення вважаються оцінними експресивами. У них оцінка, емотивність, експресивність об'єднуються у функціонально-прагматичному плані для передачі емоційності і смислу, відображення суб'єктивного ставлення мовця до висловлення, здійснення впливу на адресата вербальними і невербальними засобами [78, с. 259].

Емпатія виражається оцінними мовленнєвими актами з іллокутивною силою емпатії, що характеризується детермінантами емпатії – емотивністю (лексика емоцій та засоби невербальної комунікації емоцій), експресивністю (еліпсис), оцінністю (оцінка ситуації як негативної), та інтенсивністю (засоби посилення іллокуції). Когнітивна стратегія емпатії розгортається за таким сценарієм: “А, знаючи, що відчуває В [оцінка параметрів ситуації], виражає свої відчуття [вибір мовних/немовних засобів та здійснення відповідного комунікативного акту], щоб розділити переживання В [мотив] (експресивний компонент), А хоче виразити те, що він відчуває, оскільки намагається змінити настрій В [інтенція] (інтенсивний компонент)” [150] Зазначимо, що виражаючи відчуття, А реалізує також емотивний компонент, а оцінний

компонент присутній також у визначенні мовцем емоційного стану адресата та в загальній оцінці ситуації як хорошій чи поганій.

Іллокутивна ціль у власне експресивах не завжди усвідомлена, вони, передусім, зорієнтовані на емоції мовця [40, с. 166]. Перлокутивним ефектом такого оцінного повідомлення є зміна емоційного стану адресата:

*She stopped again, and then said, in a very matter-of-fact tone, “**You look in excellent health to me, Potter, so you will excuse me if I don’t let you off homework today.**” Hermione laughed. **Harry felt a bit better.** (Rowling J. K., Harry Potter and the Prisoner of Azkaban, p. 109).*

Все, що пов’язане з адресатом, оцінюється позитивно або негативно для того, щоб вплинути на емоційний стан з метою досягнення успіхів в комунікації. При цьому оцінюється не суб’єкт, а оцінюється причина його стану як радісна чи сумна [146, с. 66]. Без такої оцінки неможливе емпатійне розуміння іншої людини, яке є першою фазою, невід’ємним когнітивним компонентом процесу емпатії:

***Don’ you worry, Harry. You’ll learn fast enough. Everyone starts at the beginning at Hogwarts, you’ll be just fine. Just be yerself. I know it’s hard. Yeh’ve been singled out, an’ that’s always hard. But yeh’ll have a great time at Hogwarts ...** (Rowling J. K., Harry Potter and The Sorcerer’s Stone, p. 86)*

У прикладі виражається розуміння почуттів адресата, що потрапив у нове середовище та на якого покладають великі надії. Емпатійними мовленнєвими актами, що виражають симпатію, в даному випадку є підбадьорення та порада: “*don’ you worry*”, “*just be yerself*”.

У наративах емпатії оцінний компонент теж присутній поряд з іншими детермінантами емпатії:

*Percy got an owl from my dad for being made a prefect, but they couldn’t aff – I mean, I got Scabbers instead.” Ron’s ears went pink. **He seemed to think he’d said too much, because he went back to staring out of the window. Harry didn’t think there was anything wrong with not being able to afford an owl. After all, he’d never had any money in his life until a month ago, and he told***

Ron so, all about having to wear Dudley's old clothes and never getting proper birthday presents. This seemed to cheer Ron up. (Rowling J. K., *Harry Potter and The Sorcerer's Stone*, p. 100).

У цьому прикладі оцінний компонент реалізується в оцінці Гаррі стану Рона та виражає емпатійне розуміння іншої людини (*He seemed to think he'd said too much*) та в загальній оцінці ситуації (*Harry didn't think there was anything wrong*). Наступним етапом емпатійного процесу є вираження цього розуміння (*he told Ron so*), що є характерним для активних проявів емпатії (співчуття, такт) та реалізується в підбадьоренні (*to cheer Ron up*). Завершальною фазою емпатійного процесу є зворотний зв'язок (фаза отриманої емпатії: *this seemed to cheer Ron up*).

Отже, детермінантами оцінних експресивів є оцінність, емотивність, експресивність, інтенсивність. Поряд з іншими детермінантами емпатії, оцінний компонент є невід'ємною частиною як наративів емпатії, так і експресивів емпатії в діалогічному мовленні. Все, що пов'язане з адресатом, оцінюється позитивно або негативно для того, щоб вплинути на емоційний стан з метою досягнення успіхів в комунікації. Без оцінки неможливе емпатійне розуміння іншої людини, яке є першою фазою, невід'ємним когнітивним компонентом процесу емпатії.

4.2. Інтенсифікація як засіб зміни модальності в дискурсивному контексті емпатії

Мірою експресивності, емотивності та оцінки, які вказують на градуальність в дискурсі, є інтенсивність [156, с. 7]. При інтенсифікації дієслівна сполука не складає одного семантичного цілого, а позначає дію з додаванням елементу, що посилює одну із сем дієслова чи комбінацію сем. Функція інтенсифікації може бути виражена синтаксично – в препозиції прислівника [40, с. 133]. Відмінність інтенсифікації від співвіднесення з нормою проявляється перш за все у тому, що прислівник-інтенсифікатор у

висловленні є факультативним: він лише додає певний смисл до семантики дієслова, проте не міняє його значення [там само]. Використання прислівників та вищих ступенів порівняння прикметників в емпатійних висловленнях дозволяє виражати модальність та ознаки інтенсивності – ступінь вираження якісних характеристик по відношенню до уявної шкали інтенсивності [190, с. 589]. Зміна модальності полягає у зменшенні чи збільшенні переконливості висловлення – акцентуації позитивних або негативних характеристик прикметника чи іменника [190, с. 485], наприклад:

*I think you are a **very good** Faun. You are **the nicest** Faun I've ever met*
(Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia).

*“No,” whispered Ollivander. “I am sorry, **very** sorry, but a wand that has suffered this degree of damage cannot be repaired by any means that I know of.”* (Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 492)

У прикладі підкреслення позитивних якостей адресанта за допомогою прислівника *very*, та прикметників *the nicest, good* дозволяє виявити симпатію, а у прикладах за допомогою прислівника *very* інтенсифікується жаль.

До засобів посилення іллокуції Р. Квірк, С. Грінбаум та ін. відносять також вживання прислівників *certainly, clearly, really, indeed, definitely, obviously, so* тощо [190, с. 583]. Характерним наслідком їх сполучуваності з прикметниками є те, що вони також інтенсифікують ознаку [190, с. 586]:

*“I am **so sorry** to keep you waiting!” he was going to say...*
(Tolkien J. R. R., The Hobbit, Ch.1).

*Yes, she had **definitely** chosen to come and talk to him, and that made the second time in two days... and at this thought, Harry's spirits rose*
(Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 231).

*He looked at Mrs. Tonks, wanting **to apologize** for the state of fear in which he left her and for which he **felt so terribly responsible**...*
(Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 66).

*“I'm **terribly sorry** to have to contradict you, Minerva...”*(Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 664).

I'm really, really sorry. That interview was so brave... it made me cry.
(Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 583).

У цих прикладах прислівники *so, terribly, really* використовується для інтенсифікації емпатійного жалю. На емпатійне розуміння та фазу активної емпатії вказують лексеми *apologize, felt, responsible*, а прислівник *definitely* інтенсифікує впевненість у прояві емпатії та емпатійне розуміння з боку адресата.

До граматичних засобів посилення іллокуції (спонукання, прохання тощо) відносимо вживання допоміжного дієслова *do* та детермінатива *what*:

Do stop. Stop it at once! You ought to be ashamed of yourself, a great big Faun like you (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia)

What on earth are you crying about? (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia)

Aren't you well? Dear Mr. Tumnus, do tell me what is wrong (Lewis C. S., The Chronicles of Narnia).

...but Harry does have an appointment, and I really don't think there is any more to be said –" (Rowling J. K., Harry Potter and the Half-Blood Prince, p. 199)

У прикладах дієслово *do* та детермінатив *what* вживаються для інтенсифікації прохання та запитання з метою реалізації співчуття як активного вияву емпатії, або інтенсифікують тактовне намагання припинити розмову.

Інтенсифікація як одна з детермінант емпатії може також виступати засобом диференціації оцінних експресивів емпатії та конвенційних експресивів ввічливості (див. п. 4.3.)

Р. Квірк наголошує, що прислівники можуть не лише збільшувати ступінь вираження певних характеристик (*amplifiers*), а й зменшувати його (*downtoners*) [190, с. 589]. В. Андерсон також відносить до їх характеристик зменшення іллокутивної сили висловлення [180, с. 11]. Лексеми зі значенням применшення ознаки та сили висловлення називаються "модераторами":

“модератори – лексико-синтаксичні одиниці, що вносять у суб’єктивний компонент висловлення комунікативну інтенцію модерації в її різноманітних прагматичних варіантах” [84, с. 55].

В дискурсивних контекстах емпатії зустрічаються модератори різної прагматичної спрямованості, що належать до 3 груп [84; 190]:

- модератори-апроксиматори (значення наближеності):
almost, nearly, a bit, a little, fairly, hardly, somehow, somewhat, practically;
- модератори-девальватори (значення знецінення):
quite, fairly, in a way, pretty, rather;
- модератори-мітігатори (значення применшення):
a bit, a little, slightly, rather.

Модератори-апроксиматори заперечують ознаку, яку виражає прикметник [190, с. 599], наприклад:

*The Bloody Baron’s becoming **almost** unbearable – he’s the Slytherin ghost* (J. K. Rowling Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 121) (*in fact not unbearable*)

У цьому прикладі завдяки модифікації локуції (значення наближеності прикметника та прислівника) зменшується категоричність негативної оцінки та виражається такт.

Вживання модераторів-девальваторів, що передають значення знецінення, модифікує іллокуцію висловлення – знімає категоричність та применшує негативну оцінку, виражаючи при цьому емпатійне розуміння (*not be too hard on him*):

*"Well," said Lucy rather slowly (for she wanted to be truthful and yet not be too hard on him), "well, that was **pretty bad**."* (Lewis C. S., The Chronicles Of Narnia)

Також використання прислівників *rather* та *pretty* у прикладі впливає на локуцію, девальвуючи значення прикметника.

Модератори-мітігатори чи мінімізатори за термінологією Р. Квірка [190, с. 599], заперечують значення, виражене прикметником лише частково, мінімізують його:

"Come, Lu," said Peter, "that's going a bit far. You've had your joke. Hadn't you better drop it now?" (Lewis C. S., *The Chronicles of Narnia*)

У прикладі на емпатійне співчуття вказує використання мінімізатора *a bit* для зменшення різкості висловлення та бажання допомоги, що виявляється у вигляді поради (*Hadn't you better drop it?*).

"That – that voice that said – didn't you hear it?" Lockhart was looking at Harry in high astonishment. "What are you talking about, Harry? Perhaps you're getting a little drowsy? Great Scott – look at the time! "We've been here nearly four hours! I'd never have believed it – the time's flown, hasn't it?"(Rowling J. K., *Harry Potter and the Chamber of Secrets*, p. 121)

У цьому прикладі мінімізація значення прикметника *drowsy* дозволяє зменшити іллокутивну силу висловлення та проявити такт в ситуації, коли, на думку Локарта, Гаррі мало не заснув, допомагаючи йому відповідати на листи шанувальників. У наступному прикладі применшення негативної оцінки (*a bit unfair*) також виражає тактовність:

Hermione, however, said in a voice somewhat higher than usual, "I think you're being a bit unfair. Professor Dumbledore obviously thought he was the best man for the job –"(Rowling J. K., *Harry Potter and the Chamber of Secrets*, p.115)

Отже, вживання прислівників та прикметників в типах емпатії дозволяє виражати модальність. Зміна модальності полягає у зменшенні чи збільшенні переконливості висловлення [236]. Для посилення іллокуції використовуються як лексичні, так і граматичні засоби. Зменшення іллокутивної сили висловлення досягається шляхом використання модераторів різної прагматичної спрямованості, що передають значення наближення, знецінення, применшення та дозволяють пом'якшувати різкість висловлення.

4.3. Емпатія та ввічливість в контексті стратегії збереження лиця адресата

Поняття оцінки та цінності у взаємодії суб'єктів тісно пов'язане з поняттям лиця. За С. Тінг Тумі, лице – заявлене в комунікативній ситуації відчуття гідності та самоповаги [258].

Поняття лиця включає як афективний, так і соціально когнітивний компоненти. Такі пов'язані з поняттям лиця концепти, як гордість, сором, ганьба, рум'янець сорому, повага, пошана та справедливість включають як афективні, так і соціально когнітивні судження [22; 258]. Між лицем, як уособленням соціальної цінності особистості, та сферою емоцій і почуттів існує зв'язок. Невідповідність власного сприйняття лиця та уявлень інших членів суспільства викликає емоційну реакцію: якщо очікування особистості не справджуються, вона відчувається скривдженою та ображеною, і навпаки, якщо суспільне сприйняття лиця перевершує сподівання, це викликає позитивні емоції [258, с. 6].

У концепції П. Браун та С. Левінсона лице визначається як “певний соціальний імідж, у збереженні якого зацікавлений кожен член суспільства” [188, с. 61]. Підтримка цього іміджу відбувається шляхом стратегій ввічливості, що спрямовані на збереження лиця як адресата, так і адресанта. Збереження лиця здійснюється завдяки комунікативним стратегіям ввічливості зближення – виявів поваги, схвалення, симпатії тощо, та ввічливості віддалення – дотримання меж особистого простору адресата та надання йому свободи дій [188, с. 61]. Ввічливість зближення виявляється у проявах уваги та інтересу до співрозмовника, компліментах, прагненні до порозуміння, врахування його бажань і вмінь, створення атмосфери групової ідентичності, проявах турботи, пропозиції допомоги. Ввічливість віддалення передбачає уникнення наказів, прямих прохань, критичних зауважень, які могли б загрожувати лицю співрозмовника [188, с. 197]

Разом з тим, прояву турботи, пропозиції допомоги, врахуванню бажань адресата, які традиційно відносять до стратегій позитивної ввічливості, передує когнітивно-емотивна оцінка стану адресата, оцінка ситуації в цілому як хорошої чи поганої, наявності експресивності та інтенсифікація у вираженні власного когнітивно-емотивного ставлення (розуміння, схвалення і т.д.). Це характерно і для певних стратегій негативної ввічливості, що асоціюються з тактовністю (уникнення критичних зауважень, вживання модифікаторів іллокутивної сили висловлення). Зазначені категорії (емотивність, експресивність, оцінка, інтенсивність) вважаються конструктивними компонентами та детермінантами емпатії [150, с. 57]. Аналіз стратегій позитивної та негативної ввічливості з точки зору теорії мовленнєвих актів допоможе з'ясувати взаємовідношення ввічливості та емпатії в контексті стратегії збереження обличчя.

Мовленнєві акти, спрямовані на реалізацію певних соціальних ритуалів, належать до категорії експресивів [139, с. 15]. Вони зазвичай виражаються певними соціальними формулами (вдячність, вибачення, співчуття в зв'язку із втратою, привітання тощо) і дієсловами на позначення відповідних дій, що вживаються як перформативи і завжди розраховані на позитивну емоційну реакцію [40, с. 165]. Виражаючи почуття та ставлення, експресиви також допомагають реалізувати інтенцію емпатії. Вияв емпатії спрямований на зміну емоційного стану слухача внаслідок комунікації власного когнітивно-емотивного резонансу з ним та співвідносний із іллокутивною ціллю експресивів, що, за Дж. Серлем, є “вираженням психічного стану, означеного щирістю” [139, с. 15]. Зважаючи на це, деякі вчені доповнюють перелік експресивів мовленнєвими актами психологічної підтримки: втішання, співчуття, розуміння, підбадьорення [4; 93]. Л. В. Козяревич характеризує їх як емпатійні висловлення – емотивні мовленнєві акти з іллокутивною силою емпатії, яким притаманна експресивна та інші функції у дискурсі [86, с. 17]. Розглядаючи різні типи висловлень у межах експресивів, Є. М. Вольф також диференціює конвенційні та оцінні висловлення [40, с. 166]. Висловлення,

спрямовані на те, щоб викликати емоційну реакцію, Є. М. Вольф називає оцінними (чи власне експресивами), та теж розглядає їх як особливий вид іллокутивних актів в межах експресивів. Поряд з вибаченнями, подяками, привітаннями і т.п., обумовленими соціальними конвенціями, до таких мовленнєвих актів відносять оцінні висловлення, що “належать індивідуальним суб’єктам, іллокутивною метою яких є виразити емоційний стан мовця та/або здійснити емоційний вплив на слухача, що базується на схваленні чи несхваленні в широкому сенсі” [40, с. 166]. Такі оцінні висловлення мало пов’язані з соціальними нормами і стереотипами. Саме такі оцінні мовленнєві акти (або відповідно мовленнєві акти психологічної підтримки [4; 8; 93] чи емотивні мовленнєві акти [86] ми вважаємо мовленнєвими актами з іллокутивною силою емпатії, та, користуючись термінологією Є. М. Вольф, називаємо їх власне експресивами. Їх основними рисами є оцінність та експресивність.

Оцінка передбачає висловлення думки чи судження щодо чогось чи когось як добре чи погано. Як зазначають Є. М. Вольф та І. А. Стернін, висловлення, що містять оцінний компонент, є дуже різноманітними. Це не лише ті, що містять оцінні слова “добре” чи “погано”, а й ті, до яких належать слова або вирази з оцінною семою, а також квазіоцінні висловлення, що набувають оцінного значення на основі стереотипів, що існують в загальній для певного соціуму картині світу [40, с. 163; 126, с. 80]. Певні прагматичні характеристики дозволяють також зарахувати все висловлення до оцінного типу мовленнєвих актів в категорії експресивів. Основним критерієм такої приналежності є перлокутивний ефект – зміна емоційного стану слухача. Природа перлокутивного ефекту у власне експресивів та мовленнєвих актів, спрямованих на реалізацію певних соціальних ритуалів, різна. У подяках, вибаченнях та інших мовленнєвих актах, що спираються на соціальні конвенції, на перший план виступає раціональне. У власне експресивів превалує емоційний фактор. Хоча зазначені типи мовленнєвих актів здійснюють емоційний вплив на адресата, в першому випадку цей вплив є

опосередкованим (соціально обумовлена позитивна реакція), і лише в другому – безпосереднім [40, с. 166]. Тому емпатія є явищем універсальним, особистісно-специфічним, тоді як ввічливість безлика, національно-маркована. Розглянемо приклади таких висловлень детальніше:

...he was still so worried that he walked straight into someone just outside the door. "Sorry," he grunted, as the tiny old man stumbled and almost fell. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 5)

У цьому прикладі вияв жалю "sorry" є конвенційним перформативом, соціальною формулою, спрямованою на збереження лиця адресата, що постраждав внаслідок незграбного поводження. Нещирість такого вияву підтверджується дієсловом з негативною конотацією "grunted". Проте реакція на перформатив є конвенційно позитивною:

He didn't seem at all upset at being almost knocked to the ground... "Don't be sorry, my dear sir..." (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 5)

У прикладі позитивна реакція адресата є соціально обумовленою і спрямована на збереження лиця як адресанта, так і самого адресата.

"They're dead," said Harry shortly. He didn't feel much like going into the matter with this boy. "Oh, sorry," said the other, not sounding sorry at all. (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer's Stone, p. 78).

У прикладі співчуття в зв'язку із втратою теж виражається соціальною формулою, що конвенційно залишається без відповіді.

Реакція на власне експресив завжди безпосередня. Мовець та адресат оцінного повідомлення є носіями емоцій, що виникають, якщо оцінка зачіпає їхні інтереси [40, с. 166]. Чим сильніший вплив на ці інтереси, тим більше задіяні іллокутивні сили оцінки і тим більше мовний акт впливає на емоційний стан адресата:

Hagrid suddenly pulled out a very dirty, spotted handkerchief and blew his nose with a sound like a foghorn. "Sorry," he said. "But it's that sad – knew

yer mum an' dad, an' nicer people yeh couldn't find – anyway...
(Rowling J. K., *Harry Potter and the Sorcerer's Stone*, p. 55).

У прикладі співчуття в зв'язку із втратою, що є виразом емпатійного жалю, виражається не соціальною формулою. Воно представлене оцінним експресивом – емотивним мовленнєвим актом з іллокутивною силою емпатії, що характеризується детермінантами емпатії – емотивністю (лексика емоцій та засоби невербальної комунікації емоцій), експресивністю (еліпсис), оцінністю (оцінка ситуації як негативної), та інтенсивністю (засоби посилення іллокуції).

Засобом вербалізації концепту ЖАЛІЬ є також лексема *sorry*. Проте, *sorry* може також актуалізувати ввічливість (конвенційне вибачення):

Something very odd was happening to Zacharias Smith; every time he opened his mouth to disarm Anthony Goldstein, his own wand would fly out of his hand, yet Anthony did not seem to be making a sound. Harry did not have to look far for the solution of the mystery, however; Fred and George were several feet from Smith and taking it in turns to point their wands at his back. “Sorry, Harry,” said George hastily, when Harry caught his eye. “Couldn't resist...” (Rowling J. K., *Harry Potter and the Order of Phoenix*, p. 823)

У цьому прикладі *Sorry* є конвенційним експресивом, соціальною формулою, спрямованою на збереження лиця як Гаррі (який керував заняттям та чийм завданням було навчати й слідкувати за ефективним проведенням тренувань), так і Джорджа, який спіймався на тому, що заважав, і тому мусив вибачитись.

Тому наявність емпатійного жалю в дискурсивному контексті вказуватимуть детермінанти емпатії:

The way some people can see them and some can't! I wish I could.” “Do you?” Harry asked her quietly. She looked horrorstruck. “Oh Harry – I'm sorry – no, of course I don't – that was a really stupid thing to say –” “It's okay,” he said quickly, “don't worry...” (J.K. Rowling, *Harry Potter and the Order of Phoenix*, p. 450)

У цьому прикладі на емпатійний жаль вказують засоби реалізації детермінант емпатії: інтенсифікатори (*really*), еліпсис, повтори та паравербальні засоби (*a very small voice, looked horrorstruck*).

Засоби інтенсифікації іллокутивної сили висловлення також вирізняють оцінні експресиви від конвенційних:

“Harry, I’b sorry!” cried Neville, his face anguished as his legs continued to flounder, “I’b so sorry, Harry, I didn’d bean do –” (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 805)

У цьому прикладі інтенсифікатор *so* вказує на щирість мовця та посилює вираження жалю з приводу того, що через свою незграбність втратив пророцтво.

У діалогічних висловленнях лексема *cheer* вказує на мовленнєвий акт підбадьорення:

Harry’s mind was racing and his spirits were low. “Cheer up,” said Ron, “Snape’s always taking points off Fred and George (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 140)

Аналіз етимології *cheer* розкриває зв’язок лексеми з обличчям як відображенням настрою. На кожному етапі деривації актуалізуються семи *face* та *mood*: “the face, especially as expressing emotion; from Anglo-French chere “the face”; Old French chiere “face, countenance, look, expression”; from Late Latin cara “face”; from mid-13c. “frame of mind, state of feeling, spirit, mood, humor”; from late 14 c “mood, mental condition as reflected in the face” [281].

У прикладі іллокутивною метою мовленнєвого акту підбадьорення (“*cheer up*”), що реалізує емпатійне співчуття, є зміна негативного емоційного стану адресата (“*his spirits were low*”)

Отже, у контексті соціальної репрезентації особистості лице визначається як позитивна соціальна цінність, суспільна метафора, в якій встановлюються особисті межі, певний соціальний імідж. Підтримка цього іміджу відбувається шляхом використання стратегій ввічливості зближення та віддалення, що спрямовані на збереження обличчя як адресата, так і адресанта. Мовленнєві

акти, спрямовані на реалізацію цих стратегій, належать до категорії експресивів. Конвенційні експресиви виражаються певними соціальними формулами і дієсловами на позначення відповідних дій, що вживаються як перформативи та розраховані на соціально обумовлену позитивну реакцію. Оцінні експресиви (чи власне експресиви) виражають почуття та ставлення, допомагаючи реалізувати інтенцію емпатії. Такі оцінні висловлення мало пов'язані з соціальними нормами і стереотипами, їх очікуваним прелокутивним ефектом є зміна емоційного стану адресата та його безпосередня емоційна реакція.

4.4. Іллокутивні типи емпатійних висловлень в англомовній дитячій прозі жанру фентезі

Емпатія виявляє ставлення людини до дійсності, що виражається у вигляді безпосереднього переживання. Емпатія має цілеспрямований характер, є інтенціональним актом, який демонструє прагматичні наміри мовців стати на місце іншої людини, бажання досягнути її особисті переживання, проявити намір вплинути на емоції та вчинки людей [86, с. 17]. Тому одним із підходів дослідження емпатії в мові є вивчення її з позиції теорії мовленнєвих актів.

Комунікативний компонент як здатність повідомляти про розуміння внутрішнього стану іншої людини, який виділяють К. Роджерс та інші дослідники (С. Деніш, С. Труакс), є важливою складовою процесу емпатії. Адже в поглибленому розумінні терміну, емпатія наявна лише тоді, коли співрозмовник відчуває, що його почули, зрозуміли [44]. Таке розуміння приходить в процесі комунікації внаслідок певних слів чи вчинків. Поряд із наративами емпатії, в яких здійснюється опис емпатійної поведінки, емпатійний вияв психологічної підтримки співрозмовника ми визначаємо на основі висловлень, використаних безпосередньо в мовленні.

Концепти, які виявляються певною комунікативною поведінкою, зумовлюють певні іллокуції мовленнєвих актів [168]. Виділення іллокутивних

типів вербальної емпатії в англomовній дитячій прозі жанру фентезі дозволить виділити мовленнєві акти, які в діалогічному мовленні вербалізують емпатійно марковані концепти. Такі концепти існують як сукупність “репрезентацій концепту в мовній свідомості та форм його представлення в комунікативній поведінці чи дискурсі, де акцентується усвідомлена цілеспрямована знакова діяльність, пов’язана з вираженням досліджуваного концепту в практиці соціальної взаємодії” [157].

Мовний вияв емпатії в діалогічному мовленні виконує певні комунікативні функції, спрямовані на досягнення певних цілей спілкування (сприяє встановленню контакту, створює сприятливу атмосферу взаєморозуміння тощо) [94, с. 360], тобто є мовленнєвим актом – цілеспрямованою мовленнєвою дією, що здійснюється відповідно до правил та принципів мовної поведінки, прийнятої в суспільстві [265, с. 412–413]. В контексті когнітивно-дискурсивного підходу ця дія постає не як формальне представлення мовленнєвого внеску комунікантів, а розглядається насамперед як *взаємодія* – “мовленнєва взаємодія мовця і слухача для досягнення певних перлокутивних цілей мовця шляхом конструювання ними дискурсивного значення в процесі спілкування..., де особлива увага приділяється контексту і ситуації, пресупозиціям, які поділяють комуніканти” [171, с. 73].

Відповідно до теорії Дж. Остіна, структура мовленнєвого акту представлена локутивним актом – висловленням слів із певним значенням за правилами граматики даної мови, що співвіднесені з певною дійсністю (референцією); іллокутивним актом – висловленням з певною ціллю та в певних умовах, тобто формулюванням наміру мовця; перлокутивним актом – результатом, на який спрямований мовленнєвий акт [120, с. 96].

Класифікація мовленнєвих актів здійснюється за різними параметрами: за типом іллокутивного дієслова (вердиктиви, екзерсетиви, комісиви, експозитиви, бехабітиви) [120, с. 119], іллокутивною метою [139, с. 180], іллокутивною метою та способом її досягнення [127, с. 271], статусом відносин комунікантів [80, с. 120], та адресатом [4, с. 121]. Дослідження

способів актуалізації емпатії в мовленнєвих актах здійснюється на основі класифікацій, запропонованих Дж. Серлем та А. Азнабаєвою, яка доповнила його перелік експресивів мовленнєвими актами психологічної підтримки: втішання, співчуття, розуміння, підбадьорення [3; 4; 94].

Основними ознаками мовленнєвого акту є інтенціональність, цілеспрямованість та конвенційність [265, с. 412–413]. Вияв емпатії, як мовленнєвий акт, є інтенціональним [86, с. 17]. Перлокутивна ціль полягає у зміні емоційного стану слухача внаслідок комунікації власного когнітивно-емотивного резонансу з ним. Експресиви є тим типом мовленнєвих актів, який дозволяє реалізувати цю інтенцію, бо саме вони виражають почуття та відношення. Дж. Серль вважає іллокутивною ціллю експресивів “вираження психічного стану, означеного щирістю” [139, с. 15]. Отже, іллокутивна ціль емпатійних експресивів – вираження співпереживання. Відповідно до іллокутивної цілі, емпатія може бути представлена різними іллокутивними типами класу експресивів: втішання, співчуття, розуміння, підбадьорення. Тобто у нашій роботі мовленнєві акти досліджуються в інтенціональному аспекті: із врахуванням когнітивного та комунікативно-ситуативного параметрів, виділяємо ті, які мають на меті зміну емоційного стану адресата [171, с. 74].

Розуміння виражає психологічний стан мовця, усвідомлення розуміння причин, що спонукали адресата до певних вчинків з метою покращити його емоційний стан, та сукупністю відповідних лексико-граматичних засобів актуалізує емпатійно маркований концепт РОЗУМІННЯ:

I know you said you wanted to go to Godric's Hollow first, Harry, and I understand why, but ... well ... shouldn't we make the Horcruxes our priority?
(Rowling J. K., Harry Potter and the Deathly Hallows, p. 100)

У цьому прикладі Герміона виражає розуміння стосовно наміру Гаррі перш за все поїхати до Годрікової Долини, щоб дізнатись більше про місце, де він провів дитинство і втратив батьків.

*Bilbo knew no more than he told you, **I am sure,**' said Gandalf. 'He would certainly never have passed on to you anything that he thought would be a danger, even though I promised to look after you. He thought the ring was very beautiful, and very useful at need; and if anything was wrong or queer, it was himself. He said that it was "growing on his mind", and he was always worrying about it; but he did not suspect that the ring itself was to blame* (Tolkien J. R. R., The Lord of the Rings. The Fellowship of the Ring, B. 1, Ch. 2)

Цей приклад ілюструє розуміння Гендальфом мотивів, емоцій, моральних якостей Більбо.

Співчуття є вираженням співпереживання людині через минулий чи можливий майбутній неприємний досвід та є формою представлення в комунікативній поведінці концепту СПІВЧУТТЯ :

*My dear boy... my **poor, dear** boy ... no... it is kinder not to say ... no ... don't ask me...* (Rowling J. K., Harry Potter and the Prisoner of Azkaban, p. 107)

Цей приклад виражає співчуття професора Трелоні до Гаррі щодо його передбачуваного жахливого майбутнього, яке вона побачила, гадаючи на кавовій гущі.

*"No, no, **I'm very sorry,** Harry, but as I'm not your parent or guardian –"*
"But you're the Minister of Magic," said Harry eagerly. "If you gave me permission –" *"No, **I'm sorry,** Harry, but rules are rules," said Fudge flatly. **Perhaps you'll be able to visit Hogsmeade next year.** In fact, I think it's best if you don't... yes... well, I'll be off. Enjoy your stay, Harry.* (Rowling J. K., Harry Potter and the Prisoner of Azkaban, p. 47)

Вищезазначений приклад реалізує ЖАЛЬ щодо неможливості виконати прохання Гаррі (*I'm very sorry*) та одночасно виражає ще один іллокутивний тип – *втішання* (*Perhaps you'll be able to visit Hogsmeade next year*).

Втішання є важливим типом психологічної підтримки, що часто супроводжує мовленнєві акти співчуття, та, відповідно до класифікації

А. Азнабаєвої може виражатись такими підтипами як виправдання, підбадьорення, розрада [4, с. 121–125].

Втішання має місце тоді, коли адресант схвилюваний певними драматичними подіями і мовна поведінка адресата спрямована на зменшення хвилювання [4, с. 129].

“Broken wrist,” Harry heard her mutter. “Come on, boy – it’s all right, up you get.” (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 147)

Harry was sitting up, putting his glasses back on, and picking up his wand. “I need to see the headmaster,” he said. “Potter,” said Madam Pomfrey soothingly, “it’s all right. They’ve got Black. He’s locked away upstairs. The dementors will be performing the kiss any moment now –” (Rowling J. K., Harry Potter and the Prisoner of Azkaban, p. 389)

Зазначені приклади реалізують втішання адресата (*it’s all right*) після отриманої травми.

Harry stared at him. Then he remembered: “Sir! The Stone! It was Quirrell! He’s got the Stone! Sir, quick –” “Calm yourself, dear boy, you are a little behind the times,” said Dumbledore. “Quirrell does not have the Stone.” (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 296)

У цьому прикладі Дамблдор намагається утішити Гаррі, який розхвилювався, прийшовши до тямі в лікарні, та повідомити йому, що небезпека минула.

‘O Sam!’ cried Frodo. ‘What have I said? What have I done? Forgive me!’ After all you have done. ‘That’s all right, Mr. Frodo,’ said Sam, rubbing his sleeve across his eyes. ‘I understand. But I can still help, can’t I?’ (Tolkien J. R. R., The Lord of the Rings. The Return of the King, B 6. Ch.1)

Зазначений приклад містить мовленнєві акти втішання та розуміння Семом причин докірливого висловлення Фродо.

Мовленнєві акти *виправдання* та *розради* вживаються у відповідь на самозвинувачення комуніканта [4, с. 131]:

“But – I stopped Sirius and Professor Lupin from killing Pettigrew! That makes it my fault if Voldemort comes back!” “It does not,” said Dumbledore quietly. “Hasn’t your experience with the Time-Turner taught you anything, Harry? The consequences of our actions are always so complicated, so diverse, that predicting the future is a very difficult business indeed... . Professor Trelawney, bless her, is living proof of that. You did a very noble thing, in saving Pettigrew’s life.” (Rowling J. K., Harry Potter and the Prisoner of Azkaban, p. 426)

У цьому прикладі Дамблдор виправдовує і схвалює вчинок Гаррі, який врятував Пітеру Петігрю життя і тепер звинувачує себе у поверненні Волдеморта вірного соратника.

“It’s – all – my – ruddy – fault!” he sobbed, his face in his hands. “I told the evil git how ter get past Fluffy! I told him! “Hagrid!” said Harry, shocked to see Hagrid shaking with grief and remorse, great tears leaking down into his beard. “Hagrid, he’d have found out somehow, this is Voldemort we’re talking about, he’d have found out even if you hadn’t told him.” (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 303)

Вищезазначений приклад демонструє інтенцію Гаррі втішити Гегріда, який жорстоко картає себе, що мимоволі виказав таємницю охорони філософського каменю, мало не спричинившись до загибелі Гаррі.

Мовленнєвий акт *підбадьорення* використовується в ситуаціях, коли мовець занепав духом, не бачить виходу із ситуації, що склалася [4, с. 136]. У діалогічних висловленнях в англomовній дитячій прозі фентезі на мовленнєвий акт підбадьорення вказує фразове дієслово *cheer up*:

So cheer up, Frodo! You will probably make quite a long stay here. (Tolkien J. R. R., The Lord of the Rings. The Fellowship of the Ring, B. Ch. 7)

“I hate them both,” said Harry, “Malfoy and Snape.” “Come on, cheer up, it’s nearly Christmas,” said Hagrid (Rowling J. K., Harry Potter and the Sorcerer’s Stone, p. 196)

У цьому прикладі Гегрід намагається підбадьорити і втішити Гаррі, засмученого провокацією Мелфоя, якого підтримав Снейп.

So cheer up Bilbo and don't look so glum. Cheer up Thorin and Company! This is your expedition after all. Think of the treasure at the end, and forget the forest and the dragon, at any rate until tomorrow morning!" (Tolkien J. R. R., *The Hobbit*, Ch. 7)

Два останні вищезазначені приклади містять два іллокутивні типи – підбадьорення (*cheer up*) та втішання (*Think of the treasure at the end, it's nearly Christmas*).

Отже, іллокутивними типами вербальних проявів емпатії в діалогічному мовленні англomовної дитячої прози жанру фентезі є мовленнєві акти психологічної підтримки: розуміння, втішання, співчуття, підбадьорення, виправдання. Вони належать до класу еспресивів, мають на меті зміну емоційного стану адресата та актуалізують емпатійно марковані концепти (РОЗУМІННЯ, СПІВЧУТТЯ, ЖАЛЬ).

4.5. Інференція емпатії в світлі теорії релевантності

Базуючись на загальних засадах людського пізнання, теорія релевантності вказує на те, що когнітивна система людини працює в такий спосіб, щоб максимізувати релевантність у комунікації. Комунікативний принцип релевантності допомагає виявити як експліцитний, так і імпліцитний зміст висловлення [213, с. 182]. Релевантність визначається як співвідношення когнітивних (чи контекстуальних) наслідків, що базуються на вже наявних в когнітивній системі знаннях і припущеннях, та процесуальних зусиль на інтерпретацію інформації, що надходить. виокремлюють три можливі когнітивні наслідки інтерпретації нової інформації в контексті: а) формування висновку на основі сукупності відомої та нової інформації (контекстуальна імплікація); б) підтвердження наявного припущення; в) заперечення і спростування наявного припущення [там само]. Тобто пізнання є чимось

більшим, ніж декодуванням лінгвістичного сигналу. На відміну від кодової моделі комунікації, інференційна модель вказує на великий розрив між семантичним наповненням речення та смислом, що насправді передається [213, с. 182]. Відповідно до інференційної моделі, комунікація є вираженням та виявленням намірів. Виявлення експлікативного змісту здійснюється шляхом “декодування” семантичного значення та інференції, виявлення імпліцитного змісту – виключно шляхом інференції [213, с. 195].

Розглянемо це на прикладі. Іntenція емпатії полягає у зміні емоційного стану слухача внаслідок комунікації власного когнітивно-емотивного резонансу з ним. Інференція емпатії здійснюється не лише на основі семантичного наповнення речення, а й із врахуванням вже відомої інформації (контекст, ставлення тощо), яка допомагає виявити намір мовця [17]. Як зазначає І. С. Шевченко, “встановити характер комунікативної інтенції висловлення-речення, його іллокутивну силу, оцінити прагматичний ефект можна лише у широкому контексті з урахуванням його взаємозв’язків з іншими реченнями” [171, с. 75].

Емпатія характеризується перш за все толерантністю, тобто навіть при наявності лексико-граматичних засобів вираження емпатії враховується також наявність детермінант емпатії та іллокутивний потенціал емпатії (покращення емоційного стану адресата). Попри спрямоване вживання виразів *I know* (що демонструє емпатійне розуміння) та *I am sure*, які би мали виражати емпатію у наступному прикладі, він не є виявом емпатії, бо є не толерантним, а нетактовним та саркастичним:

“...but by all means stay, Black, **I know** you like to feel... involved.” “What’s that supposed to mean?” said Sirius, **letting his chair fall back onto all four legs with a loud bang**. “Merely that **I am sure** you must feel – ah – frustrated by the fact that you can do nothing useful,” Snape laid a delicate stress on the word, “for the Order.” It was Sirius’s turn to **flush**. (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 634)

Слова Снейпа виявляють гірку правду щодо ситуації, в якій опинився Сіріус. Враховуючи негативне ставлення Снейпа до Сіріуса, його тон (*Snape laid a delicate stress on the word*) та перлокутивний ефект (*letting his chair fall back onto all four legs with a loud bang, It was Sirius's turn to flush*), робимо висновок, що це висловлення мало на меті образити та прилюдно принизити Сіріуса, а отже не є емпатійним, де емпатійне розуміння стану та емоцій Сіріуса не переходить в активну фазу – комунікацію цього розуміння.

Цей приклад ілюструє слова Джоан Роулінг про те, що емпатія в широкому розумінні цього поняття – це сила, що може бути використана як на добро (для співчуття, активних проявів емпатії), так і на зло (де емпатійне розуміння використовують для маніпуляції, контролю, приниження):

*You are forcing me, Potter. I do not want to," said Umbridge, still moving restlessly on the spot, "but sometimes circumstances justify the use... **I am sure the Minister will understand that I had no choice...*** (Rowling J. K., Harry Potter and the Order of Phoenix, p. 101)

Професор Амбридж заздалегідь передбачає розуміння міністра, яке дозволить їй маніпулювати ним та уникнути покарання за завдання шкоди Г. Поттеру.

В рамках теорії релевантності, прагматичні інференції допомагають виявити не лише імплікативний, а й експлікативний зміст висловлення. Наприклад, усунення двозначності (disambiguation) передбачає вибір одного значення з двох чи більше можливих значень слова, відповідно до певного контексту [214, с. 182]:

Poor Faramir!**' he thought. 'I must find Gandalf. **Poor Faramir!** Quite likely **he needs medicine more than tears (Tolkien J R. R. The Lord of the Rings. The Return of the King, B. 5, Ch. 4)

a. poor = deserving of pity or sympathy

b. poor = lacking money

Explicature: *Faramir deserves pity! he thought.*

Експлікативний зміст висловлення в цьому прикладі буде “Фарамір заслуговує на жаль”, оскільки йому терміново потрібні ліки, інакше він помре. В наступних прикладах смисл “жаль” також виводиться з контексту:

Poor Pippin, shut up in the great city of stone, lonely and afraid (Tolkien J. R. R., The Lord of the Rings. The Return of the King, B. 5, Ch. 5)

Poor Mr. Butterbur looked sleepy and frightened. He had hardly closed his eyes all night (Tolkien J. R. R., The Lord of the Rings. The Fellowship of the Ring, B. 1, Ch. 11)

Відповідно, експлікативним змістом наступного прикладу буде *poor = lacking money*:

Actually in the Shire in Bilbo's days it was, as a rule, only the richest and the poorest Hobbits that maintained the old custom (Tolkien J. R. R., The Lord of the Rings. The Fellowship of the Ring, Prol., Ch. 1)

Експлікативний зміст прикметника *poor = lacking money* виводиться з протиставлення *the richest-the poorest*.

Отже, інференція емпатії здійснюється на основі семантичного наповнення речення із врахуванням контексту, наміру мовця.

ВИСНОВКИ ДО 4 РОЗДІЛУ

1. Вивчення дискурсивної реалізації емпатії в світлі категорій емотіології дозволило врахувати екстралінгвальні параметри: афективний (емоційного стану), перцептивний (безпосередній, негайний досвід сприйняття), волевиявлення (бажання комунікантів, мотивовані їх соціально-біологічними та комунікативними потребами), дослідити комунікативну стратегію емпатії та виявити оцінно-прагматичний імплікаціонал концепту, що співвідносить його із системою оцінок.
2. Когнітивна стратегія емпатії розгортається за таким сценарієм: “А, знаючи, що відчуває В [оцінка параметрів ситуації], виражає свої

- відчуття [вибір мовних/немовних засобів та здійснення відповідного комунікативного акту], щоб розділити переживання В [мотив] (експресивний компонент), А хоче виразити те, що він відчуває, оскільки намагається змінити настрій В [інтенція] (інтенсивний компонент)”.
3. Оцінні експресиви (чи власне експресиви) виражають почуття та ставлення, допомагаючи реалізувати інтенцію емпатії. Такі оцінні висловлення мало пов’язані з соціальними нормами і стереотипами, їх очікуваним прелокутивним ефектом є зміна емоційного стану адресата та його безпосередня емоційна реакція. Детермінантами оцінних експресивів є оцінність, емотивність, експресивність, інтенсивність. Поряд з іншими детермінантами емпатії, оцінний компонент є невід’ємною частиною як наративів емпатії, так і експресивів емпатії в діалогічному мовленні. Все, що пов’язане з адресатом оцінюється позитивно або негативно для того, щоб вплинути на емоційний стан з метою досягнення успіхів в комунікації. Без оцінки неможливе емпатійне розуміння іншої людини, яке є першою фазою, невід’ємним когнітивним компонентом процесу емпатії.
 4. Реакція на оцінний експресив безпосередня. Мовець та адресат оцінного повідомлення є носіями емоцій, що виникають, якщо оцінка зачіпає їхні інтереси. Чим сильніший вплив на ці інтереси, тим більше задіяні іллокутивні сили оцінки і тим більше мовленнєвий акт впливає на емоційний стан адресата.
 5. Вживання прислівників та прикметників у типах емпатії дозволяє виражати модальність. Зміна модальності полягає у зменшенні чи збільшенні переконливості висловлення. Для посилення іллокуції використовуються як лексичні, так і граматичні засоби. Зменшення іллокутивної сили висловлення досягається шляхом використання модераторів різної прагматичної спрямованості, що передають значення наближення, знецінення, применшення.

6. Іллокутивними типами вербальних проявів емпатії в діалогічному мовленні англомовної дитячої прози жанру фентезі є мовленнєві акти психологічної підтримки: розуміння, втішання, співчуття, підбадьорення, виправдання, які належать до класу експресивів та мають на меті зміну емоційного стану адресата.
7. Інференція емпатії здійснюється на основі семантичного наповнення речення із врахуванням контексту, наміру мовця.

Основні положення цього розділу відображено у публікаціях [69; 71; 74].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Застосування когнітивно-дискурсивного підходу уможливорює врахування як когнітивного (конструювання ідей та переконань), так і соціально-прагматичного аспектів емпатії (особливостей взаємодії комунікантів у певних контекстах і ситуаціях). Зважаючи на те, що емпатія, з одного боку, звернена на соціальне функціонування, а з іншого – на мислення та емоції, вивчення емпатії в руслі когнітивно-дискурсивного підходу дозволило синтезувати елементи семантико-когнітивного та прагматичного трактування лексично виражених концептів, розглядаючи емпатію крізь призму її дискурсивного функціонування.

Емпатія є універсальним довербальним когнітивно-афективним утворенням, формою психічного відображення, що визначає поведінку суб'єкта у ситуації соціальної взаємодії та вербалізується знаком, набуваючи аксіологічних смислів. З позицій когнітивно-дискурсивного підходу концепт ЕМПАТІЯ постає як актуалізований у дискурсі індивідуальний смисл, що віддзеркалює соціально-психологічний досвід. Будучи, з одного боку, зверненою на соціальне функціонування, а з іншого, – на мислення та емоції, емпатія постає суспільно-психологічним подієвим концептом. Під впливом людської діяльності у певній комунікативно-прагматичній ситуації ЕМПАТІЯ виникає у свідомості та вербальній поведінці, розгортаючись як поведінкова реакція у двох скриптах, що відображають пасивні та активні прояви емпатії.

Концепт ЕМПАТІЯ існує у єдності статичних (систематизаційного, категоризаційного, образного) та динамічного (ідентифікаційного) модусів. У систематизаційному модусі конститутивними ознаками інтенціоналу подієвого концепту ЕМПАТІЯ є почуття (feeling) та когнітивна здатність (ability), комунікація (saying, sharing), діяльність (doing).

У категоризаційному модусі ЕМПАТІЯ постає як концептуальний домен та є фоном, на основі якого профілюються концепти його парцел. Тобто ЕМПАТІЯ мотивує категорії субординатного рівня, що структуровані на

основі схемних образів ШКАЛА та ШЛЯХ та вербально репрезентовані синонімами імені концепту. Домен ЕМПАТІЯ має когнітивний та афективний виміри (парцели). Когнітивний вимір категорії співвідноситься з концептами РОЗУМІННЯ, НЕРОЗУМІННЯ, ТАКТ, БЕЗТАКТНІСТЬ, БУЛІНГ, а афективний – з концептами СИМПАТІЯ, АНТИПАТІЯ, ЖАЛЬ, БЕЗЖАЛЬНІСТЬ, СПІВЧУТТЯ, НЕМИЛОСЕРДНІСТЬ.

Когнітивна емпатія пов'язана із взаєморозумінням комунікантів. Парцела КОГНІТИВНА ЕМПАТІЯ включає емпатійно марковані та немарковані концепти – представники бінарних опозицій: РОЗУМІННЯ– НЕРОЗУМІННЯ, ТАКТ–БЕЗТАКТНІСТЬ, БУЛІНГ. Включення до парцели КОГНІТИВНА ЕМПАТІЯ здійснюється з огляду на домінантні семи (*ability, understanding*).

Афективна (емотивна) емпатія пов'язана із емоційною реакцією на досвід інших. Парцела АФЕКТИВНА ЕМПАТІЯ включає емпатійно (афективно) марковані та немарковані концепти – представники бінарних опозицій: СИМПАТІЯ–АНТИПАТІЯ, ЖАЛЬ–БЕЗЖАЛЬНІСТЬ, СПІВЧУТТЯ– НЕМИЛОСЕРДНІСТЬ.

Парцела АФЕКТИВНА ЕМПАТІЯ відзначається наявністю як когнітивної, так і афективної складової, бо розуміння є першою фазою та невід'ємним компонентом емпатійно маркованих та немаркованих концептів. Також її характеризують активний та комунікативний компоненти. Включення до парцели АФЕКТИВНА ЕМПАТІЯ здійснюється з огляду на домінантні семи (*feeling, sympathy*).

Концепти парцел концептуального домену ЕМПАТІЯ перетинаються як між собою, так і з парцелами пов'язаних систем. У межах концептуального простору концепти можуть бути виділені та відмежовані один від одного лише на фоні домену ЕМПАТІЇ, частиною якого вони є.

Образно-ціннісний модус концепту ЕМПАТІЇ описується на підставі визначення корелятивів конвенційних та образних метафор, що становлять його підґрунтя. Чуттєвий образ в структурі концепту базується на сенсорній, переважно візуальній основі як результат безпосереднього чи

опосередкованого чуттєвого досвіду. Цей конкретно-чуттєвий чи узагальнено-чуттєвий образ об'єкту може проявлятися на рівні одиничного, чи на рівні всього класу сутностей. Розуміння емоцій, думок, намірів та мотивів інших людей метафоризуються як візуальне сприйняття (UNDERSTANDING IS SEEING). Емоційний вплив (EMOTIONAL EFFECT) осмислюється як фізичний контакт (PHYSICAL CONTACT). Якщо цей емоційний вплив негативний, то цей контакт може завдавати шкоди (*hurtful, blow*), ранили. Образно-ціннісний складник концепту ЕМПАТІЇ осмислюється як сила, полегшення, підняття настрою, гоєння душевних ран (EMPATHY IS MEDICINE, EMPATHY IS POWER TO FREE FROM BURDEN, EMPATHY IS POWER TO RAISE SPIRIT).

У межах образу формуються операційні підструктури, за допомогою яких здійснюється класифікація, ідентифікація тощо. На основі класифікації Г. Баретт-Леонарда та аналізу когнітивних метафор, виявлених у тексті, побудовано когнітивну модель процесу емпатії, що базується на схемному образі ШЛЯХ.

Образність метафоричних конструкцій сприяє реалізації певної моделі ситуації шляхом актуалізації концептів, які належать до різних сфер. У метафоричний спосіб емпатія в дитячій літературі може бути описана як невидиме тло, що онтологічно визначає сутність речей: через об'єктивацію СПІВЧУТТЯ, ЖАЛЮ, НЕРОЗУМІННЯ, БУЛІНГУ, та ін., що є відповідно емпатійно маркованими та немаркованими в контексті типології емпатії, реалізується дидактична функція в дискурсі та формуються засади соціалізації та емоційний інтелект юного читача.

Дані компонентного, текстово-інтерпретаційного та функціонально-прагматичного аналізу свідчать про те, що концепти бінарних концептуальних опозицій відзначаються наявністю / відсутністю певних концептуальних ознак. Наприклад, для ЕМПАТІЙНОГО РОЗУМІННЯ/ НЕРОЗУМІННЯ характерною є актуалізація “знання”, “сприйняття”, “бачення”, “оцінка”, “здатність”, “розум”, “толерантне ставлення”, “судження”, “згода”/ “незгода” тощо.

Концепти ТАКТ та БЕЗТАКТНІСТЬ характеризуються такими концептуальними ознаками як відсутність/ наявність: “втручання в чужі справи”, “втручання в особисте життя”, “пліткування”, “нав’язування власної точки зору, ідей, присутності”, “безпідставної критики”, “недоречного зауваження чи вчинку”.

Інтерпретаційно-текстовий аналіз емпатійно маркованих та немаркованих дискурсивних контекстів вказує наявність поряд з лексико-граматичними засобами актуалізації концептів (лексеми імен концептів та їх синоніми, граматичні засоби та ін.), засобів вираження оцінки, емотивності, експресивності, інтенсифікацію (номінації емоцій, графічні засоби вираження експресивності, еліпсис, окличні речення, прислівники-інтенсифікатори та модератори тощо).

Емпатійна стратегія розгортається за таким сценарієм: “А, знаючи, що відчуває В [*оцінка параметрів ситуації*], виражає свої відчуття [*вибір мовних/немовних засобів та здійснення відповідного комунікативного акту*], щоб розділити переживання В [*мотив*] (експресивний компонент), А хоче виразити те, що він відчуває, оскільки намагається змінити настрій В [*інтенція*] (інтенсивний компонент)” (Таценко).

Мовленнєві акти, спрямовані на реалізацію емпатійної стратегії у діалогічному мовленні персонажів та реалізацію ввічливості зближення та віддалення в рамках стратегії збереження обличчя, належать до категорії експресивів. Конвенційні експресиви виражаються певними соціальними формулами і дієсловами на позначення відповідних дій, що вживаються як перформативи та розраховані на соціально обумовлену позитивну реакцію. Оцінні експресиви (чи власне експресиви) виражають почуття та ставлення, допомагаючи реалізувати інтенцію емпатії. Такі оцінні висловлення мало пов’язані з соціальними нормами і стереотипами, їх очікуваним прелокутивним ефектом є зміна емоційного стану адресата та його безпосередня емоційна реакція. Реакція на оцінний експресив завжди безпосередня. Мовець та адресат оцінного повідомлення є носіями емоцій, що

виникають, якщо оцінка зачіпає їхні інтереси. Чим сильніший вплив на ці інтереси, тим більше задіяні іллокутивні сили оцінки і тим більше мовленнєвий акт впливає на емоційний стан адресата.

Вживання засобів інтенсифікації в типах емпатії дозволяє виражати модальність. Зміна модальності полягає у зменшенні чи збільшенні переконливості висловлення. Для посилення іллокуції використовуються як лексичні, так і граматичні засоби. Зменшення іллокутивної сили висловлення досягається шляхом використання модераторів різної прагматичної спрямованості, що передають значення наближення, знецінення, применшення.

Детермінантами оцінних експресивів емпатії є оцінність, емотивність, експресивність, інтенсивність. Поряд з іншими детермінантами емпатії, оцінний компонент є невід'ємною частиною як наративів емпатії, так і експресивів емпатії в діалогічному мовленні. Все, що пов'язане з адресатом, оцінюється позитивно або негативно для того, щоб вплинути на емоційний стан з метою досягнення успіхів в комунікації. Без оцінки неможливе емпатійне розуміння іншої людини, яке є першою фазою, невід'ємним когнітивним компонентом процесу емпатії.

Об'єктивний компонент в структурі оцінки співвідносить її зі ступенем вираження емпатії. Аксіологічну шкалу емпатії можна умовно відобразити у вигляді параболи. Оцінна шкала розгортається в двох напрямках – в бік збільшення і в бік зменшення ознаки. За точку відліку шкали приймається нульовий ступінь вираження емпатії – байдужість (*indifference*). Вона відображає середню параметричну норму, по обидва боки якої знаходяться протилежні полюси вираження ознаки. Параметрична норма збігається з об'єктивною серединою, є відсутністю ознаки, нейтральною зоною. Проте аксіологічна норма лежить не в середині шкали, а збігається з її позитивним краєм. На позитивному полюсі шкали знаходяться всі типи емпатійних станів, що передбачають небезсторонність, когнітивне чи емотивне залучення до досвіду іншої людини, такі як співчуття, жаль, симпатія, розуміння, такт.

Негативний полюс має похідний характер, коли негативні емпатійні стани сприймаються як відсутність вираження емпатії. Гілки параболи відображають взаємозв'язок між типами оцінки та емпатією. Емоційне і раціональне в оцінці виражають два різні аспекти відношення суб'єкта до об'єкта, перша – його почуття, друга – погляди. Вони співвіднесені з типами емпатії – афективною та когнітивною. Компонентний аналіз засвідчує наявність сем, що виражають раціональне в оцінці у визначеннях станів когнітивної емпатії, та відповідно сем, що виражають емоційність у визначеннях афективної емпатії. Прояви емпатії є різноманітними за структурою емпатійного процесу. Деякі з них – розуміння, симпатія та жаль – проходять тільки першу фазу емпатії – сприйняття та резонанс. Такі прояви відносимо до пасивного типу. Прояви активного типу (співчуття, такт) містять у своїх визначеннях семи *doing, saying, sharing*. Тобто вони спрямовані на вербальну чи невербальну комунікацію отриманого розуміння, на діяльність. Розмежування за ознакою активність/пасивність справедливе і для проявів негативного полюсу емпатії. До активних проявів відносимо немилосердність, безтактність та булінг, де наявні семи *doing, saying, actions*, та *behavior*. До нульової позначки емпатії ближче будуть знаходитись пасивні прояви, а далі – активні. Відповідно, стереотип емпатії не співвідноситься з серединою шкали оцінок, а є зсунутий вгору на шкалі оцінок відповідно до більш високого ступеню вираження ознаки.

Пропонована дисертація відкриває **перспективи** здійснення подальших досліджень у таких напрямках: висвітлення лінгвопрагматичних характеристик втілення емпатії в різних типах дискурсу, вивчення суб'єкта та об'єкта емпатії як мовних особистостей, дослідження гендерних маркерів реалізації емпатії, аналіз інших когнітивно-афективних утворень на основі розробленої методики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аванесова Н. В. Эмоциональность и экспрессивность – категории коммуникативной лингвистики / Н. В. Аванесова // Вестник Югорского государственного университета, 2010. – Выпуск 2 (17). – С. 5–19.
2. Адамчук Т. В. Эмотивная тематизация англоязычного художественного текста / Т. В. Адамчук // Гуманитарные науки и образование: научно-методический журнал. – Саранск, 2013. – № 1. – С. 96–98.
3. Азнабаева Л. А. Междометия как средство выражения эмпатии (на материале французского языка) / Лариса Алексеевна Азнабаева, Анна Александровна Анищенко // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2: Языкознание. – № 2. – 2015. – С. 63–68.
4. Азнабаева Л. А. Принцип вежливости в английском диалоге / Л. А. Азнабаева. – Уфа : РИЦ БашГУ, 2005. – 198 с.
5. Азнаурова Э. С. Стилистический аспект номинации словом как единицей речи // Языковая номинация. Виды наименований / Под ред. Б.А.Серебренникова. – М. : Наука, 1977. – С. 86–128.
6. Александрук І. В. Вербалізація можливих світів у жанрі фентезі : автореф. дис...канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Ірина Володимирівна Александрук; Харківський нац. у-т ім. В. Каразіна. – Х., 2011. – 18 с.
7. Алефиренко Н. Ф. Спорные вопросы семантики / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
8. Анищенко А. А. Способы функционирования категории вежливости в эмпатийном речевом акте понимания (на материале французского языка) / А.А. Анищенко, Р. А. Газизов // Вестник Башкирского университета – Т. 2, № 4 – 2015. – С. 1348 –1351.
9. Антология мировой философии: В 4-х т. / ред.-сост. В. В. Соколов. – М. : Мысль, 1969. – Т. 1. – 936 с.
10. Арнольд И. В. Стилистика английского языка (стилистика декодирования) / И. В. Арнольд. – М., 1990. – 301 с.

11. Арутюнова Н. Д. Метафора і дискурс // Теорія метафори. М., 1990. С. 5–51.
12. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
13. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы. / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с.
14. Бабенко Л. Г. Лексические средства обозначения эмоции в русском языке / Л. Г.Бабенко. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1989. – 184 с
15. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка /Ш. Балли. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1955. – 416 с.
16. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : [монографія] / Л. Р. Безугла. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
17. Безуглая Л. Р. Семантика и прагматика: к проблеме соотношения понятий [Электронный ресурс] / Л. Р. Безуглая // Когниция. Коммуникация. Дискурс: междунар. сб. науч. тр. / Ред. И. С. Шевченко, В. И. Карасик. – Направление “Филология”. – № 10. – 2015. – С. 8–26. – Режим доступа : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no10-2015/bezuglaa-l-r>
18. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист – М. : Прогресс, 1974. – 448 с.
19. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти : автореф. дис... д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 / О.Л. Бессонова; Київ. нац. ун-т ім.Т. Шевченка. – К., 2003. – 39 с.
20. Бессонова О. Л. Типы аксиологической шкалы как элемента структуры категории оценки / О. Л. Бессонова // Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах. – 1999. – Вип. 2. – С. 33–36
21. Белехова Л. І. Види мапування як лінгвокогнітивної операції формування новообразів (на матеріалі американської поезії) [Електронний ресурс] / Лариса Іванівна Белехова // Науковий вісник Волинського національного

- університету імені Лесі Українки. Розділ І. Когнітивна лінгвістика. 3 (ч. 1), – 2011 –. Режим доступу до джерела :
<http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/3744/1/Belekhova.pdf>
22. Бикова А. Реалізація категорії ввічливості в англomовному художньому дискурсі / Аліса Бикова, Аліна Коробко // Наукові записки. – Випуск 130. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – С. 221–225.
 23. Благодарна О. М. Об’єктивація концепту РОБОТА у сучасному британському та американському художньому дискурсі : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. М. Благодарна. – Харків, 2009. – 20 с.
 24. Благодарна О. М. Художній дискурс як середовище актуалізації концептів / О.М. Благодарна // Матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація». – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. – С. 29– 31.
 25. Богачева О. Ю. Основные подходы американских психологов к проблеме эмпатии / О. Ю. Богачева // Ярославский педагогический вестник. – Том II (Психолого-педагогические науки). – № 4. – 2011. – С. 275 – 281.
 26. Богданов В. В. Предложение и текст в содержательном аспекте / В. В. Богданов. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2007. – 280 с.
 27. Богданов В. В. Речевое общение: прагматические и семантические аспекты / В. В. Богданов. – Л. : ЛГУ, 1990. – 88 с.
 28. Болдырев Н. Н. Концепт и значение слова / Болдырев Н. Н. // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета. – Воронеж, 2001. – С. 25–36.
 29. Болотов В. И. Эмоциональность текста в языковой и неязыковой вариативности (основы эмотивной стилистики текста) / В. И. Болотов. – Ташкент : Фан, 1981. – 116 с.

30. Бондаренко Є. В. Дискурс як об'єкт когнітивної лінгвістики / Є.В. Бондаренко // Записки романо-германської філології. – 2013. – Вип.1 (30) – С. 25–32.
31. Бондаренко Є. В. Матричное моделирование. Дуальность времени в англоязычной картине мира : монографія / Є. В. Бондаренко. – Харьков : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2014. – 304 с.
32. Бондаренко Є. В. Матричне моделювання семантичного простору багатозначної лексеми / Є. В. Бондаренко // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2013. – № 17 (266). – С. 28-33.
33. Бражникова А. Н. Эмпатия как нравственное качество будущего профессионала [Электронный ресурс] / А. Н. Бражникова // Электронный журнал “Психологическая наука и образование”. – Вип. 4. – 2012. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.hpsy.ru/main/go/text/5784/00>
34. Братусь Т. В. Гендерна специфіка об'єктивізації концепту ЩАСТЯ у сучасному англomовному художньому дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Т. В. Братусь. – Харків, 2009. – 20 с.
35. Ванершот Г. Эмпатия как совокупность микропроцессов [Электронный ресурс] / Г. Ванершот. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.lhpa.net/ru/index.php/teksty/25-gumanisticheskaya-psikhologiya/avtory-nedirektivnogo-podkhoda/193-empatiya-kak-sovokupnost-mikroprotsessov>
36. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. /А. Вежбицкая. – М. : Языки русской культуры, 2001. – 272 с.
37. Виговська Л. П. Емпатійність як механізм реалізації суб'єкт-суб'єктної педагогічної парадигми / Л. П. Виговська // Психологія : зб. наук. пр.– К. : НПУ, 1999. – Вип. 4(7) – С. 61–66.

38. Вовк У. С. Поняття дитячої літератури та її художня специфіка / Уляна Вовк // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”. – 2002. – № 453. – С. 352–356.
39. Воинова В. В. Реализация категории эмотивности в англоязычной детской литературе : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / В. В. Воинова. – Санкт-Петербург, 2006. – 24 с.
40. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – [2-е изд.]. – М. : УРСС, 2002. – 247 с.
41. Воробйова О. П. Ідея резонансу в лінгвістичних дослідженнях / О. П. Воробйова // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. П. Кочергана: [зб. наук. статей]. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2006. – С. 72–85.
42. Гаврилова Т. П. Экспериментальное изучение эмпатии у детей младшего и среднего школьного возраста / Т. П. Гаврилова // Вопросы психологии. – 1974. – № 5. – С. 107–114.
43. Гак В. Г. Языковые преобразования. / В. Г. Гак. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1998. – 768 с.
44. Гиппенрейтер Ю. Б. Феномен конгруэнтной эмпатии [Электронный ресурс] / Ю. Б. Гиппенрейтер, Т. Д. Карягина, Е. Н. Козлова // Вопросы психологии. – Вып. 4. – 1993. – Режим доступа до джерела : <http://mary1982.narod.ru/gyp.html>
45. Гнезділова Я. В. Емоційність та емотивність сучасного англомовного дискурсу: структурний, семантичний і прагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ярослава Володимирівна Гнезділова. – К., 2007. – 291 с.
46. Гоголева С. А. Влияние готического романа на жанр фэнтези и его роль в становлении жанра / С. А. Гоголева // Наука и образование. – 2007. – № 3. – С.166.

47. Гошилик Н. С. Схемні образи часу в сучасній англійській мові : монографія / Наталія Гошилик. – Івано-Франківськ : НАІР, 2013. – 220 с.
48. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
49. Демьянков В. З. Текст и дискурс как термины как слова обыденного языка / В. З. Демьянков // Язык. Личность. Текст : сб. к 70-летию Т. М. Николаевой. – М. : Язык славянских культур, 2005. – С. 34–55.
50. Дворак Е. Ю. Русское детское фэнтези: жанровая специфика и особенности мифопоэтики : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.01.01 “Русская литература” / Е. Ю. Дворак. – Москва, 2015. – 19 с.
51. Додонов Б. И. В мире эмоций / Б. И. Додонов. – К. : Политиздат Украины, 1987. – 140 с.
52. Долгова В. И. Эмпатия / В. И. Долгова, Е. В. Мельник. – М. : Перо, 2014. – 185 с.
53. Елеференко И. О. Подготовка специалистов социометрических профессий с учетом рациональности эмпатии [Электронный ресурс] / И. О. Елеференко // Фундаментальные исследования. – 2010. – № 12. – С. 11–19. – Режим доступа до ресурсу :
<http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=17424>
54. Елеференко И. О. Формирование эмпатийности у студентов творческих специальностей (на примере подготовки телерадио журналистов, режиссеров кино и телевидения, мультимедиа-программ): Автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / И. О. Елеференко – СПб., 2005. – 26 с.
55. Жаботинская С. А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции) [Электронный ресурс] / С.А. Жаботинская // Когниция. Коммуникация. Дискурс: междунар. сб. науч. тр. / Ред. И. С. Шевченко, В. И. Карасик. – Направление “Филология”. – № 6. – 2013. – С. 47–76. – Режим доступа :

<https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no6-2013/zabotinskaa-s-a>

56. Жаботинская С. А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход / С.А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2009. – № 848. – С. 3–10.
57. Жаботинская С. А. Концептуальна метафора в спеціальному мові: процедура аналізу / С. А. Жаботинская // Иностранные языки в высшей школе. – 2013. – Вип.3. – С. 26–34.
58. Жаботинская С. А. Концептуальна метафора: процедура аналізу для багатомовних даних / С. А. Жаботинская // Актуальні проблеми металінгвістики : зб. статей за матеріалами VII Міжнар. наук. конф. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. С. 3–6.
59. Жаботинская С. А. Ономазіологічні моделі і подіїні схеми / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2009. – № 837. – С. 3–14.
60. Жадько В. А. Емпатія: соціально-філософський підхід до проблеми / В. А. Жадько, П. О. Бідзіля // Актуальні питання фармацевтичної і медичної науки та практики. – Випуск XXIII, № 1. – 2010. – С. 110–113.
61. Журавльова Л. П. Психологічні основи розвитку емпатії людини : автореф. дис.... докт. психол. наук : спец. 19.00.07. / Л. П. Журавльова; Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2008. – 42 с.
62. Журавльова Л. П. Психологія емпатії : монографія / Лариса Петрівна Журавльова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 328 с.
63. Журавльова Л. П. Емпатія як психологічний механізм розвитку міжособистісного емоційного інтелекту [Електронний ресурс] / Л. П. Журавльова, М. М. Шпак // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, – III (25), Issue: 49, – 2015. – Режим доступу до ресурсу :

- http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/zhuravlova_l.p._shpak_m.m._empathy_as_a_psychological_mechanism_of_the_development_of_interpersonal_emotional_intelligence.pdf
64. Залевская А. А. Введение в психолингвистику / А. А. Залевская. – М. : РГГУ, 1999. – 382 с.
 65. Ивин А. А. Основания логики оценок / А. А.Ивин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1970. – 230 с.
 66. Ильинова Е. Ю. Прагматика толерантности и такта в современной публичной коммуникации / Е. Ю. Ильинова // Человек в коммуникации : от категоризации эмоций к эмотивной лингвистике: сборник научных трудов, посвященный 75-летию профессора В. И. Шаховского. – Волгоград : Волгоградское научное издательство, 2013. – С. 206–215.
 67. Иванотчак Н. І. Детермінанти емпатії в експресивах / Н. І. Иванотчак // Сьомий міжнародний науковий форум. Сучасна іноземна філологія: дослідницький потенціал : тези доповідей у 2-х ч. / За ред. проф. В. О. Самохіної. – Х. : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016. – с. 68–70.
 68. Иванотчак Н. І. Емпатія в аспекті категорій градуальності оцінки та норми / Н. І. Иванотчак // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія “Філологія” : збірник наукових праць. – Одеса : “Гельветика”, 2015. – Вип. 16. – С.112 – 116.
 69. Иванотчак Н. І. Емпатія та ввічливість у контексті стратегії збереження обличчя / Н. І. Иванотчак // Нова філологія. Збірник наукових праць. Філологічні науки. – Запоріжжя, ЗНУ. – 2017. – № 70. – С. 86 – 91.
 70. Иванотчак Н. І. Емпатія та когнітивна метафора / Н. І. Иванотчак // Актуальні питання та проблеми сучасної мови та літератури : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 14-15 серпня 2015 р. – Одеса : Південноукраїнська організація “Центр філологічних досліджень”, 2015. – с. 55–59.

71. Іванотчак Н. І. Категорія оцінки в емпатії / Н. І. Іванотчак // Мова і засоби масової комунікації на сучасному історичному етапі : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції : м. Львів, 9-10 вересня 2016 р. – Львів : ГО “Наукова філологічна організація “ЛОГОС”. – С. 77–81.
72. Іванотчак Н. І. Когнітивна метафора як засіб вербалізації емпатії в англomовній дитячій прозі фентезі / Н. І. Іванотчак // Наукові записки ВДПУ. Серія “Філологія” : збірник наукових праць. – Вінниця, 2015. – С. 133–138.
73. Іванотчак Н. І. Комунікативно-прагматична типологія емпатії / Н. І. Іванотчак // Актуальні питання та проблеми сучасної мови та літератури : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 19-20 серпня 2016 р. – Одеса : Південноукраїнська організація “Центр філологічних досліджень”, 2016. – с. 44–47.
74. Іванотчак Н. І. Прагматичні аспекти емпатії в англomовній дитячій прозі фентезі / Н. І. Іванотчак // Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів : матеріали міжнародної науково-практичної конференції: 13-14 листопада 2015. – Львів : ГО “Наукова філологічна організація “ЛОГОС”, 2015. – С.100–102.
75. Іванотчак Н. І. Схемні образи як передконцептуальна основа емпатії / Н. І. Іванотчак // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство) : збірник наукових праць. – Том 1. – № 5. – Дрогобич, 2016. – с. 124–127.
76. Іванотчак Н. І. Типи емпатії в англomовній дитячій прозі фентезі / Н. І. Іванотчак // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна” : збірник наукових праць. – Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2015. – Вип. 56. – С. 120–124.

77. Ігнат'єва С.Є. Аксіологія у контексті сучасної лінгвістики /С. Є. Ігнат'єва // Мова і культура (науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. IV (140). – С.112-117.
78. Ігнат'єва С. Є. Оцінка і її зв'язок з емоційністю, експресивністю, модальністю / С. Є. Ігнат'єва // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. – 2010. – Вип. XXIII, ч. 4. – С. 258–264.
79. Карасик В. И. О типах дискурса / В.И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20.
80. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : Институт языкознания РАН, 1992. – 330 с.
81. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
82. Карягина Т. Д. Эмпатия как способность: структура и развитие в ходе обучения психологическому консультированию / Т. Д. Карягина, А. В. Иванова // Консультативная психология и психотерапия. – 2013. – № 4. – С. 182–207.
83. Качак Т. Б. Зарубіжна дитяча література: основні аспекти вивчення // Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 1. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – С . 125–131.
84. Кишко С. К вопросу о плане выражения категории модерации. / С. К. Кишко // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Випуск 75 (2). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 54–57.
85. Коваленко О. Ю. Художня природа авторського циклу Дж. К. Роулінг про Гаррі Поттера : автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.04 / О. Ю. Коваленко; Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. – Сімф., 2013 – 20 с.

86. Козяревич Л. В. Вербальні й невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу (на матеріалі англомовної прози ХХ століття): автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Ліана Василівна Козяревич; Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2006. – 19 с.
87. Колесникова С. М. Категория градуальности и способы ее выражения в современном русском языке. / С. М. Колесникова. – М. : МПУ, 1998. – 280 с.
88. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики / Т. А. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350 с.
89. Косоногов В. Зеркальные нейроны: краткий научный обзор / В. Косоногов. – Ростов-на-Дону, 2009 г. – 24 с.
90. Кравченко А. В. “Репрезентация мыслительных структур в языке” как тема научного дискурса / А. В. Кравченко // Когнитивные исследования языка. – Вып. 12: Проблемы интегрирования частных теорий в общую теорию репрезентации мыслительных структур в языке. – М.; Тамбов : ИЯ АН; ТГУ им. Г. Р. Державина, 2012. – [Электронный ресурс]. – режим доступа до джерела:
<http://www.univie.ac.at/constructivism/archive/fulltexts/828.pdf>
91. Кравченко А. В. Является ли язык репрезентативной системой? / А. В. Кравченко // *Studia Linguistica Cognitiva*. – М. : Гнозис, 2006. – Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – С. 135–156.
92. Кубрякова Е. С. О тексте и критериях его определения / Е. С. Кубрякова // Текст. Структура и семантика. Доклады VIII Международной конференции. – Т. 1. – М., 2001. С. 72–81.
93. Кузнецова А. А. Иллокутивные типы вербального проявления эмпатии : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.19 “Теорія мови” / А. А. Кузнецова. – Уфа, 2010. – 25 с.

94. Кузнецова А. А. Иллокутивные типы вербального проявления эмпатии (на материале французского языка) / А. А. Кузнецова // Вестник Башкирского университета – Т. 15, № 2 – 2010. – С. 360–363.
95. Кукушкин В. В. Об’єктивація концепту ЗНАМЕНИТІСТЬ у сучасному англomовному газетному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / В. В. Кукушкін. – Харків, 2010. – 221 с.
96. Ларина Т. В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах : монография / Т. В. Ларина – М. : Изд-во РУДН, 2003. – 315 с.
97. Лебедев И. В. Жанр фэнтези и авантюрно-приключенческая литература [Электронный ресурс] / И. В. Лебедев // Rhema. Рема – 2014. – Вип.3. – Режим доступа до ресурсу : <https://cyberleninka.ru/article/n/zhanr-fentezi-i-avantyrno-priklyuchencheskaya-literatura>
98. Левицкий В. В. Семасиология : монография для молодых исследователей / В. В. Левицкий. – Изд. 2., исправл. и допол. – Винница : Нова Книга, 2012. – 680 с.
99. Левко Е. Н. Динамика волшебного мира Дж. К. Роулинг : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Е. Н. Левко. – СПб., 2010. – 20 с.
100. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Русская словесность. От теории словесности к теории текста : антология. – М., 1997. – С. 280–289.
101. Лукьянова Н. А. Дискуссионные моменты интерпретации экспрессивности как категории лексикологии / Н. А. Лукьянова // Вестник Волгоградского университета. Серия 2 “Языкознание”. – 2009. – № 1 (9). – С. 211–215.
102. МакКормак Э. Когнитивная теория метафоры / Э. МакКормак // Теория метафоры [Электронный ресурс] : Сборник / Общ. ред. Н. Д. Арутюнова и М. А. Журинский. – М.: Прогресс, 1990. – С. 358–386. – Режим доступа до джерела : http://tlf.narod.ru/school/mikhalych/teoriya_metafory.htm

103. Маркелова Т. В. Семантика и прагматика средств выражения оценки в русском языке / Т. В. Маркелова // Филологические науки. – М., 1995. – № 3. – С. 67–79.
104. Мартынюк А. П. Опыт модусного моделирования концепта (на примере концепта CELEBRITY / ЗНАМЕНИТОСТЬ, актуализированного в англоязычном газетном дискурсе) [Электронный ресурс] / А. П. Мартынюк // Когниция. Коммуникация. Дискурс: междунар. сб. науч. тр. / Ред. И. С. Шевченко, В. И. Карасик. – Направление “Филология”. – № 1. – 2010. – С. 93–100. – Режим доступа до ресурсу : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home>
105. Мартынюк А. П. Разграничение дискурса и текста с позиций интеграционного подхода / А. П. Мартынюк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2009. – № 866. – С. 49–54.
106. Мартынюк А. П. Когнитивно-коммуникативная лингвистика: в поисках базовых принципов и методик анализа [Электронный ресурс] / А. П. Мартынюк // Когниция. Коммуникация. Дискурс: междунар. сб. науч. тр. / Ред. И. С. Шевченко, В. И. Карасик. – Направление “Филология”. – № 12. – 2016. – С. 17–35. – Режим доступа до ресурсу: <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no12-2016/martynuk-a-p>
107. Маслова В. А. Параметры экспрессивности текста / В. А. Маслова // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. – М. : Наука, 1991. – С. 179–204.
108. Матюх Т. М. Емпатія як трансестетичний феномен: автореф. дис.... канд. філософ. наук : спец. 09.00.08 “Естетика”/ Т. М. Матюх. – Київ. – 2016. – 23 с.
109. Минский М. Фреймы для представления знаний / Минский М. – М. : Энергия, 1979. – 152 с.

110. Моїсєєва Ф. А. Вербальна комунікація як компонент мовленнєвого акту. [Електронний ресурс] / Ф. А. Моїсєєва. – Режим доступу до джерела : http://www.rusnauka.com/4_SND_2009/Philosophia/40423.doc.htm
111. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц / В. Н. Телия // Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности / В. Н. Телия, Т. А. Графова, А. М. Шахнарович [и др.] ; отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Наука, 1991. – С. 36–66.
112. Морозова Е. И. Ложь как дискурсивное образование : лингвокогнитивный аспект : Монография / Е. И. Морозова. – Харьков : Экограф, 2005. – 300 с.
113. Мягкова Е. Ю. Эмоциональная нагрузка слова: опыт психолингвистического исследования / Е. Ю. Мягкова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 109 с.
114. Невська Ю. В. Модальність, оцінка, евіденціальність, емпатія: проблема визначення (на матеріалі епістолярію М. Куліша)/ Ю. В. Невська // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. – 2014. – Вип. 37. – С. 185–192.
115. Нефедченко О. І. Поняття емпатії в лінгвістиці / О. І. Нефедченко // Філологічні трактати. – Том 8, № 1. – 2016. – С. 46 – 53. http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/44522/1/Nefedchenko_empat_ii.pdf
116. Никитин М. В. Развернутые тезисы о концептах / М. В. Никитин // Вопросы когнитивной лингвистики. – № 1 (001). – 2004. – С. 53–64.
117. Никитина Л. Б. Градуирование, градуальность, градуированность: к проблеме упорядочивания терминологического и понятийного аппарата лингвистических исследований. / Л. Б. Никитина // Достижения высшей школы. Серия “Филология”. 2013. [Електронний ресурс]. – режим доступу до джерела: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2013/Philologia/3_149880.doc.htm

118. Ніконова В. Г. Поетико-когнітивний аналіз драматичного тексту: художній концепт [Електронний ресурс] / Віра Григорівна Ніконова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство. – 2008. – Т. 16, № 14. – С. 215–220. Режим доступу до ресурсу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumo_2008_16_14_39
119. Остапчук Я. В. Концепт Understanding: когнітивні ознаки та номінативне поле // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. – 2014. – Том 2, № 11. – С.45–47.
120. Остин Дж. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс. – 1986. – Вып.17 : Теория речевых актов. – С.22–130.
121. Папуша О. Дитяча література як маргінес літературознавчої теорії: до проблеми конституювання об'єктів наукового дискурсу / О. Папуша // Слово і час. – 2004. – № 12. – С. 20–26.
122. Паславская Я. Р. Гарри Поттер – “становящийся” герой? К вопросу о влиянии жанровых черт воспитательного романа на произведение Дж. К. Роулинг / Я. Р. Паславская // Ученые записки Омского государственного университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. – Омск, 2015. – № 1 (64). – С. 177–181.
123. Пашукова Т. И. Механизмы и функции эмпатии / Т. И. Пашукова, Е. А. Троицкая // Вестн. Моск. гос. лингв. ун-та. Сер.: Психол. науки. – М., 2010. – № 586. – С. 197–209.
124. Погожая С. Н. Способы выражения эмоциональности в языке (на примере эмоционального состояния “восхищение”) / С. Н. Погожая // Научные ведомости. Серия Гуманитарные науки. Выпуск 7. – № 18 (89). – 2010. – С. 124– 130.
125. Попова А. О. Когнітивна метафора та її типи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.15 / Попова Антоніна Олександрівна. – Донецьк, 2003. – 34 с.
126. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 192 с.

127. Почепцов Г. Г. Предложение / И.П.Иванова, В.В.Бурлакова, Г.Г.Почепцов // Теоретическая грамматика современного английского языка. – М. : Высшая школа, 1981. – С.164-281.
128. Приходько А. И. Роль оценки в формировании картины мира [Электронный ресурс] / А. И. Приходько // Когниция. Коммуникация. Дискурс: междунар. сб. науч. тр. / Ред. И. С. Шевченко, В. И. Карасик. – Направление “Филология”. – № 10. – 2015. – С. 86–96. – Режим доступа : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no10-2015/prihodko-a-i>
129. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
130. Рамачандран В. Разбитие зеркала: теория аутизма [пер. В. В. Свечников] [Электронный ресурс] / В. Рамачандран, Л. Оберман // В мире науки: Нейробиология. – 2007. – № 3. – Режим доступа до ресурсу : <http://www.sqlapp.ru/razbitye-zerkala-teoriya-autizma/>
131. Риццолатти Дж. Зеркала в мозге. О механизмах совместного действия и сопереживания. / Дж. Риццолатти, К. Синигалья. – М. : Языки славянских культур, 2012. – 222 с.
132. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. / К. Роджерс. – М. : Издат. группа Прогресс; Универс, 1994. – 480 с.
133. Родина М. В. Миф и его поэтика в цикле К. С. Льюиса “Хроники Нарнии”: проблема художественной функциональности : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.01.03 “Литература народов стран зарубежья” / М. В. Родина. – Воронеж, 2015. – 24 с.
134. Сабадаш Д. В. Структура лінгвоконцепту MEDICINE у світлі лінгвокогнітивних досліджень [Електронний ресурс] / Д. В. Сабадаш // Одеський лінгвістичний вісник – № 5. – 2015 – Режим доступа до ресурсу : http://www.oljournal.in.ua/archive/v5/part_1/30.pdf

135. Сазонова Е. В. Психосемантический анализ причин популярности Гарри Поттера у подростков / Е. В. Сазонова // Известия Волгоград. госуд. педагог. универ. – Волгоград : 2012. – № 1. – Том 65. – С. 90–93.
136. Самигуллина А. С. Понятие “образ-схема” в современных исследованиях по когнитивной лингвистике / А. С. Самигуллина // Вестн. Челяб. гос. ун-та. – 2008. – № 20 (121). – Филология. Искусствоведение. – Вып. 22. – С. 101–106.
137. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. /Е. А. Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с.
138. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
139. Серль Дж. Что такое речевой акт? // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс. – 1986. – Вып.17: Теория речевых актов. – С.151–169.
140. Солошук Л. Вербальні та невербальні аспекти дискурсивної взаємодії як відображення полікодової природи комунікативного процесу / Л. Солошук // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2013. – № 19. – С. 233–237.
141. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Академический проект, 2001. – 990 с.
142. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова / И. А. Стернин. – Воронеж : 1979. – 156 с.
143. Сусов А. А. Размышления о концептах / А.А. Сусов, И.П. Сусов // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – № 726. – Серія: Романо-германська філологія. Methodика викладання іноземних мов. – Вип. 49. – Харків, 2006. – С. 14–20.
144. Сусов И. П. Мысли о лингвистике (из неопубликованного) часть 1, 2 / Безуглая Л.Р., Шевченко И.С. (ред.), И.П. Сусов [Электронный ресурс] // Когниция. Коммуникация. Дискурс: междунар. сб. науч. тр. / Ред. И. С.

- Шевченко, В. И. Карасик. – Направление “Филология”. – № 8. – 2014. – С. 120–130. – Режим доступу :
<https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no8-2014/susov-i-p>
145. Тананыхина А. О. Лингвостилистические особенности современной англоязычной сказки: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / А.О. Тананыхина. – Москва, 2007. – 22 с.
146. Таценко Н. В. Аксіологічні характеристики фразеологізмів як засобів емпатизації англомовного художнього дискурсу / Н.В. Таценко, А.М. Недосека // Сборник научных трудов SWorld. – Выпуск 1. Том 21. – Иваново, 2014. – С. 63–69.
147. Таценко Н. В. Аксіологічний модус емпатії в сучасному англомовному дискурсі / Н.В.Таценко // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – Том 3, Випуск 10. – Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2016. – С. 120–124.
148. Таценко Н. В. Антропоцентричний підхід до вивчення мовних одиниць у когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Н.В.Таценко // Функциональная лингвистика: сборник науч. работ. – Симферополь : Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования, 2011. – № 2. – Т.2. – С. 222–225.
149. Таценко Н. В. Емпатія як категорія лінгвістичної прагматики / Н.В. Таценко // Вісник Запорізького національного університету : Збірник наукових праць. Філологічні науки. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2015. – № 2. – С.282–288.
150. Таценко Н. В. Категорія емпатії крізь призму лінгвістичної емотіології / Н.В. Таценко // Філологічні трактати. – Том 7, № 1. – 2015. – С. 50 – 60.
151. Таценко Н. В. Лексико-граматичне профілювання понятійного модусу концепту ЕМПАТІЯ / Н. В. Таценко // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна” : збірник

- наукових праць. – Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2016. – Вип. 60. – С. 237-239.
152. Таценко Н. В. Лексико-стилістичні аспекти емпатії в англomовному політичному дискурсі / Наталія Віталіївна Таценко, Владислава Сергіївна Гришко // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів, м. Суми, 21-22 квітня 2014 р. / Відп. за вип. О.М. Сушкова. – Суми : СумДУ, 2014. – С. 11–15.
153. Таценко Н. В. Образный модус эмпатии в современном англоязычном дискурсе / Н.В.Таценко // Когниция, коммуникация, дискурс – 2016. – № 12. – С. 108–124.
154. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 180–204.
155. Торосян О. М. Функціональні характеристики прислівників міри та ступеня в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.М. Торосян. – Київ, 1998. – 16 с.
156. Туранский И. И. Семантическая категория интенсивности в английском языке / И. И. Туранский. – Москва : Высшая школа, 1990. – 172 с.
157. Чесноков И. И. Месть как эмоциональный поведенческий концепт (опыт коммуникативно-когнитивного описания в контексте русской лингвокультуры) : автореф. дис ... д-ра филол. наук. : спец. 10.02.19 “Теория языка” / И. И. Чесноков – Волгоград : Изд-во Волгоград. гос. пед. ун-та, 2009. – 44 с.
158. Федоренко О. Категорія емоційної оцінки в реалізації комунікативних завдань журналіста / О. Федоренко // Вісник Львівського університету: зб. наук. праць. Серія Журналістика/ Львівський нац. ун-т ім. Ів. Франка. – Львів : Видавничий центр Львівського нац. ун-ту, 2011. – Вип. 34. – С. 242–248.

159. Филимонова О. Е. Эмоциология текста. Анализ репрезентации эмоций в английском тексте : [учебное пособие] / О. Е. Филимонова. – СПб. : Книжный Дом, 2007. – 448 с.
160. Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному [Электронный ресурс] / З. Фрейд. – Режим доступа до ресурсу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/fr_ostr/07.php
161. Хари Р. Социальный мозг : пер. с англ. [Электронный ресурс] / Р. Хари. – 2002. – Режим доступа до ресурсу : <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-social-brain/russian>
162. Хлебодарова О. Б. Эмпатия в структуре целостности личности [Электронный ресурс] / О. Б. Хлебодарова // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2015. – Режим доступа до ресурсу : <https://cyberleninka.ru/article/n/empatiya-v-strukture-tsennosti-lichnosti>
163. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1987. – 191 с.
164. Шаховский В. И. О лингвистике эмоций / В. И. Шаховский // Язык и эмоции : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 3–15.
165. Шаховский В. И. Полистатусная репрезентация категории эмотивности в языке // Композиционная семантика: материалы 3-ей межд.школы-семинара по когнитивной лингвистике : 18-20 сент. 2002 г. – Тамбов, 2002. – С. 8–10.
166. Шаховский В. И. Эмоции в коммуникативной лингвистике / В.И. Шаховский // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство: Сб. в честь Е. С. Кубряковой / В. И. Шаховский. – М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 671–683.
167. Шевченко И. С. Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен: единицы и категории / И. С. Шевченко // Лингвистические исследования : Сборник статей ЕГУ. – Вып. 5. – Ереван : Лимуш, 2015. – С. 146–158.

168. Шевченко И. С. Концепты коммуникативного поведения в когнитивно-дискурсивной парадигме / И. С. Шевченко // Вестник МГПУ. Серия “Филология. Теория языка. Языковое образование”. – 2014, № 1(13). – С. 110–120.
169. Шевченко И. С. Концепты коммуникативного поведения и жанр / И. С. Шевченко // Жанры речи. – 2015, № 1(11). – С. 23–29.
170. Шевченко И. С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике / И. С. Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2006. – № 725. – С.192–195.
171. Шевченко И. С. Речевой акт как единица дискурса: когнитивно-прагматический подход / И. С. Шевченко // Тверской лингвистический меридиан : сб. научн. статей / под ред. Л. П. Рыжовой. – Тверь : Твер. гос. ун-т, 2007. – Вып. 7 : В мире языка. – С. 69–80
172. Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: Колективна монографія / під заг. ред. І.С. Шевченко. – Харків: Константа, 2005. – С. 105–117.
173. Шевченко І. С. Лексично втілені концепти: історичний вимір // Нова філологія. – Вип. № 64. – Запоріжжя, 2014. – С.121–126.
174. Шевченко І. С. Мовленнєвий акт і дискурс в когнітивно-прагматичному та історичному ракурсі / І. С. Шевченко // Переклад у наукових дослідженнях представників Харківської школи : кол. монографія. – Вінниця : Нова книга, 2013. С. 117–134.
175. Шнякина Н. Ю. Архитектура событийного концепта (на примере вербализованной ситуации познания запаха) / Н. Ю. Шнякина // Филологическе науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2015. – № 10 (52). – Часть 2. – С. 201–204.
176. Этчегоен Г. Эмпатия [Электронный ресурс] / Г. Этчегоен // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2003. – № 1. – Режим доступа до ресурсу :
<http://psyjournal.ru/psyjournal/articles/detail.php?ID=3003>

177. A touching sight: SII/PV activation during the observation and experience of touch / [C. Keysers, B. Wicker, V. Gazzola] // *Neuron*, 2004. – 42 (2). – С. 335–346.
178. Affective and Cognitive Empathy in Adolescents with Autism Spectrum Disorders [Электронный ресурс] / M. Mazza, M. C. Pinno, M. Marianno et al. // *Frontiers in Human Neuroscience*. – 2014. – Vol.8. – Режим доступа до ресурсу :
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4187579/>
179. Agosta L. A Rumor of Empathy: Resistance, Narrative and Recovery in Psychoanalysis and Psychotherapy (Psychoanalytic Inquiry Book Series) / Lou Agosta. – New York : Routledge, 2015. – 243 p.
180. Anderson W. “Absolutely, totally, filled to the brim with the Famous Grouse”: intensifying adverbs in the Scottish Corpus of Texts and Speech. – *English Today*. – 22 (3). – 2006. – P. 10–16.
181. Ariel M. Defining Pragmatics / M. Ariel. – New York: Cambridge University Press, 2010. – 330 p.
182. Barrett-Lennard G. The Phases and Focus of Empathy / Gotfrey Barrett-Lennard // *British Journal of Medical Psychology*. – 1993. – Vol. 66. – № 1. – P. 3–14.
183. Batson C. D. These things called empathy: Eight related but distinct phenomena / C. Daniel Batson // *The Social Neuroscience of Empathy*, J. Decety and W. Ickes (Eds.). – Cambridge: MIT Press. – 2009. – P. 3–15.
184. Being Imitated: Consequences of Nonconsciously Showing Empathy / [Rick B. van Baaren, Jean Decety, Ap Dijksterhuis, Andries van der Leij, Matthijs L. van Leeuwen] // *The Social Neuroscience of Empathy*, ed. by J. Decety and W. Ickes (Eds.)]. – Cambridge : MIT Press. – 2009. – P. 31–42.
185. Blair R. J. R. Empathy, Morality, and Social Convention: Evidence from the Study of Psychopathy and Other Psychiatric Disorders / R. J. R. Blair and Karina S. Blair // *The Social Neuroscience of Empathy*, J. Decety and W. Ickes (Eds.). – Cambridge : MIT Press. – 2009. – P. 139–152.

186. Both of us disgusted in my insula: The common neural basis of seeing and feeling disgust [B. Wicker, C. Keysers, J. Plailly and oth.] // *Neuron*, 2003. – 40(3). – P. 655–664.
187. Bozarth J. D. Rogerian Empathy in an Organismic Theory: A Way of Being / Jerold D. Bozarth // *The Social Neuroscience of Empathy*, J. Decety and W. Ickes (Eds.). – Cambridge: MIT Press. – 2009. – P. 101–112.
188. Brown P. Politeness : Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. C. Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
189. Clausner T., Croft W. Domains and image schemas / Timothy C. Clausner and William Croft // *Cognitive Linguistics*. – № 10–1. – 1999. – P. 1–31
190. *Comprehensive Grammar of the English Language*. [Quirk R., Greenbaum S., Leech. G., Svartvik J.]. – N. Y. : Longman Inc., 1985. – 1179 p.
191. Davis W. Implicature [Электронный ресурс] / Wayne Davis, Edward N. Zalta (ed.) // *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2014 Edition). – Режим доступа до ресурсу :
<http://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/implicature/>
192. Decety J. The Functional Architecture of Human Empathy / J. Decety, P.L.Jackson // *Behavioral and Cognitive Neuroscience Reviews*, 2004. – № 3 (2). P. 71–100.
193. Dekeyser M. Empathy in Psychotherapy: Dialogue and Embodied Understanding / Mathias Dekeyser, Robert Elliott, and Mia Leijssen // *The Social Neuroscience of Empathy*, [ed. by J. Decety and W. Ickes]. – Cambridge : MIT Press. – 2009. – P. 113–124.
194. Dijk T. A. van. Text and Context: Explorations in the Pragmatics and Semantics of Discourse / T. A. van Dijk. – L.; N.Y., 1977. – 261 p.
195. Eisenberg N. Empathic Responding: Sympathy and Personal Distress / Nancy Eisenberg, Natalie D. Eggum // *The Social Neuroscience of Empathy*, J. Decety and W. Ickes (Eds.). – Cambridge : MIT Press. – 2009. – P. 71–84.
196. *Empathy and Its Development* / [edited by N. Eisenberg and J. Straver]. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 406 p.

197. Empathy for pain involves the affective but not sensory components of pain / T. Singer, B. Seymour, J. O'Doherty and oth.] // *Science*, 2004. – N 303(5661). – P. 1157–1162.
198. Empathy. Philosophical and Psychological Perspectives / [ed. by Coplan A., Goldie P.] – N.Y.: Oxford University Press, 2011. – 382 p
199. Empathy: Its Ultimate and Proximate Bases [Электронный ресурс]/ [S. D. Preston, F. B. M. de Waal, S. D. Preston]. – 2002. – Режим доступа до ресурсу :
http://cogprints.org/1042/1/preston_de_waal.html
200. Empathy-Related Responding and Cognition: a “Chicken and the Egg” Dilemma / N. Eisenberg, C. L. Shea, G. Carlo, G. P. Knight // *Handbook of Moral Behavior and Development* / ed. by W. M. Kurtines, J. B. Gewirtz. – 2014 – Vol.2 : Research. – P. 63–88.
201. Fauconnier G. The Way We Think: Conceptual Blending and The Mind`s Hidden Complexities / Giles Fauconnier, Mark Turner. – N.Y. : Basic Books, 2002. – 440 p.
202. Fillmore Ch. Frame semantics // *Linguistics in the Morning Calm* .Ed. by The Linguistic Society of Korea. – Seoul : Hanshin Publishing Company, 1982. – P. 111–137.
203. Fillmore Ch. An alternative to checklist theories of meaning [Электронный ресурс] / Charles Fillmore // *Proceedings of the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. – 1975. – P. 123–131. – Режим доступа до ресурсу : elanguage.net/journals/bls/article/download/2007/1997
204. Freshbach N. D. Empathy and Education / Norma Deitch Feshbach and Seymour Feshbach // *The Social Neuroscience of Empathy*, J. Decety and W. Ickes (Eds.). – Cambridge: MIT Press. – 2009. – P. 85–98.
205. Gallese V. The Inner Sense of Action: Agency and Motor Representations / Vittorio Gallese // *Journal of Consciousness Studies*, 2000. – № 10 (7). – P. 23–40.

206. Gallese V. The Shared Manifold Hypothesis: from Mirror Neurons to Empathy / V. Gallese // *Journal of Consciousness Studies*. – 2001. – № 8. – P. 33–50.
207. Gallese V., Goldman A. Mirror Neurons and the Simulation Theory / V. Gallese, A. I. Goldman // *Trends in Cognitive Sciences*. – 1998. – № 2 (12). – P. 493–501.
208. Gibbs R. W. The Cognitive Psychological Reality of Image Schemas and Their Transformations / H.-L. Colston, R. W. Gibbs // *Cognitive linguistics: basic readings* / ed. by D. Geeraerts. – Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 239–268.
209. Goubert L. Perceiving Others in Pain: Experimental and Clinical Evidence on the Role of Empathy / Liesbet Goubert, Kenneth D. Craig, Ann Buysse // *The Social Neuroscience of Empathy*, J. Decety and W. Ickes (Eds.). – Cambridge: MIT Press. – 2009. – P. 153–166.
210. Grice H. P. Logic and Conversation / P. H. Grice // *Studies in the Way of Words*. – Cambridge (Mass.), L. : Harvard Univ. Press, 1991. – P. 22–40.
211. Hatfield E. Emotional Contagion and Empathy / Elaine Hatfield, Richard L. Rapson, Yen-Chi L. Le // *The Social Neuroscience of Empathy*, J. Decety and W. Ickes (Eds.). – Cambridge : MIT Press. – 2009. – P. 19-30.
212. Houston D. A. Empathy and the self: Cognitive of Emotional Influences on the Evaluation of Negative Affect in Others / D. A. Houston // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1990. – Vol. 59. – № 5. – P. 859-868.
<http://www.dialog21.ru/dialog2006/materials/html/Marushkina.htm>
213. Huang Y. *Pragmatics* / Yan Huang. – Oxford : Oxford University Press, 2007 – 346 p.
214. Huang Y. *The Oxford Dictionary of Pragmatics* / Yan Huang. – Oxford : Oxford University Press, 2012. – 335 p.
215. Ickes W. *Empathic Accuracy: Its Links to Clinical, Cognitive, Developmental, Social, and Physiological Psychology* / William Ickes // *The Social*

- Neuroscience of Empathy, J. Decety and W. Ickes (Eds.). – Cambridge : MIT Press. – 2009. – p. 57-70.
216. Insight in Schizophrenia: Associations with Empathy [Електронний ресурс] / [Gerdina Pijnenborg, Jacoba M. Spikman, Bertus Jeronimus, Andre Aleman] // European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience. – 2012. – 263 (4). P. 299–307. – Режим доступу до ресурсу : http://www.researchgate.net/publication/232281027_Insight_in_schizophrenia_associations_with_empathy
217. Ivanotchak N. I. Concept Bullying in Juvenile Fantasy Prose: Cognitive Communicative Approach / N. I. Ivanotchak // Science and Education a New Dimension. Philology. Volume 35. – Issue 125. – Budapest, 2017. – P. 33– 35.
218. Ivanotchak N. I. Empathy as Multidisciplinary Field of Study / N.I. Ivanotchak // Когнітивна лінгвістика у міждисциплінарному контексті: теорія і практика : міжнародна наукова конференція УАКЛіП. 8-10 жовтня 2016. – Черкаси.
219. Ivanotchak N. I. Empathy in Juvenile Fantasy Prose: Cognitive Communicative Approach / Ivanotchak N. I. // Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka. Literatura, socjologia i kulturoznawstwo. – Poznan, 2016. – P. 32–36.
220. Ivanotchak N. I. Linguistic Explorations of Empathy / N.I. Ivanotchak // “ІІ Таврійські філологічні читання” : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 21-21 травня 2016 р. – Херсон: Видавничий дім “Гельветика”, 2016. – с. 196
221. Jäckel O. Hypothesis Revised: The Cognitive Theory of Metaphor Applied to Religious Texts / O. Jäckel // Metaphorik. – 2002. – № 2. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.metaphorik.de/02/jaekel.pdf.-2002>
222. Johnson M. The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason / M. Johnson – Chicago : The University of Chicago Press, 1987. – 233 p.

223. Kennedy Ch. Scale Structure, Degree Modification, and the Semantics of Gradable Predicates [Электронный ресурс] / Christopher Kennedy, Luise McNelly. – 2005. – Режим доступа до ресурсу : http://www.upf.edu/pdi/louise-mcnally/_pdf/publications/kennedymcnally.pdf
224. Kirschbaum K. Physician Communication in the Operating Room: Expanding Application of Face-Negotiation Theory to the Health Communication Context / K. Kirschbaum // Health communication, 2012. – № 27(3). – P. 292–301.
225. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction / Zoltan Kövecses. – N.Y. : Oxford University Press, 2010. – 285 p.
226. Lakoff G. Lecture on Embodied Cognition and Language [Электронный ресурс]. – Central European University, 2013. – Режим доступа до ресурсу : <https://www.youtube.com/watch?v=XWYaoAoijdQ>
227. Lakoff G. Metaphors of Terror [Электронный ресурс] / George Lakoff. – 2001. – Режим доступа до ресурсу : <http://www.cse.buffalo.edu/~rapaport/575/F01/lakoff.on.terrorism.html>
228. Lakoff G. Metaphors We Live By / George Lakoff, Mark Johnsen – London : The University of Chicago Press, 2003. – 276 p.
229. Langacker R. Cognitive Grammar : a Basic Introduction / R. W. Langacker. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 584 p.
230. Mandler J. The Foundations of Mind: Origins of Conceptual Thought / J. Mandler. – Oxford : Oxford University Press, 2004. – 359 p.
231. Mehrabian A. Measure of Emotional Empathy / Albert Mehrabian, Norman Epstein // Journal of Personality. – 1972. – Vol. 40. – № 4. – P. 525–544.
232. Meltzoff A. N. What Imitation Tells Us about Social Cognition: a Rapprochement between Developmental Psychology and Cognitive Neuroscience [Электронный ресурс] / Andrew N. Meltzoff, Jean Decety // The Philosophical Transactions of the Royal Society. – 2003. – P. 491–500. – Режим доступа до джерела : <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1351349/>

233. Moran D. Empathy and Collective Intentionality – the Social Philosophy of Edith Stein [Электронный ресурс] / Dermot Moran, Thomas Szanto // Springer Science+Business Media Dordrecht. – 2015. Режим доступа до ресурсу :
https://www.academia.edu/19688815/_Introduction_Empathy_and_Collective_Intentionality_The_Social_Philosophy_of_Edith_Stein_
234. Moran D. The Problem of Empathy: Lipps, Scheler, Husserl and Stein [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу :
https://www.academia.edu/10001308/The_Problem_of_Empathy_Lipps_Scheler_Husserl_and_Stein
235. Mulder W. de. Force Dynamics [Электронный ресурс] / W. de Mudler // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics / ed. by D. Geeraerts & H. Cuyckens. – 2012. Режим доступа до ресурсу :
<http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199738632.001.0001/oxfordhb-9780199738632-e-12>
236. Mykhaylenko V. V. Approximation as a Constituent of Worldview / V.V. Mykhaylenko [Электронный ресурс] // Когниция. Коммуникация. Дискурс: междунар. сб. науч. тр. / Ред. И. С. Шевченко, В. И. Карасик. – Направление “Филология”. – № 10. – 2015. – С. 56–68. – Режим доступа :
<https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no10-2015/mykhaylenko-v-v>
237. Neural Mechanisms of Empathy in Humans: a Relay From Neural Systems for Imitation to Limbic Areas / [L. Carr, M. Iacoboni, M. C. Dubeau, J. Mazziotta, G. L. Lenzi] // Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 2003. – № 100(9). – P. 5497–5502.
238. Nickerson R. S. Empathy and Knowledge Projection / Raymond S. Nickerson, Susan F. Butler, and Michael Carlin // The Social Neuroscience of Empathy, J. Decety and W. Ickes (Eds.). – Cambridge : MIT Press. – 2009. – P. 43–56.

239. Porter Abbott H. *The Cambridge Introduction to Narrative* / H. Porter Abbott. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 252 p.
240. *Pragmatics: A Reader* / [ed. by Steven Davis]. – New York / Oxford : Oxford University Press, 1991 – 595 p.
241. Qi X. Face: a Chinese Concept in a Global Sociology / Xiaoying Qi // *Journal of Sociology*, 2011. – N. 47. – P. 279–296.
242. Ramachandran V. S. Mirror Neurons and Imitation Learning as the Driving Force Behind "The Great Leap Forward" in Human Evolution [Электронный ресурс] / V. S. Ramachandran // *The Third Culture*. – Режим доступа до ресурсу :
https://www.edge.org/3rd_culture/ramachandran/ramachandran_p1.html
243. Rogers C. R. Lecture on Empathy [Электронный ресурс] / C. R. Rogers. – 1974. – Режим доступа до ресурсу :
<https://www.youtube.com/watch?v=iMi7uY83z-U>
244. Rogers C. R. The Necessary and Sufficient Conditions of Therapeutic Personality Change / Carl R. Rogers // *Journal of Consulting Psychology*. – 1957. – Vol. 21. – P. 95–103
245. Sapir E. Grading, a Study in Semantics /E. Sapir. // *Philosophy of Science*. – 1944. – Vol. 11, No. 2. – P. 93–116. [Электронный ресурс]. – режим доступа до ресурсу : bv.u-bordeaux3.fr/pub/docs/group-degre/Sapir.pdf
246. Schwartz W. The Parameters of Empathy: Core Considerations for Psychotherapy and Supervision / Wynn Schwartz // *Advances in Descriptive Psychology*. – 2013. Vol. 10. – P. 203– 218.
247. Schwartz W. From Passivity to Competence: A Conceptualization of Knowledge, Skill, Tolerance, and Empathy /Wynn Schwartz // *Psychiatry*. – 2002. Vol. 65(4). – P. 338–345.
248. Shevchenko I. S. Transformations of Expressives through History in Cognitive-Communicative Perspective // *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. – 2015. – № 1155. – С. 64–68.

249. Singer T. Empathy and Compassion / T. Singer, O. M. Klimecki // *Current Biology*. – 2014. – Vol. 24 (18). – P. R875-R878
250. Stanger N. Put Yourself in Their Boots: Effects of Empathy on Emotion and Aggression / Nicholas Stanger, Maria Kavussanu, and Christopher Ring // *Journal of Sport & Exercise Psychology*. – Birmingham : 2012. – Vol. 34. P. 208–222.
251. Stavrinides P. Bullying and Empathy: A Short-Term Longitudinal Investigation. / P. Stavrinides, S. Georgiou, V. Theofanous // *Educational Psychology*. – 2010. – Vol. 30 (7). – P. 793–802.
252. Stein E. On The Problem of Empathy : The Collected Works of Edith Stein [Электронный ресурс] / E. Stein. – Washington, DC : ICS Publications, 1989. – Vol.3. – 135 p. –Режим доступа до ресурсу : <https://books.google.com.ua>
253. Stimulus-Driven Modulation of Motor-Evoked Potentials During Observation of Others' Pain / [A. Avenanti, L. M. Paluello, I. Bufalari, S. M. Aglioti] // *Neuroimage*, 2006. – № 32 (1). – P. 316– 324.
254. Stueber K. Empathy [Электронный ресурс] / Karsten Stueber, Edward N. Zalta (ed.) // *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2016 Edition). – Режим доступа до ресурсу : <http://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/empathy/>
255. Talmy L. Force Dynamics in Language and Cognition / L. Talmy // *Cognitive Science* – Vol. 12. – 1988. – P. 49–100.
256. Talmy L. How Language Structures Space / Leonard Talmy // *The cognitive linguistics reader* / ed. by Evans V., Bergen B., Zinken J. – London: Equinox, 2007. – 975 p.
257. Talmy L. Toward a Cognitive Semantics (Vol.1 Concept Structuring Systems). – Cambridge, MA : MIT Press, 2000. – 565 p.
258. Ting-Toomey S. Conflict Face-Negotiation Theory / S. Ting-Toomey // *Conflict Management and Intercultural Communication : the Art of Intercultural Harmony* – London ; New York : Routledge, 2017. – p. 123–143.

259. The Balance between Feeling and Knowing: Affective And Cognitive Empathy Are Reflected in the Brain's Intrinsic Functional Dynamics [Электронный ресурс] / С. Сох, L. Uddin, A. Di Martino, and oth. // *Social Cognitive Affective Neuroscience*. – 2012. – Vol. 7 (6). P. 727–737. – Режим доступа до ресурсу :
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3427869/>
260. *The Cognitive Linguistic Reader* / ed. by Vyvyan Evans, Benjamin Bergen, Jörg Zinken. – London : Equinox, 2007. – 975 p.
261. Understanding Emotions in Others: Mirror Neuron Dysfunction in Children with Autism Spectrum Disorders / [M. Dapretto, M. S. Davies, J. H. Pfeifer, A.A. Scott, M. Sigman, S.Y. Bookheimer, M. Iacoboni] // *Nature Neuroscience*, 2006. – № 9 (1). – P. 28–31.
262. Viewing Facial Expressions of Pain Engages Cortical Areas Involved in the Direct Experience of Pain [M. Botvinick, A. P. Jha, L. M. Bylsma, and oth.] // *NeuroImage*. – 2005. – № 25 (1). – P. 312–319.
263. Watson J. C. *Empathic Resonance: A Neuroscience Perspective* / Jeanne C. Watson and Leslie S. Greenberg // *The Social Neuroscience of Empathy* [ed. by J. Decety and W. Ickes] – Cambridge : MIT Press. – 2009. – P. 125–138.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

264. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
265. Арутюнова Н. Д. Речевой акт / Арутюнова Н. Д. // Большой энциклопедический словарь. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 683 с.
266. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.
267. Гридин В. Н. Экспрессивность [Электронный ресурс] / В. Н. Гридин // Лингвистический энциклопедический словарь (под ред. В. Н. Ярцевой). – М. : Директмедиа Паблишинг, 2008. – С. 467.
268. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина; под общей ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : Моск. гос. ун-т, 1996. – 245 с.
269. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://litmisto.org.ua/?page_id=16128
270. Літературознавча енциклопедія: У двох томах / Ковалів Ю. І. – Київ: ВЦ Академія, 2007. – Т. 1. – 608 с.
271. Николаева Т. М. Эмпатия / Т. М. Николаева // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 592
272. Падучева Е. В. Пресуппозиция [Электронный ресурс] / Е. Падучева // Лингвистический энциклопедический словарь (под ред. В. Н. Ярцевой). – М. : Директмедиа Паблишинг, 2008. – С. 3.636.
273. Телия В. Н. Коннотация / В. Н. Телия // Лингвистический энциклопедический словарь (под ред. В. Н. Ярцевой). [Электронный ресурс] – М. : Директмедиа Паблишинг, 2008. – С. 2.138.

274. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики : словник / М.Г. Тофтул. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с.
275. CALDT – Cambridge Advanced Learner’s Dictionary and Thesaurus [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела :
http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/state_1?q=state – 12.02.2014
276. CED – Collins English Dictionary [Електронний ресурс]. – режим доступу до джерела :
<http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/state?showCookiePolicy=true>
277. Fleming W. Vocabulary of Philosophy: Moral, Ethical, Metaphysical. [Електронний ресурс] / William Fleming. – Режим доступу до ресурсу:
<http://www.e-torredebabel.com/vocabularyofphilosophy/antipathy-philosophyvocabulary.htm>
278. LDCE – Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела :
http://www.ldceonline.com/dictionary/state_1 – 12.02.2014
279. MEDAL – Macmillan English Dictionary for Advanced Learners (International Student Edition). – Oxford: Macmillan Education, 2006 – 1692 p.
280. MWCD – Merriam-Webster’s Collegiate Dictionary (11th Ed.) – Springfield: Merriam Webster Inc., 2003 – 1623 p.
281. OED – Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : <http://etymonline.com/>
282. ODBWE – Oxford Dictionary of British and World English [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела :
<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/state?q=state>

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Lewis C. S. The Chronicles Of Narnia / Clive Staples Lewis. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела :
<https://ia601703.us.archive.org/34/items/TheChroniclesOfNarnia/The%20Chronicles%20of%20Narnia.pdf>
2. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets. / J. K. Rowling. – N.Y.: Arthur A. Levine/Scholastic Books, 1999. – 352 p.
3. Rowling J. K. Harry Potter and the Deathly Hallows. / J. K. Rowling. – N.Y.: Arthur A. Levine/Scholastic Books, 2007. – 759 p.
4. Rowling J. K. Harry Potter and the Goblet of Fire. / J. K. Rowling. – N.Y.: Arthur A. Levine/Scholastic Books, 2000. – 896 p.
5. Rowling J. K. Harry Potter and the Half-Blood Prince. / J. K. Rowling. – N.Y.: Arthur A. Levine/Scholastic Books, 2005. – 652 p.
6. Rowling J.K. Harry Potter and the Order of Phoenix. / J. K. Rowling. – N.Y.: Arthur A. Levine/Scholastic Books, 2003. – 766 p.
7. Rowling J.K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban. / J. K. Rowling. – N.Y.: Arthur A. Levine/Scholastic Books, 1999. – 435 p.
8. Rowling J.K. Harry Potter and the Sorcerer's Stone. / J. K. Rowling. – N.Y.: Arthur A. Levine/Scholastic Books, 1998. – 309 p.
9. Tolkien J. R. R. The Hobbit / J. R. R. Tolkien. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела :
<https://ia801907.us.archive.org/0/items/TheHobbitByJ.R.RTolkien/The%20Hobbit%20by%20J.R.R%20Tolkien.pdf>
10. Tolkien J. R. R. The Lord of the Rings. The Fellowship of the Ring / J. R. R. Tolkien. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела :
<https://ia801308.us.archive.org/4/items/TheLordOfTheRing1TheFellowshipOfTheRing/The%20Lord%20Of%20The%20Ring%201-The%20Fellowship%20Of%20The%20Ring.pdf>

11. Tolkien J. R. R. The Lord of the Rings. The Two Towers / J. R. R. Tolkien. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до джерела :
<https://archive.org/stream/TheLordOfTheRing1TheFellowshipOfTheRing/The%20Lord%20Of%20The%20Ring%20-%20The%20Two%20Towers#page/n5/mode/2up>
12. Tolkien J. R. R. The Lord of the Rings. The Return of the King. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до джерела :
<https://archive.org/stream/TheLordOfTheRing1TheFellowshipOfTheRing/The%20Return%20Of%20The%20King#page/n0/mode/2up>

ДОДАТОК А

Компонентний аналіз лексем емпатії

Таблиця 1. Вага компонентів лексеми “pity”

	MEDAL	OULD	LDCE	CALDT	CED	MWCD	Wm
feeling	1	1	0	1	0	1	0.67
sympathy	0.75	0	0.67	0.75	1	0.67	0.64
for someone unhappy	0.5	0.5	0.33	0.67	0.6	0	0.43
forgiveness	0.25	0	0	0	0	0	0.041
sorrow	0	0.83	0	0	0.8	0.33	0.32
compassion	0	0.67	0	0	0	0	0,11
regret	0	0.33	0	0	0.4	0.17	0.15
unfortunate chance	0	0	0	0	0.2	0	0.03
disappointment	0	0.16	1	0.25	0	0.5	0,318
sadness	0	0	0	0	0	0.83	0.138

Таблиця 2. Вага компонентів лексеми “sympathy”

	MEDAL	OULD	LDCE	CALDT	CED	MWCD	Wm
feeling	1	1	1	0	0	1	0.67
kindness	0.83	0	0	0	0	0	0.138
understanding	0.67	0.5	0.33	1	0.5	0	0.5
for someone unhappy	0.5	0.625	0.67	0.6	0	0.7	0.515
support	0.33	0.375	0.5	0.4	0.167	0.6	0.395
approval	0.167	0.25	0	0	0	0	0.06
sharing	0	0	0	0	1	0.1	0.18
affinity	0	0.125	0.167	0	0.83	0.5	0.27
mutual affection	0	0	0	0	0.67	0	0.11
loyalty	0	0	0	0	0.33	0.2	0.088
care	0	0	0	0.8	0	0.9	0.283
agreement	0	0	0	0.2	0	0	0.033
sorry	0	0.875	0.83	0	0	0.8	0.417

Продовження таблиці А.2

sorrow	0	0.75	0	0	0	0	0.125
unity	0	0	0	0	0	0.4	0.066
accord	0	0	0	0	0	0.3	0.05

Таблиця 3. Вага компонентів лексеми “empathy”

	MEDAL	OUD	LDCE	CALDT	CED	MWCD	Wm
ability	1	1	1	1	0	0.2	0.7
understanding	0.75	0.75	0.67	0	1	0.8	0.66
sharing	0	0.5	0	0.75	0	0.6	0.308
imagining	0.25	0	0	0.25	0.67	0	0.195
the emotions of another	0.5	0.25	0.33	0.5	0.33	0.4	0.385
feeling	0	0	0	0	0	1	0.167

Таблиця 4. Вага компонентів лексеми “understanding”

	MEDAL	OUD	LDCE	CALDT	CED	MWCD	Wm
knowledge	1		1	1	0	1	0.67
sympathy/ sympathetic awareness	0.8	0.33	0	0.75	0	0	0.313
agreement	0.6	0.167	0.75	0.5	0.2	0.5	0.452
way	0.4	0	0	0	0	0	0,067
intelligence	0	0.67	0	0	0.8	0	0.245
opinion	0	0	0	0	0.6	0	0.1
judgment	0	0.5	0.25	0	0	0.67	0.236
interpretation	0	0	0	0	0.4	0	0.067
comprehension	0	0.83	0	0	0	0.167	0.166
willingness	0	0	0	0	0	0.33	0.055
ability	0.2	1	0.5	0.25	1	0.83	0,63

продовження Додатка А

Таблиця 5. Вага компонентів лексеми “tact”

	MEDAL	OUD	LDCE	CALDT	CED	MWCD	Wm
ability	0	0	1	1	0	1	0.5
sensitive	0	0.5	0	0	0	0.67	0.195
mental	0	0	0	0	0	0.5	0.083
without offending	0.5	0	0.33	0.33	0.6	0.83	0.431
perception	0	0	0	0	0	0.33	0.055
sense	0	0	0	0	1	0.167	0.195
careful	1	0	0.67	0	0	0	0.278
skill	0	1	0	0	0.4	0	0.233
right	0	0	0	0.67	0	0	0.111
considerate	0	0	0	0	0.8	0	0.133
judgment	0	0	0	0	0.2	0	0.033

Таблиця 6. Вага компонентів лексеми “antipathy”

	MEDAL	OUD	LDCE	CALDT	CED	MWCD	Wm
strong/intense	1	0	0.75	0.8	0.8	1	0.55
feeling	0.75	0.67	1	1	1	0.83	0.87
dislike	0.5	0	0	0.6	0.4	0.66	0.36
somebody	0.25	0	0.25	0	0	0	0.08
opposition	0	0	0	0.4	0	0.5	0.15
anger	0	0	0	0.2	0	0	0.03
deep- seated/settled	0	1	0	0	0	0.33	0.22
aversion	0	0.33	0	0	0.6	0.16	0.18
hostility	0	0	0	0	0.2	0	0.03

продовження Додатка А

Таблиця 7. Вага компонентів лексеми “misunderstanding”

	MEDAL	OUD	LDCE	CALDT	CED	MWCD	Wm
failure	1	1	0	0	1	1	0.66
understand	0.83	0.83	0.8	0.71	0.75	0.	0.65
somebody	0.66	0.66	0.9	0.85	0	0	0.5
correctly	0.5	0.5	0.4	0.57	0	0	0.33
argument	0.33	0	0.3	0.28	0	0.4	0.22
not serious/minor	0.16	0	0.1	0	0	0.6	0.14
occasion	0	0	0	1	0	0	0.16
disagreement	0	0.33	0.2	0.42	0.25	0.2	0.23
fight	0	0	0	0.14	0	0	0.02

Таблиця 8. Вага компонентів лексеми “pitilessness”

	MEDAL	OUD	LDCE	CALDT	CED	MWCD	Wm
cruel	1	0.33	0	1	0	0.85	0.53
showing	0.67	1	1	0	0.8	0.67	0.69
no sympathy	0.33	0	0	0	0	0	0.06
having	0	0	0	0.8	1	0.75	0.42
no pity	0	0.67	0.8	0.6	0.4	0.5	0.49
severe	0	0	0	0.4	0	0.25	0.1
unpleasant	0	0	0	0.2	0	0	0.03
little	0	0	0	0	0.6	0	0.1
mercy	0	0	0	0	0.2	0	0.03
very	0	0	0	0	0	1	0.16
harsh	0	0	0	0	0	0.38	0.06
devoid	0	0	0	0	0	0.125	0.02
no caring	0	0	0.6	0	0	0	0.1
people	0	0	0.4	0	0	0	0.06
suffer	0	0	0.2	0	0	0	0.03

Таблиця 9. Вага компонентів лексеми “*tactlessness*”

	MEDAL	OUD	LDCE	CALDT	MWCD	Wm
not careful	1	0	0	1	0	0.2
way	0.85	0	0	0	0	0.17
speak	0.71	0	0	0	0	0.14
behave	0.57	0	0	0	0	0.11
people/others/sb.	0.42	0.44	0.5	0.2	0.62	0.44
often	0.28	0	0	0	0.85	0.23
upset	0.14	0	0.83	0.4	0.75	0.42
saying	0	0	0	0.8	0	0.16
doing	0	0	0	0.6	0	0.12
having	0	1	0	0	0.38	0.27
showing	0	0.89	0	0	0.5	0.28
lack	0	0.78	0	0	0.125	0.18
skill	0	0.67	0	0	0	0.13
sensitivity	0	0.56	0	0	0	0.11
dealing	0	0.44	0	0	0	0.08
issues	0	0.11	0	0	0	0.02
tending	0	0	0.16	0	1	0.23
tact	0	0	0	0	0.25	0.05
likely	0	0	1	0	0	0.2
difficult	0	0.22	0	0	0	0.04
embarass	0	0	0.66	0	0	0.13

продовження Додатка А

Таблиця 10. Вага компонентів лексеми “bullying”

	MEDAL	OUD	LDCE	CALDT	CED	MWCD	Wm
behaviour	1	0	0	0	0	0	0.16
frighten	0.83	0	0.57	0.75	0	0	0.35
hurt	0.66	0	0.42	1	0	0	0.35
small	0.33	0	0	0.25	0	0	0.09
weak	0.16	0.14	0.14	0	0.67	0.25	0.22
use	0	1	1	0	0	0	0.33
strength	0	0.85	0.85	0	0	0	0.28
influence	0	0.71	0	0	0	0	0.1
harm	0	0.57	0	0	0	0	0.09
intimidate	0	0.42	0	0	1	0	0.23
habitually	0	0	0	0	0	1	0.16
cruel	0	0	0	0	0	0.75	0.13
power	0	0	0.71	0	0	0	0.12
somebody	0.5	0.28	0.28	0.5	0.33	0.5	0.39

Таблиця 11. Вага компонентів лексеми “mercilessness”

	MEDAL	OUD	LDCE	CALDT	CED	MWCD	Wm
cruel	0.85	0	1	0	0.5	0.4	0.45
very	1	0	0	0	0	0	0.17
severe	0.71	0	0	0	0	0	0.12
selfish	0.57	0	0	0	0	0	0.09
unkind	0.42	0	0.5	0	0	0	0.15
behaviour	0.28	0	0	0	0	0	0.05
actions	0.14	0	0	0	0	0	0.02
having	0	0	0	1	0	1	0.33
no mercy	0	0.5	0	0.33	1	0.6	0.4
showing	0	1	0.75	0.67	0	0.8	0.53
pitiless	0	0	0	0	0.75	0	0.12
heartless	0	0	0	0	0.25	0	0.04
harsh	0	0	0	0	0	0.2	0.03
forgiveness	0	0	0.25	0	0	0	0.04

ДОДАТОК Б

Типи емпатії

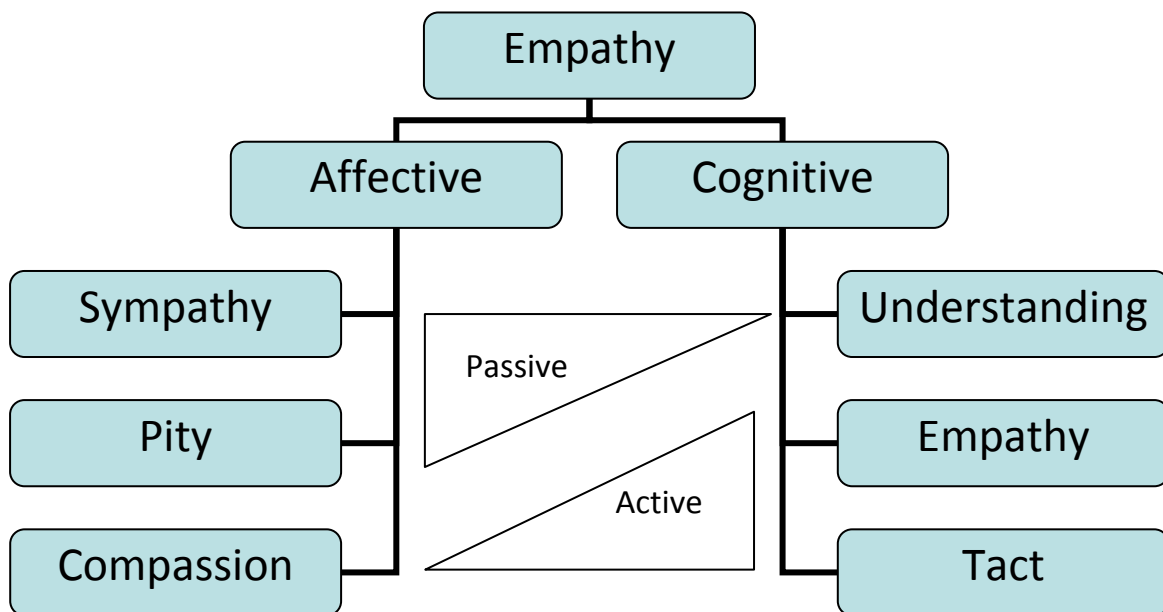

Рисунок 1. Типи емпатії

ДОДАТОК В

Структура концептуального домену ЕМПАТІЯ

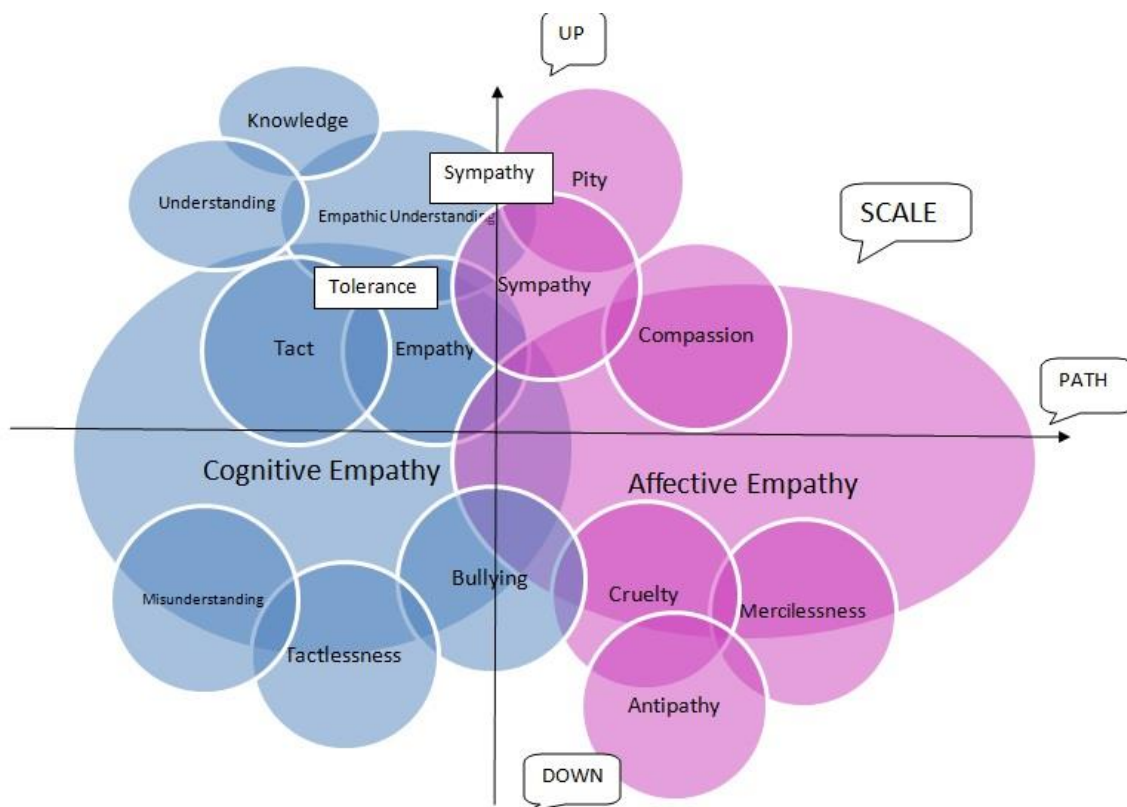

Рисунок 2. Структура концептуального домену ЕМПАТІЯ

Додаток Г

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ
ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Іванотчак Н.І. Емпатія в аспекті категорій градуальності, оцінки та норми / Н. І. Іванотчак // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія “Філологія” : збірник наукових праць. – Одеса : “Гельветика”, 2015. – Вип. 16. – С.112–116.
2. Іванотчак Н.І. Когнітивна метафора як засіб вербалізації емпатії в англійській дитячій прозі фентезі / Н. І. Іванотчак // Наукові записки ВДПУ. Серія “Філологія” : збірник наукових праць. – Вінниця, 2015. – С. 133–138.
3. Іванотчак Н.І. Типи емпатії в англійській дитячій прозі фентезі / Н.І. Іванотчак // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна” : збірник наукових праць. – Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2015. – Вип. 56. – С. 120–124.
4. Іванотчак Н. І. Схемні образи як передконцептуальна основа емпатії / Н. І. Іванотчак // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство) : збірник наукових праць. – Том 1. – № 5. – Дрогобич, 2016. – С. 124–127.
5. Іванотчак Н.І. Емпатія та ввічливість у контексті стратегії збереження обличчя / Н. І. Іванотчак // Нова філологія. Збірник наукових праць. Філологічні науки. – Запоріжжя, ЗНУ. – 2017. – № 70. – С. 86–91.
6. Ivanotchak N.I. Concept *Bullying* in Juvenile Fantasy Prose: Cognitive Communicative Approach / N. I. Ivanotchak // Science and Education a New Dimension. Philology. Volume 35. – Issue 125. – Budapest, 2017. – С. 33–35.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Іванотчак Н.І. Емпатія та когнітивна метафора / Н. І. Іванотчак // Актуальні питання та проблеми сучасної мови та літератури : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 14-15 серпня 2015 р. – Одеса : Південноукраїнська організація “Центр філологічних досліджень”, 2015. – С. 55–59.
8. Іванотчак Н.І. Прагматичні аспекти емпатії в англomовній дитячій прозі фентезі / Н. І. Іванотчак // Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів : матеріали міжнародної науково-практичної конференції: 13-14 листопада 2015. – Львів : ГО “Наукова філологічна організація “ЛОГОС”, 2015. – С. 100–102.
9. Ivanotchak. N.I. Linguistic Explorations of Empathy / N.I. Ivanotchak // “П Таврійські філологічні читання” : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 21-21 травня 2016 р. – Херсон : Видавничий дім “Гельветика”, 2016. – С. 196–198.
10. Іванотчак Н.І. Комунікативно-прагматична типологія емпатії / Н. І. Іванотчак // Актуальні питання та проблеми сучасної мови та літератури : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 19-20 серпня 2016 р. – Одеса : Південноукраїнська організація “Центр філологічних досліджень”, 2016. – С. 44–47.
11. Іванотчак Н.І. Категорія оцінки в емпатії / Н. І. Іванотчак // Мова і засоби масової комунікації на сучасному історичному етапі : матеріали міжнародної науково-практичної конференції : м. Львів, 9-10 вересня 2016 р. – Львів : ГО “Наукова філологічна організація “ЛОГОС”. – С. 77–81.
12. Іванотчак Н.І. Empathy as Multidisciplinary Field of Study / N.I. Ivanotchak // Когнітивна лінгвістика у міждисциплінарному контексті : теорія і практика : матеріали міжнародної наукової конференції УАКЛіП / ЧНУ імені Богдана Хмельницького, Черкаси, 8-10 жовтня 2016 [відп. ред.

С. А.Жаботинська]. – Черкаси : Видавець ФОП Гордієнко Є. І., 2016. – С. 20.

- 13.Іванотчак Н.І. Детермінанти емпатії в експресивах / Н. І. Іванотчак // Сьомий міжнародний науковий форум. Сучасна іноземна філологія: дослідницький потенціал : тези доповідей у 2-х ч. / За ред. проф. В.О. Самохіної. – Х. : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2016. – С. 68–70.
- 14.Ivanotchak N.I. Empathy in Juvenile Fantasy Prose: Cognitive Communicative Approach / N. I. Ivanotchak // Zbior artykulow naukowych. Konferencij Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej “Literatura, socjologia I kulturoznawstwo. East European Conference” (29.11.2016 – 30.11.2016) – Warszawa : Wydawca: Sp. z. o. o. “Diamond trading tour”. – 2016. – С. 32–36.